

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
Pedagoģijas, psiholoģijas un mākslas fakultāte
Programmas "Skolotājs" apakšprogramma
"Skolotājs logopēds"

**Priekšējo mēleņu ([š], [ž], [č], [dž]) izrunas traucējumu novēršana
rotaļās un vingrinājumos vidējā pirmsskolas vecuma bērniem ar
fonētiski fonemātiskiem traucējumiem**

Diplomdarbs

Autors: **Agnese Vadone - Līce**
Studentu apliecības Nr.: av08137
Darba vadītājs: Mg. paed. Zane Eņģele

CĒSIS 2018

Anotācija

Darba autors: Agnese Vadone – Līce

Darba zinātniskais vadītājs: Mg. paed. Zane Eņģele

Darba nosaukums: Priekšējo mēleņu ([š], [ž], [č], [dž]) izrunas traucējumu novēršana rotaļās un vingrinājumos vidējā pirmsskolas vecuma bērniem ar fonētiski fonemātiskiem traucējumiem.

Darba saturs: Darbs sastāv no 100 lapaspusēm, 18 attēliem, 8 tabulām, 13 pielikumiem. Darbā izmantoti 55 latviešu, 2 angļu un 13 krievu literatūras un informācijas avoti.

Pētījuma mērķis: Teorētiski izziņāt un praktiski pārbaudīt dažādu autoru atziņas par priekšējo mēleņu ([š], [ž], [č], [dž]) izrunas traucējumu novēršanas iespējām rotaļās un vingrinājumos bērniem ar fonētiski fonemātiskiem traucējumiem.

Darbam izvirzītā hipotēze: Priekšējo mēleņu izrunas traucējumu novēršana vidējā pirmsskolas vecuma bērniem noritēs sekmīgi, ja logopēds:

- izziņās bērnu ar priekšējo mēleņu izrunas traucējumiem runas īpatnības;
- izmantos atbilstīgus vingrinājumus un rotaļas koriģējoši attīstošajā darbībā.

Pētījuma satura un rezultātu apraksts:

Teorētiskajā daļā tiek analizētas dažādu autoru (Miltiņa (2005), Dzintere (2007), Puškarevs (2001), Tūbele (2002)) atziņas par vidējā pirmsskolas vecuma bērna vecumposmu īpatnībām, par fonētiski fonemātisko traucējumu izpausmēm, kā arī par rotaļu un vingrinājumu izmantošanu logopēda koriģējoši attīstošajā darbībā – fonemātiskās uztveres sekmēšanā, artikulācijas kustību pilnveidē un roku sīkās motorikas aktivitātes veicināšanā.

Pētījuma praktiskajā daļā tiek veikta vidējā pirmsskolas vecuma bērnu logopēdiskā izpēte, pēc kuras tiek sekmīgi uzsākts korekcijas darbs priekšējo mēleņu ([š], [ž], [č], [dž]) traucējumu novēršanā bērniem ar fonētiski fonemātiskiem traucējumiem, izmantojot rotaļas un vingrinājumus.

Atslēgas vārdi: priekšējie mēleņi, skaņu izrunas traucējumi, koriģējoši attīstošā darbība, rotaļas, vingrinājumi, vidējā pirmsskolas vecuma bērni, fonētiski fonemātiski traucējumi

Annotation

Author of the paper: Agnese Vadone – Līce

Consultant of the paper: Mg. paed. Zane Eņģele

Theme of the paper: Intervention of articulation disorders in the front lingual consonants ([š], [ž], [č], [dž]) in plays and exercises for children of middle preschool age with phonetic – phonematic disorders.

Content of the paper: Paper consists of 100 pages, 18 pictures, 8 tables, 13 attachments. The paper uses 55 sources of Latvian, 2 English, 13 Russian literature and information sources.

Aim of the research: Theoretically research and practically examine the quotes of various authors about the possibilities of intervention of articulation disorders in the front lingual consonants ([š], [ž], [č], [dž]) in plays and exercises for children of middle preschool age with phonetic – phonematic disorders.

Hypothesis of the research: Intervention of articulation disorders in the front lingual consonants for children of middle preschool age will be successful if the speech therapist:

- will find out the specifics of the speech of the child with articulation disorders in the front lingual consonants;
- will use appropriate exercises and play games in correction developmental activity.

Results of the research:

Author of the paper in theoretical part analyze the quotes of different authors (Miltiņa (2005), Dzintere (2007), Puškarevs (2001), Tūbele (2002)) about the peculiarities of the middle preschool age, phonetic - phonemic disorders, the use of play games and exercises in the speech therapist's correction developmental activity – promote phonological awareness, develop articulation movement and hand-motor activity.

In the practical part of the paper, a logopaedic study of the middle preschool age children is carried out, after which the correction developmental activity on the intervention of articulation disorders in the front lingual consonants ([š], [ž], [č], [dž]) for children of middle preschool age with phonetic – phonematic disorders in plays and exercises has been successfully started.

Key words: front lingual consonants, articulation disorders, correction developmental activity, play games, exercises, children of middle preschool age, phonetic – phonematic disorders.

Saturs

Ievads.....	5
1. Skaņu izrunas traucējumu skatījums pedagoģiskajā klasifikācijā.....	7
1.1. Vidējā pirmsskolas vecuma bērnu pedagoģiski psiholoģiskais raksturojums problēmas skatījumā.....	10
1.2. Korekcijas darba posmi priekšējo mēleņu ([š], [ž], [č], [dž]) izrunas traucējumu novēršanai	15
1.3. Rotaļas un vingrinājumi – logopēda koriģējoši attīstošās darbības līdzekļi.....	21
1.3.1. Fonemātiskās uztveres sekmēšana rotaļās un vingrinājumos.....	23
1.3.2. Artikulācijas kustību pilnveide.....	26
1.3.3. Roku sīkās motorikas aktivitātes veicināšana	28
2. Pedagoģiskā izmēģinājuma darbība par priekšējo mēleņu ([š], [ž], [č], [dž]) izrunas traucējumu novēršanas iespējām vingrinājumos un rotaļās vidējā pirmsskolas vecuma bērniem	31
2.1. Izmantoto pētījuma metožu analīze	31
2.2. Bērnu runas logopēdiskā izpēte attīstības veseluma skatījumā	32
2.3. Vingrinājumu, rotaļu atlase un to izmantošana koriģējoši attīstošās darbības veikšanai	40
2.4. Priekšējo mēleņu izrunas pilnveides dinamikas analīze	47
Secinājumi	54
Izmantotā literatūra un informācijas avoti.....	55
Pielikumi.....	59

Ievads

Valoda ir komunikācijas forma, kura balstīta uz simbolu sistēmu, kas izpaužas gan mutvārdos, gan rakstos (Santrock, 2004, 314). Tā ir saziņas sistēma, kurā šī simbolu sistēma veido neierobežotu vārdu skaitu (Hetherington, Parke, Schmuckler, 2005, 234).

Cilvēkam kā sociālai būtnei ir vajadzīga valoda kā sazināšanās un domu apmaiņas līdzeklis. Valodu no runas nav iespējams nodalīt. Ikdienu pieredze liecina, ka valodas un runas attīstībai ir neaizstājama nozīme citu apzinātu darbību attīstībā. Kā norāda D. Lieģeniece un I. Nazarova (Lieģeniece, Nazarova, 1999, 33), bērna runas attīstība ir dzimtās valodas apguves process, kurā bērns apgūst prasmes izmantot valodu kā apkārtējās pasaules izziņas līdzekli. Izmantojot valodu, bērns var darīt zināmus savus uzskatus, virzīt savu domāšanu, kontrolēt savas darbības un pat mainīt savas emocijas (Hetherington, Parke, Schmuckler, 2005, 234). Būtiski ir tas, ka valoda palīdz bērniem apgūt jaunas lietas.

Taču ne vienmēr bērna valodas apguves process norit veiksmīgi. R. Vuorinens un E. Tūnala (Vuorinens, Tūnala, 1999, 42) ir secinājuši, ka valodiskās attiecības apstāšanās rada būtisku šķērslī visai bērna attīstībai. Tas liecina par valodas galveno lomu darbības un attīstības veidošanā, jo gandrīz visas psihiskās funkcijas ir atkarīgas no valodas.

Šāds diplomdarba temats tika izvēlēts pamatojoties uz darba autores praksē gūtajiem novērojumiem, ka lielai daļai bērnu ar normālu dzirdi un intelektu vidējā pirmsskolas vecumā ir traucēta skaņu izruna. Šo bērnu skaņu izrunas traucējumu izpaužas kā fonētiski fonemātiskie traucējumi – skaņu jaukšana un aizstāšana – kuri saistīti ar neattīstītu fonemātisko uztveri.

Kā norāda B. Brice (Brice, 2013, 9), pirmsskolas vecumā bērna smadzenēs veidojas tā saucamie mācīšanās ceļi, kad gandrīz puse no bērna mācīšanās spējām attīstās daudzveidīgā rotaļā un izziņas darbībā. Rotaļas apstākļos iegaumēšanas efekts ir ievērojami labāks, jo aktīva, bērnam saistoša darbība izziņas procesā ievērojami paātrina iegaumēšanu. Spēle un rotaļa var palīdzēt bērnam ne tikai motivēti vingrināties, bet arī apgūt jaunas zināšanas. Tādēļ diplomdarba pētījums ietvaros koriģējoši attīstošā darbībā tiek izmantotas spēles, rotaļas un vingrinājumi.

Pētījuma objekts

Logopēdiski koriģējoši attīstošā darbība rotaļās un vingrinājumos.

Pētījuma priekšmets

Priekšējo mēleņu ([š], [ž], [č], [dž]) izrunas pilnveidošana.

Pētījuma mērķis

Teorētiski izziņāt un praktiski pārbaudīt dažādu autoru atziņas par priekšējo mēleņu ([š], [ž], [č], [dž]) izrunas traucējumu novēršanas iespējām rotaļās un vingrinājumos bērniem ar fonētiski fonemātiskiem traucējumiem.

Pētījuma hipotēze

Priekšējo mēleņu izrunas traucējumu novēršana vidējā pirmsskolas vecuma bērniem noritēs sekmīgi, ja logopēds:

- izziņās bērnu ar priekšējo mēleņu izrunas traucējumiem runas īpatnības;
- izmantos atbilstīgus vingrinājumus un rotaļas koriģējoši attīstošajā darbībā.

Pētījuma uzdevumi

1. Izziņāt dažādu autoru atziņas par skaņu izrunas veidošanos un dažādiem izrunas traucējumiem bērna runas attīstības skatījumā.
2. Raksturot vingrinājumus un rotaļas kā priekšējo mēleņu izrunas traucējumu novēršanas līdzekļus.
3. Veikt pedagoģisko izmēģinājuma darbību vidējā pirmsskolas vecuma bērnu grupā.

Pētījuma metodes

1. Teorētiskā. Apkopot un analizēt zinātnisko literatūru problēmas skatījumā.
2. Empīriskās
 - bērnu runas logopēdiskā izpēte;
 - bērnu novērošana;
 - pedagoģiskā izmēģinājuma darbība;
 - pētījumā iegūto datu analīze.

Pētījuma bāze

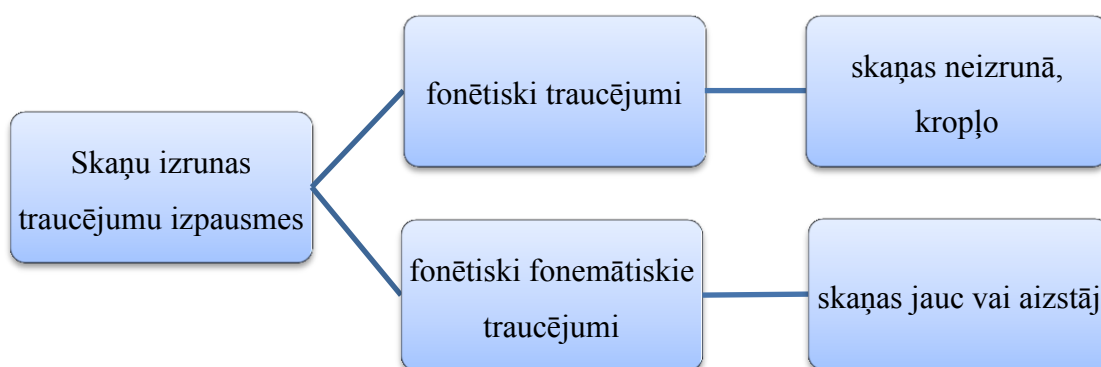
Pētījums notiek Valmierā, A pirmsskolas izglītības iestādē. Pētījumā piedalās 22 vidējā pirmsskolas vecuma bērni, no tiem 6 ar priekšējo mēleņu ([š], [ž], [č], [dž]) izrunas traucējumiem.

Pētījuma norises laiks

Pētījums notiek no 2017. gada oktobra līdz 2018. gada aprīlim.

1. Skaņu izrunas traucējumu skatījums pedagogiskajā klasifikācijā

Skaņu izrunas traucējumi izpaužas skaņu izrunas fonētiskos un fonētiski fonemātiskos traucējumos, kad ir pilnvērtīga anatomiskā dzirde un saglabāta runas aparāta darbība (Lūse, Miltiņa, Tūbele, 2012, 307). Darba autore skaņu izrunas traucējumu izpausmes attēlojusi 1. attēlā.

1. attēls. Skaņu izrunas traucējumu izpausmes (Lūse, Miltiņa, Tūbele, 2012, 307)

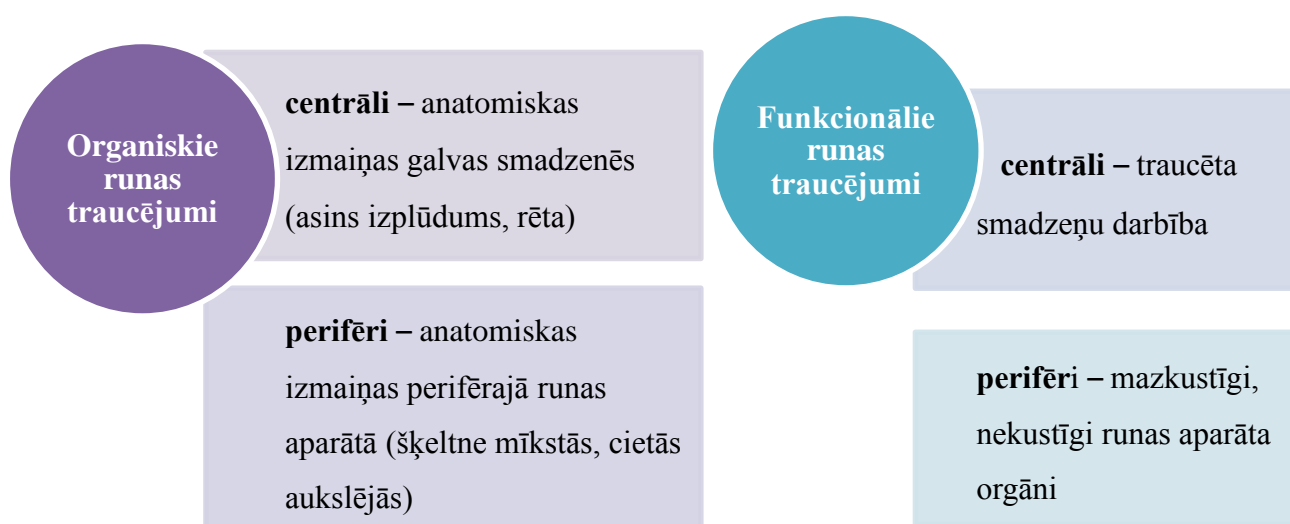
Runas fonētiskie traucējumi izpaužas skaņu neizrunāšanā, piemēram, lācis – ācis, un skaņu kropļotā izrunā. Kā norāda I. un L. Hadaņonokas (Hadaņonoka, I., Hadaņonoka, L., 2013, 7), ka tā ir neprecīza, latviešu valodas sistēmai neatbilstoša skaņu izruna, piemēram, starpzobu izruna. Savukārt, runas fonētiski fonemātiskie traucējumi izpaužas skaņu jaukšanā, piemēram, suns – tuns, kad reizēm skaņu izrunā pareizi, bet reizēm to jauc ar citu skaņu. Tas nozīmē, ka ir nestabils skaņas runas kustību vai runas dzirdes tēls. Fonētiski fonemātiskie traucējumi izpaužas arī skaņu aizstāšanā ar citu skaņu.

Tā pat kā runas traucējumi, tā arī to cēloņi var būt dažādi. M. Kreicberga (Kreicberga, 1975, 4) raksta, ka tie saistīti ar visa organisma attīstību, raksturu, temperamentu un sociālajām attieksmēm, tāpēc nedrīkst valodas traucējumu skatīt izolēti. Runas traucējumu cēloņi ir dažādi kaitīgie faktori, gan iekšēji, gan ārēji, bez kuriem traucējums nevar rasties. Tāpēc pirms logopēds sāk veikt koriģējoši attīstošo darbību traucējuma novēršanā, viņš sarunā ar vecākiem ievāc anamnēzes datus, lai izzinātu bērna valodas iespējamus traucējumu cēloņus. Tas ir būtisks faktors, lai koriģējoši attīstošā darbība būtu pēc iespējas veiksmīgāka un efektīvāka. I. Miltiņa un S. Pastare (Miltiņa, Pastare, 1995, 5), kā arī Hadaņonoka (Hadaņonoka, I., Hadaņonoka, L.,

Staļģe, Merirande, 2002, 35) apraksta valodas traucējumu cēloņus, kuri ir atkarīgi pēc tā iedarbības laika:

- Traucējums bērnam var rasties jau atrodoties mātes vēderā, intrauterīnā posmā, augļa attīstības stadijā. Kā veicinātājfaktori var būt toksikozes, vīrusu infekcijas, rēzus faktoru iedarbība, traumas, psihiski pārdzīvojumi un stress. Pastiprinātu medikamentu (antibiotiku) lietošana grūtniecības laikā var izraisīt bērna vājdzirdību vai kurlumu.
- Arī dzemdību laikā var rasties dzemdību traumas, nabassaites apvīšanās bērnam ap kaklu, kas var izraisīt skābekļa trūkumu vai asinsizplūdumus galvas smadzenēs. Ļoti bieži ir problēma ar zemmēles saiti, kas var būt pieaugusi līdz pat zobiem. Ja tas netiek laikus atklāts, bērns var nerunāt līdz pat 4 gadu vecumam.
- Pēc dzemdībām īpaši liela nozīme ir bērna pirmajiem dzīves gadiem. Bērna saslimšana ar deguna, deguna dobuma, vidusauss slimībām, veidojumiem aizdegunē, komplikācijām pēc infekciju slimībām, kā arī dažādu indīgu vielu iedarbība uz bērna organismu var atstāt iespaidu uz bērna valodas, skaņu izrunas attīstību. Pirmsskolas vecumā iegūto galvas traumu rezultātā, atkarībā no to ietekmes laika, organiskā bojājuma pakāpes un lokalizācijas – centrālajā vai perifērajā runas aparāta daļās – var veidoties valodas traucējumi dažādās smaguma pakāpēs. Svarīga nozīme ir arī sociālajiem un sadzīves apstākļiem, lai bērnam būtu pareizas runas piemērs ikdienā.

Valodas traucējumu iedalījumu pēc to atrašanās vietas darba autore atspoguļojusi 2. attēlā.

2. attēls. Valodas traucējumu iedalījums pēc lokalizācijas (Tūbele, Šteinberga, 2004, 52)

S. Tūbele un A. Šteinberga (Tūbele, Šteinberga, 2004, 52) organiskos cēloņus raksturo kā centrālus vai perifērus bojājumus. Centrālie organiskie cēloņi ir radušies bojājumi galvas smadzenēs. Tie ir radušies intrauterīnā periodā, dzemdību laikā vai pēc dzemdībām. Perifēri organiski cēloņi ir perifērā runas aparāta bojājumi, piemēram, aukslēju, lūpu šķeltnes, žokļu anomālijas. Taču funkcionālie cēloņi ir saistīti ar ierosas un aiztures procesu attiecību traucējumiem.

Lai bērns spētu pareizi runāt, sazināties ar citiem, pieaugušajiem laikus ir jāpamana valodas attīstības traucējums. Tātad svarīga nozīme ir traucējuma agrīnai diagnostikai, lai pēc iespējas ātrāk varētu nodrošināt kompleksu palīdzību – savlaicīgu medicīnisku, pedagoģisku un psiholoģisku palīdzību.

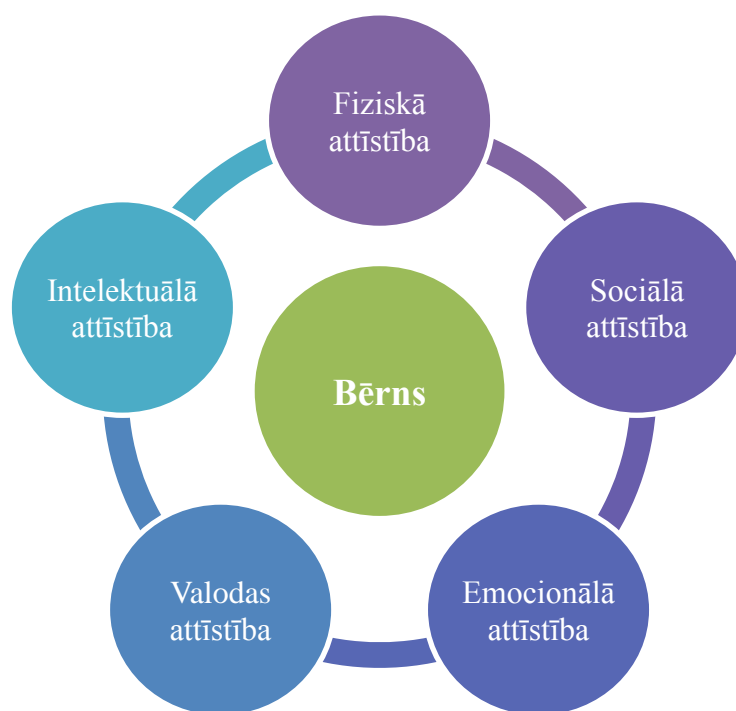
I. Hadaņonoka (Hadaņonoka, I., Hadaņonoka, L., 2014, 11) raksta, ka darbs ar bērniem kopā ar zinātnisko pieredzi rāda, ka runas attīstības aizkavēšanās un runas traucējumi būtiski ietekmē bērna psihisko attīstību, jo tā pilnībā ir atkarīga no bērna runas attīstības stāvokļa. Šim viedoklim piekrīt arī S. Liepiņa (Liepiņa, 2008, 120) norādot, ka, jo smagāks ir runas traucējums, jo būtiskāk tiek ietekmēta bērna visa izzīņas darbība, viņa stāvoklis sabiedrībā, kā arī panākumi zināšanu apgūvē. Preverbālā valodas attīstība ir ļoti svarīga, tāpēc nedrīkst piekrist speciālistiem, kuri dod vecākiem padomus nogaidīt, ka traucējums var pāriet pats no sevis. Piemēram, ja bērns ir piedzimis ar dzirdes traucējumiem un nekas netiek darīts, viņam sešu mēnešu vecumā var attīstīties kurlmēmums. Tas var saglabāties uz visu mūžu. Ja pēc dzemdībām bērnam tiek sniegta palīdzība, viņš var iemācīties normāli runāt.

Aizkavējusies runa rada traucējumus dažādos psihiskos procesos un negatīvi ietekmē bērna raksturu un uzvedību. Preverbālais attīstības posms ietekmē arī skaņu analīzes un sintēzes procesu, ko dažkārt sauc par bērna otro dzirdi jeb fonemātisko uztveri. Bērns dzird skaņas anatomiski, bet neatšķir tās. Līdz ar to tiek traucēts rakstīšanas un lasīšanas process. Runa neveidojas spontāni, tā ir jāveido vecākiem (Hadaņonoka, I., Hadaņonoka, L., 2014, 12). M. E. Khvatsevs (Хватцев, 1997) norāda uz vecāku slikto ieradumu pielāgoties bērnu nepareizai runai. Bieži ģimenē, kā arī pirmsskolas iestādēs netiek pievērsta pienācīga uzmanība bērna runai ikdienas situācijās, nepalīdzot bērnam saklausīt un izlabot savas izrunas kļūdas. Ja bērnam valoda neraisās laikus, ieteicams viņu vest pie speciālista – logopēda.

1.1. Vidējā pirmsskolas vecuma bērnu pedagoģiski psiholoģiskais raksturojums problēmas skatījumā

Bērna attīstība noris kā likumsakarīgi posmsecīgas un pēctecīgas kvantitatīvas un kvalitatīvas pārmaiņas viņa bioloģiskajās un garīgajās struktūrās (Beļickis, Blūma, Koķe, Markus, u. c., 2000, 27). Bērna attīstībā izdala (sk. 3. attēlu):

- fizisko attīstību,
- sociālo attīstību,
- emocionālo attīstību,
- valodas attīstību
- intelektuālo attīstību (Lūse, Miltiņa, Tūbele, 2012, 140).

3. attēls. Bērna attīstība kopveselumā (Lūse, Miltiņa, Tūbele, 2012, 140).

Bērna attīstība ir jāaplūko pēc kopveseluma pieejas, jo katra attīstības joma savstarpēji mijiedarbojas. Taču tanī pat laikā ir būtiski katru no jomām apzināt arī atsevišķi, lai bērna attīstībā pamanītu visas nianšes.

Fiziskā attīstība

Bērns atrodas nepārtrauktā augšanas un attīstības procesā, kurā kvalitatīvi izmainās bērna ķermeņa izmēri, pilnveidojas visi orgāni un to funkcijas. Kā norāda Golubina, ap 4 gadiem strauji veidojas galvas smadzeņu nervu šķiedras – uztveres impulsu vadošie ceļi. Bērna fiziskā attīstība ir cieši saistīta ar viņa neiropsihisko attīstību. Šajā vecumā bērna augšana nedaudz

palēninās, vidēji gadā izaugot par 4 – 6 cm. Bērna svars šajā periodā arī pieaug lēnāk. Vidēji gadā tas palielinās par 1,2 – 1,3 kg, bet piektajā dzīves gadā pieaug apmēram par 2 kg. Piecgadīgam bērnam galva ir gandrīz sasniegusi pieauguša cilvēka galvas apmērus. Liela nozīme ir bērna dienas režīmam, kā arī viņa uzturam, kuram ir jābūt sabalansētam un veselīgam (Golubina, 2007, 121 – 123; Lieģeniece, 1999, 63).

I. Puškarevs skaidro, ka bērni šajā vecumā ir enerģiski, kustīgi un skaļi. Viņiem raksturīga enerģiska pārvietošanās telpā, dažādas fiziskas aktivitātes, piemēram, skraidīšana, rāpšanās, lēkāšana. Bērni ir fiziski nenogurdināmi un var kļūt pat agresīvi, fiziski aizskarot citus. Bērni labprāt grib darboties un palīdzēt. Meitenes savas vēlmes biežāk panāk un iegūst, pielietojot mīļumu, taču zēnu iniciatīva bieži izpaužas uzbrūkoši. Šāds uzvedības modelis var tikt skaidrots kā bērna ielaušanās mūsdienu pasaulē, vēloties to izziņāt (Puškarevs, 2001, 50; Puškarevs, Golubeva, 1999, 36).

Pirmsskolas vidējā vecumposmā bērni jau prot apgērbties bez uzraudzības. Viņi parāda savu labi attīstīto fizisko kontroli, kāpjot uz augšu pa kāpnēm, neturoties pie margām, kā arī ejot atpakaļgaitā. Bērni prot nomazgāt rokas un seju bez apgērbta aplaistīšanas. Prasme uzdrukāt savu un vēl dažus citus vārdus, kā arī zīmējumā pievienot 3 un vairāk detaļu, uzzīmēt kvadrātu, liecina par labi attīstītu pirkstu sīko muskulatūru (Medicīniskās aprūpes rokasgrāmata, 2001, 1031). Taču A. Irbe un S. Lindenberga (Irbe, Lindenberga, 2017, 124) atgādina, ka jāpievērš uzmanība bērna pozai, kādā viņi zīmē vai raksta. Ja, bērna ķermeņa stāvoklis šādu darbību laikā ir nepareizs, tad tas ne tikai nogurdinās roku un kaklu, bet arī samazinās nervu impulsu intensitāti, kas nodrošina domāšanas efektivitāti.

Bieži bērniem ar fonētiski fonemātiskajiem traucējumiem (turpmāk tekstā slīprakstā darba autore atzīmē bērnu ar fonētiski fonemātisko traucējumu attīstības īpatnībām) ir novērots kustību nemiers. Viņi nespēj mierīgi nosēdēt, parādās reflektorās kustības, traucējot blakus esošos. Viņu darba spējas ir nenoturīgas, novērojama paaugstināta nogurdināmība, vēlas atpūsties ik pēc brīža. Bērni spēj uzsākt darbu, taču pašierosmes trūkuma dēļ nespēj to izdarīt līdz galam (Hadaņonoka, I., Hadaņonoka, L., 2014, 63). Statistiski ir novērots, ka šie bērni sākuši vēlu staigāt, viņiem ir neveiklas motoriskās kustības, kā arī bieži ir vestibulārās sistēmas traucējumi (Зееман, 1997).

Sociālā attīstība

Pirmsskolas vidējā vecumposmā, īpaši piektajā dzīves gadā, bērnos parādās sociālas intereses. Viņi vēlas atrasties citu bērnu vidū. Šajā laikā tiek apgūtas prasmes komunicēt ar citiem, sarunāties un sadarboties ar viņiem. Tāpēc jāpalīdz apgūt komunikāciju māksla, radot iespēju sarunāties, iedrošinot un palīdzot pārvarēt kautrību. Rotaļās notiek ne tikai lomu sadarbība, bet parādās arī lomu dialogi, kuri vistiešākā veidā veicina plānotu rotaļdarbības

izvērsumu (Lūse, Miltiņa, Tūbele, 2012, 364; Puškarevs, Golubeva, 1999, 36). Rotaļās ir novērojams arī bērna radošums. Jo bagātīgāka ir bērna pieredze, jo plašākas iespējas ir viņa iztēlei. Bērns rotaļās attēlo, atdarina apgūto un redzēto ģimenes saskarsmes stilu, normas un vērtības, uzņemdamies pieaugušo lomas, piemēram, ārstu, skolotāju, mammu vai tēti. Taču, kā uzsver D. Dzintere un I. Stangaine (Dzintere, Stangaine, 2007, 9), bērna iepriekšējās pieredzes elementi rotaļā netiek izmantoti tieši tā, kā tie izpaudušies īstenībā. Bērna redzētais un dzirdētais no pieaugušajiem ir tikai atbalss viņu rotaļās.

V. Golubina (Golubina, 2007, 119) atklāj, ka, tā kā iepriekšējā attīstības posmā organizētas uzvedības ieaudzinašanai ir izveidojušies nepieciešamie priekšnosacījumi, četrgadīga bērna attīstības sensitīvie likumi nosaka, ka šajā posmā viņam vislabāk padodas valodas un tikumisko normu apguve. Bērnā veidojas tikumiskā apziņa un morālā stāja, attīstās izpratne par darba tikumu, godīgumu, taisnīgumu, līdzjūtību, iejūtību, atsaucību, labestību un citām morālām vērtībām. Tātad, no četrus gadu vecuma jāsāk mērķtiecīgi veidot pamati bērna gribas attīstīšanai un tikumībai.

Bērniem ar fonētiski fonemātiskajiem traucējumiem bieži tiek novēroti traucējumi veģetatīvajā nervu sistēmā, kas saistīta ar lielāku emocionālo jūtību, uzbudināmību un nelīdzsvarotību. Šādiem bērniem pēc R. I. Martinova (Мартинова, 1997) pētījumiem piemīt paaugstināta uzbudināmība, raudulība, aizvainojamība, afektivitāte un agresivitāte. Kopumā skaņu izrunas traucējums neatstāj īpaši būtiskas izmaiņas uz pirmsskolas vecuma bērnu emocionālajām un sevis motivācijas spējām. Biežāk bērnu savstarpējās nesaskaņas tiek saistītas nevis ar runas traucējumiem, bet ar apkārtējo cilvēku attieksmi.

Bērnu negatīvā ietekme uz viņu personības attīstību ir saistīta ar sava traucējuma apzināšanos. Bērna kritiskā attieksme pret pašu runu noved pie tā, ka bērns sāk kautrēties runāt, izvairīties no runāšanas, kļūst noslēgts, viņam zūd pārliecība par sevi. Rezultātā var izveidoties negatīvas personiskās iezīmēs kā noslēgtība, negatīvisms, izvairīšanās no kontakta ar citiem bērniem un pieaugušajiem. Šo sekundāro traucējumu esamību vai neesamību pamatā nosaka audzināšanas un apmācības apstākļi. Bērnu pozitīvu un adekvātu pašapziņu veicina pareizi izvēlēts audzināšanas stils, kā arī mierīgi un labvēlīgi apstākļi (Мартинова, 1997).

Emocionālā attīstība

Līdzās bērnu vecumposmu īpatnībām vērā ņemams ir arī individuālais psihodinamiskais raksturojums. Jebkura vecumposma vienaudžu vidū ir gan izteikti emocionālie un nesavaldīgie, gan lēnie un mierīgie bērni. Izpaužas indivīdam piemītošais, lielā mērā iedzimtības nosacītais, viņam vien raksturīgais temperamenta tips, kas atkarīgs no nervu procesu spēka, kustīguma un līdzsvarotības. Ir svarīgi, ka skolotājs var novērtēt katra bērna temperamentu un atrast viņiem atbilstošu pieeju (Puškarevs, Golubeva, 1999, 31).

Ceturtajā un piektajā dzīves gadā bērņā veidojas iekšējā cenzūra, līdz ar to raksturīgs iespējamais konflikts starp pozitīvo – iniciatīvu – un negatīvo – vainas izjūtu. Vainas izjūta ir neērtība bērņa priekšā. Ja pieaugušie ļauj bērnam pašam izvēlēties darbības veidus, netraucē viņam fantazēt, rotaļāties, atbild uz viņa jautājumiem, tad bērņā nostiprinās iniciatīva. Taču, ja bērns izjūt, ka viņš tikai traucē, ir nevajadzīgs, viņu pārņem pastāvīga vainas izjūta. Tomēr jāatzīst, ka pirmsskolas vecumposmā bērņu pašvērtējums pārsvarā ir nekritiski virspusēji un optimistiski (Lieģeniece, 1999, 25; Puškarevs, 2001, 50 – 51, 70).

Tā kā 4 – 5 gadu vecumā bērņa uzvedība vēl ir ļoti pretrunīga, nopietna uzmanība jāvelta organizētas uzvedības nosacījumu un prasību ieaudzinašanai. Bērni vēlas būt patstāvīgi, tādēļ šajā ziņā viņi kļūst ietiepīgi, jo nav vēl pilnīgas izpratnes par cēloņiem un sekām. Bērns šajā vecumposmā ir ļoti viegli ietekmējams (Golubina, 2007, 119).

Bērnu jūtas ir nenoturīgas, ļoti strauji mainās garastāvoklis, viņi var smieties, bet pēkšņi kļūt bēdīgi pavisam sīku iemeslu dēļ. Jūtas var pastiprināties līdz maksimumam, dusmām, naidam, priekam. Viņi ir arī eksplozīvi. Bērni ātri iespaidojas, ir nepastāvīgi un nekritiski pret saviem uzskatiem (Hadaņonoka, I., Hadaņonoka, L., 2014, 63).

Valodas attīstība

Ieejot ceturtajā dzīves gadā, strauji pilnveidojas bērņa valoda. Vārdu krājumā ir aptuveni 2100 vārdu. Ir noslēdzies agrīnās bērņības posms, un bērns, tikko pārdzīvojis savus trīs gadu attīstības krīzi. Bērnam sāk veidoties iekšējās runas shēmas. (Golubina, 2007, 119; (Medicīniskās aprūpes rokasgrāmata, 2001, 1031).

Kā norāda V. Golubina (Golubina, 2007, 120), četrus gadus vecumā vārds kļūst par bērņa uzvedības galveno regulētāju. Šis faktors jāuzskata par vecumposma pamatīpatnību. Runas attīstība sekmē un ievērojami izmaina bērņa attiecības ar apkārtējiem bērņiem un pieaugušajiem.

Tomēr Hadaņonoka (Hadaņonoka, I., Hadaņonoka, L., 2014, 11) atklāj, ka dažreiz bērņiem rodas grūtības palīgteikumu veidošanā. Teikumu gramatiskajā uzbūvē tiek ievērotas likumības. Bērns apgūst lietvārdu un darbības vārdu locīšanu, taču lieto arī apvidus runai atbilstošās nepareizās formas – „es ir”, „viš ies”, „man nav nazis”. Jānorāda, ka bērņi šajā ziņā nav vainojami, bet gan pieaugušie, kuri neseko līdzī savai runai. Darbības vārdos dažkārt gadās kļūdas skaņu mijā. Bērns apgūst īpašības vārdu un lietvārdu saskaņošanu visos locījumos un lieto prievārdus visās nozīmēs. Bērns mēģina izskaidrot vārdu nozīmi un sāk izprast, kas ir sinonīmi.

Kad pirmsskolas vecuma bērnam paliek pieci gadi, praktiski ir noslēdzies skaņu apguves periods. Bērns ir daļēji apguvis gramatikas pareizu runu. Piecu gadu vecumā lielākā daļa bērņu iemācās runāt fonētiski pareizi, intonatīvi izteiksmīgi atbilstoši gramatikas un sintakses normām. Tas nodrošina labāku sadarbību. Bērns ir runātīgs, pat pļāpīgs, ar bagātu vārdu krājumu – lieto

dažādas vārdšķiras. Prasa izskaidrot jaunus, nedzirdētus vārdus, patīk vārdu rotaļas, skaņu savārstījumi, pārspīlējumi, vārdu izdomājumi Bērna darbību sāk kontrolēt apziņa, kļūst saskaņotāka rīcība un labākas sadarbošanās spējas ar citiem. Bērns spēj sniegt adaptētu informāciju un iekšējo runu izmanto savas darbības plānošanai. (Golubina, 2007, 119 – 121; Lūse, Miltiņa, Tūbele, 2012, 363 – 364).

K. Smita un L. Strika (Smita, Strika, 1998, 42; 43) atklāj, ka bērniem grūtības var rasties ikvienā valodas aspektā, piemēram, nespēj saklausīt pareizi vārdu, tā nozīmes izpratni, grūtības atcerēties verbālo materiālu un nespēj pārliecinoši sazināties. Grūtības šiem bērniem sākas jau ar runāto vārdu. Šie bērni mēdz gausāk mācīties runāt, viņiem ir mazāks vārdu krājums, teikumus veido īsus, kā arī to uzbūve ir gramatiski nepareiza. Bērnu atbildes uz jautājumiem, kā arī nespēja rīkoties saskaņā ar norādījumiem liecina par to, ka viņi ne vienmēr saprot citu teikto. Turklāt viņi vāji mēdz atcerēties verbālus norādījumus. Praksē to ir novērojis arī I. Freimanis (Freimanis, 2007, 38 – 39). Ir arī bērni, kuri vārdus saprotu un lieto pareizi, taču viņiem ir ļoti grūti vēlamos vārdus atsaukt atmiņā, piemēram, var atrast nosaukto lietu, bet nevar nosaukt parādīto priekšmetu. I. Miltiņa (Miltiņa, 2008, 193) vēl norāda, ka, lai arī fonētiski fonemātisko traucējumu gadījumos bērna fiziskā dzirde atbilst normai, kā arī nav anatomisku izmaiņu artikulācijas uzbūvē, tomēr bērniem ir novērota runas (fonemātiskās) dzirdes un runas kustību analizatoru darbības traucējumi. Tie izpaužas grūtībās diferencēt skaņas pēc artikulācijas un akustiskām pazīmēm.

Intelektuālā attīstība

Intelektuālo attīstību raksturo bērna spēja sākt saprast apkārtējo vidi un apgūt zināšanas, piemēram, koncentrēšanās, cēloņa seku sakarību noteikšanas spēju attīstība (Lūse, Miltiņa, Tūbele, 2012, 140).

Ap četrus gadus vecumu, aktīvi turpinoties fizioloģiskajām izmaiņām galvas smadzeņu garozā, pilnveidojas psihiskie procesi. Kaut arī bērnam ir jau noteikts priekšstats par apkārtējo pasauli, iepriekšējās zināšanas un dažādās pieredzes sāk savienoties, apvienoties ar jaunajām, un notiek to pārkārtošanās. Daudz vairāk un labāk tiek izprastas apkārtējās pasaules norišu savstarpējās saistības un sakarības. Vienas zināšanas aktīvi papildina un izgaismo citas. Šādu ar smadzeņu fizioloģiju saistītu attīstību pastiprina un uztur dažādas izziņas aktivitātes, kurās bērns var atklāt aizvien jaunas zināšanas un saistīt tās ar iepriekšējām (Freiberģa, Priede, 2007, 21).

Cik bērns ir aktīvs un kustīgs, tik līdzīga ir arī viņa prāta aktivitāte. Bērnam veidojas pirmās domāšanas operācijas – spēja salīdzināt, ievērot atšķirīgo un līdzīgo, sāk darboties iztēle – ir radoša pieeja dažādiem materiāliem. Bērns lepojas ar saviem izveidotajiem darbiem, stāstījumā saliek kopā reālus notikumus ar paša izdomājumiem. Bērns virzās no tiešās darbīgās uztveres uz uzskatāmi tēlaino un abstraktās domāšanas sākumiem. Golubina uzsver, ka tā kā

intensīvi attīstās abstraktā domāšana, nopietna vērība jāvelta ne tikai runas attīstīšanai, bet arī visiem pārējiem psihiskiem procesiem, it īpaši atmiņai, jo mācīšanās process sākas ar informācijas uztveršanu un iegaumēšanu. Apmēram piecu gadu vecumā bērns spēj uztvert ap 50% informācijas, pēc pieciem gadiem – jau ap 100% saņemtās informācijas (Golubina, 2007, 120 – 121; Lūse, Miltiņa, Tūbele, 2012, 363 – 364).

Laika uztvere un tā izpratne pilnveidojas, bērns jau spēj orientēties nedēļas dienās, un dienas posmos. Laika jēga tiek aptverta, gaidot sev nozīmīgus notikumus, piemēram, dzimšanas dienu, vārda dienu, Ziemassvētkus. Vidējā pirmsskolas vecumā bērns iemācās skaitīt līdz vairākiem desmitiem un spēj salīdzināt dažādus priekšmetus, sakārtot tos rindā pēc noteiktas pazīmes, piemēram, no mazākā līdz lielākā (Golubina, 2007, 120 – 121; Lūse, Miltiņa, Tūbele, 2012, 363 – 364).

R. I. Martinovs (Мартинова, 1997) atklāj, ka lielākajai daļai bērnu ir normāla intelektuālā attīstība, izņemot atsevišķus gadījumus, kad novērota garīgās attīstības aizkavēšanās. Viņš, kā arī A. Buivide (Buivide, 1997, 6) norāda, ka bērniem ar valodas traucējumiem uzmanība ir mazāk noturīga. Ir novērotas grūtības pārslēgties starp dažādiem uzdevumiem. Uzmanības noturības un pārslēgšanās traucējumi ir saistīti ar nepietiekamu galveno nervu procesu mobilitāti smadzeņu garozā.

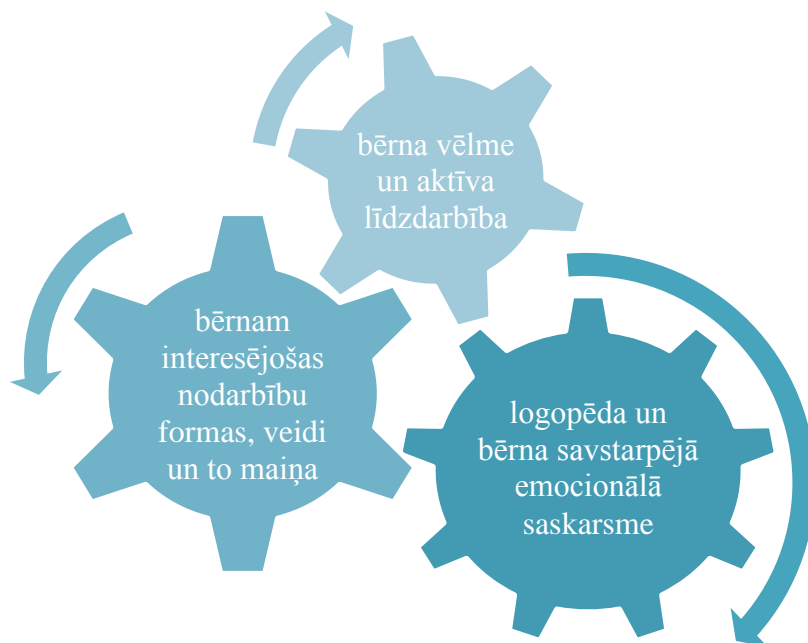
Bērnu atmiņa raksturīga ar atcerēšanās apjoma samazināšanos, ātri aizmirstot iegaumēto, jo nenostiprinās paliekošā atmiņa. Tas izpaužas kļūdaini atkārtojot vārdus. Šīs iezīmes ir saistītas ar uzmanības un fonemātiskās dzirdes pavājināšanos (Детская логопсихология, 2008; Hadaņonoka, I., Hadaņonoka, L., 2014, 63).

1.2. Korekcijas darba posmi priekšējo mēleņu ([š], [ž], [č], [dž]) izrunas traucējumu novēršanai

Koriģējoši attīstošā darbība ir pasākumu kopums, kas veicina skaņu izrunas traucējumu novēršanu, paralēli attīstot arī fonemātisko uztveri un paplašinot vārdu krājumu (Lūse, Miltiņa, Tūbele, 2012, 162). Tās darbības pamatprincipi tiek veidoti saskaņā ar bērna vajadzībām veseluma skatījumā un traucējuma būtības, lai traucējumu izpausmes tiktu mazinātas vai novērstas pilnībā (Tūbele, Landra, Šūmane, Burčaka, u. c., 2013, 53). Koriģējoši attīstošo darbību veic logopēds, taču, ja nepieciešams, tiek iesaistīts arī psihologs un dažādi medicīnas speciālisti, piemēram, ortodonts un neirologs.

Būtiski ir iekļaut bērnu mērķtiecīgi virzītā logopēdiskā procesā jau pašā korekcijas darba sākumā (Волкова, 2004, 132). Lai bērns varētu sekmīgi apgūt pareizu skaņu izrunu, logopēdam

ir jāmeklē visefektīvākie paņēmieni. I. Miltiņa (Miltiņa, 2005, 73) norāda, ka pozitīva rezultāta un labvēlīga korekcijas gaitas nodrošināšanā (sk. 4. attēlu) nozīmīga ir pozitīva emocionālā saskarsme starp logopēdu un bērnu. Tas ir svarīgs priekšnosacījums, lai bērns justos mierīgs un drošs. Tas, kā bērns jutīsies, esot kopā ar logopēdu, var ietekmēt viņa vēlmi aktīvi līdzdarboties nodarbībā.

4. attēls. Efektīva korekcijas darba priekšnosacījumi
(Miltiņa, 2005, 73; Miltiņa, 2017, 38)

Lai bērns kļūtu atvērts, ieinteresēts un motivēts pieaugušā piedāvātajās nodarbībās, viņam jājūt, ka viņš tiek uztverts kā līdzvērtīgs partneris. I. Miltiņa (Miltiņa 2017, 38) aicina logopēdus domāt arī par darbības formu veidiem un to maiņām, kas ieinteresētu, taču nenogurdinātu bērnu. Tā kā bērni ar skaņu izrunas traucējumiem bieži nav spējīgi koncentrēt ilgstoši savu uzmanību, viņi nespēj uztvert pieaugušā sacīto. Tas savukārt liek logopēdam domāt par to, kā tiks veicināta bērna motivācija un ieinteresētība.

Skaņu izrunas traucējumu koriģējoši attīstošajā darbībā ir izdalāmi vairāki posmi. I. Miltiņa (Miltiņa, 2005, 75 – 79) piedāvā visaptverošu posmu iedalījumu, taču A. Baumanē (Baumane, Ķeire, 1994, 12) sniedz konkrētu koriģējoši attīstošās darbības plānu (sk. 5. attēlu).

■ Pēc I. Miltiņa

■ Pēc A. Baumanes

5. attēls. Skaņu izrunas traucējumu koriģējoši attīstošās darbības posmi

(Miltiņa, 2005, 75 – 79; Baumane, Ķeire, 1994, 12)

Sagatavošanas posma mērķis ir sagatavot runas dzirdes un runas kustību analizatorus skaņas pareizai uztverei un izrunai. Kā skaidro I. Miltiņa (Miltiņa, 2005, 73 – 75), šajā posmā bērniem ar fonētiski fonemātiskajiem traucējumiem lielu uzmanību pievērš tieši bērna runas dzirdes jeb fonemātiskās uztveres vingrināšanai un attīstīšanai. A. Baumane (Baumane, Ķeire, 1994, 13) vēl norāda, ka šajā posmā tiek mācīti un apgūti īpaši atlasīti vingrinājumi, ar kuru palīdzību ir iespējams novērst artikulācijas orgānu kustību traucējumus un apgūt attiecīgo skaņu pareizu izrunu. Arī pirkstu sīkās muskulatūras trenēšanai pievēršama liela uzmanība, jo pirkstu galos centrēti nervi, kuri vada informāciju uz smadzeņu laukiem, kas atbild par runu un runas kustību. Tāpēc tiek veidoti kinestētiski un kinētiski kustību pamati, kas ir vajadzīgi konkrētas skaņas precīzai un pareizai izrunai.

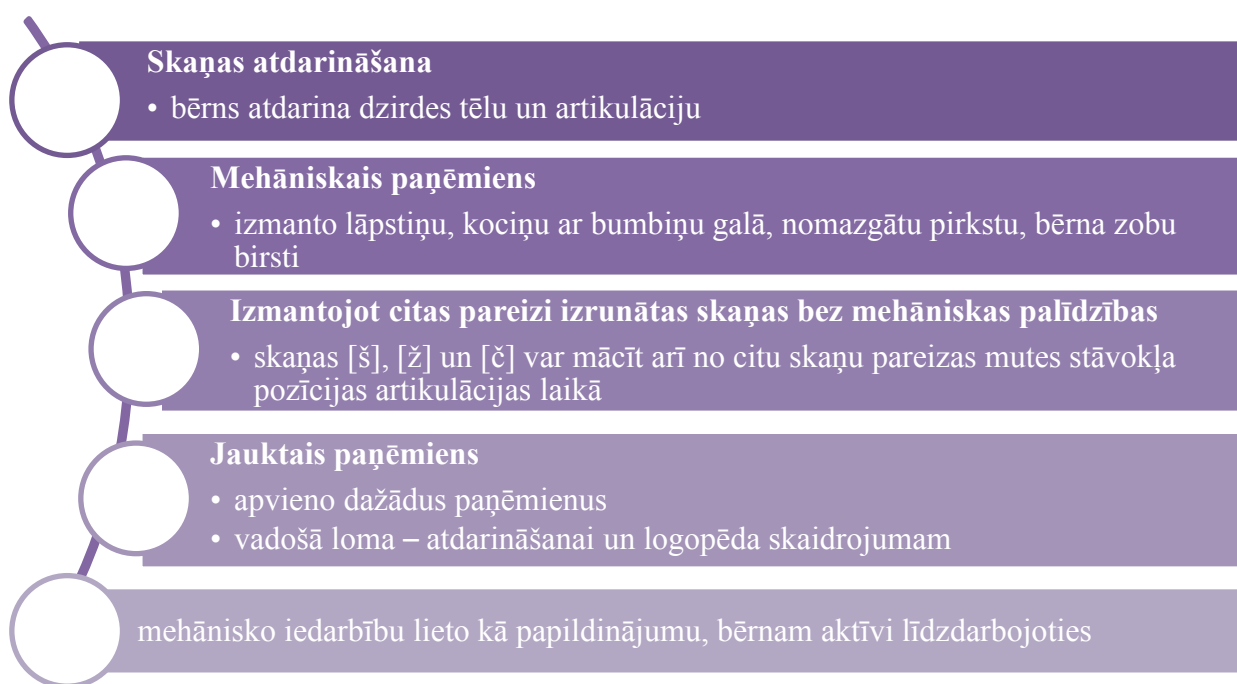
Skaņas pareizas izrunas mācīšanas posma galvenais uzdevums ir iemācīt bērnam konkrētas skaņas pareizu artikulāciju un valodas normai atbilstošu skanējumu. Kad bērns sācis vingrinājumus veikt brīvi, spēj saklausīt un atšķirt pareizas skaņas izrunu no kļūdainās, tad, kā skaidro I. Miltiņa (Miltiņa, 2005, 75), var sākt mācīt skaņu. Katra skaņa tiek apzīmēta ar atbilstošu simbolu, piemēram, skaņas [š] skanējuma simbols – attēls – dusmīgais mākonis, kura lielā, stiprā vēja pūšana atgādina skaņas [š] skanējumu. Saklausot skaņu [š] logopēda nosaukto skaņu starpā, bērns ceļ kartīti ar dusmīgā mākoņa attēlu. Skaņu [ž] var apzīmēt ar vaboli, kura lidojot veido skaņu [ž], bet skaņu [č] var simbolizēt vilciens, kura braukšanas skaņa atgādina skaņas [č] skanējumu. Līdzīgi arī ar skaņu [dž], kura atgādina traktora darbināšanu.

A. Baumanē (Baumane, 1994, 13) atklāj, ka daļai bērnu mācāmās skaņas artikulācijas veidošanas laikā ir raksturīgas neveiklas lūpu un mēles kustības. Tas nozīmē, artikulācijas aparāta vingrinājumiem piešķirama nozīmīga vieta skaņas pareizas izrunas mācīšanā. Tie attīsta nepieciešamās artikulācijas orgānu kustības, kuras nepieciešamas, lai skaņa tiktu izrunāta pareizi (Miltiņa, 2005, 77). Katra kustību elementa izpildei jāpievērš liela uzmanība, lai kustības tiktu izpildītas pēc iespējas precīzāk. Skaņu [š], [ž] un [č], [dž] izrunā darbojas bērna lūpas, mēle, elpošana. Tā kā skaņa [ž] ir balsīga fonēma, tad tās izrunā piedalās arī „balss motoriņš”. Skaņas [č] izrunas veidošanā piedalās arī mīkstās aukslējas. A. Brantevica (Brantevica, 2016, 22 – 23) piedāvā interesantus, rotaļīgus dzejoļus, tajos ietverot artikulācijas aparāta vingrinājumus, arī skaņām [š], [ž], [č], [dž] (sk. 3.4. pielikumu).

Artikulācijas orgāniem atrodies pareizā stāvoklī un pievienojot gaisa plūsmu, veidojas skaņas [š] un [č], bet pievienojot balsi, atskan skaņa [ž] un [dž]. Taču A. Baumanē (Baumane, 1976, 20) norāda uz būtisku lietu, ka nedrīkst bērnam iepriekš sacīt, kādas skaņas izrunu tiek viņam mācīta. Ja bērnam tiek teikts: „Saki š!” , viņš nosauks skaņu tā, kā ir pieradis to izrunāt, tas ir, nepareizi. Tāpēc bērna uzmanība un dzirde jāpievērš pareizu mutes un mēles vingrinājumu izpildei, kā arī mācāmās skaņas artikulācijas saklausīšanai.

Kad skaņa [š] daļēji jau nostiprināta valodā, bērnam māca skaņas [ž] izrunu. Bērns tiek aicināts izrunāt [š], ieslēdzot balss „motoriņu” (Baumane, 1976, 20).

I. Miltiņa (Miltiņa, 2005, 76) skaidro, ka skaņas pareizu izrunu var mācīt izmantojot dažādus paņēmienus (sk. 6. attēlu).

6. attēls. Skaņu mācīšanas paņēmieni (Miltiņa, 2005, 76)

Skaņas atdarināšana dod labus rezultātus mācot šņāceņus, šajā gadījumā tieši skaņām [š] – vēja pūšana, jūras šņākšana, koku šalkoņa, dusmīgas zoss šņākšana, skaņai [ž] – vaboles dūkšana, kā arī skaņai [č] – vilciena braukšana, vijoles čīgāšana.

Izmantojot **mehānisko paņēmienu**, bērns ieņem noteiktu sākotnējo artikulācijas pozīciju, un logopēds, palīdzot ar lāpstiņu vai kociņu ar bumbiņu galā, runas orgāni pasīvi, bez bērna aktīvas līdzdalības pakļaujas manipulācijām.

Skaņas [š], [ž], [č] un [dž] var mācīt arī **no citu skaņu pareizas mutes stāvokļa pozīcijas** artikulācijas laikā neizmantojot mehānisku palīdzību.

Reizēm ir nepieciešams izmantot **jaukto paņēmienu**, kurā vadošā loma skaņas izrunas pareizā apgūvē šajā gadījumā ir atdarināšanai un logopēda skaidrojumam. Mehāniskā iedarbība tiek lietota kā papildinājums pilnīgākas un precīzākas nepieciešamās artikulācijas izpildīšanai. Bērns aktīvi darbojas līdzi.

Skaņas nostiprināšanas posma mērķis ir iemācītās skaņas pakāpeniska un precīza ieviešana bērna runā:

- zilbēs (vaļējās, slēgtās);
- vārdos (skaņa vārda sākumā, vidū, beigās; skaņa vārdā atkārtojās);
- vārdu savienojumos;
- teikumos;
- saistītā runā (pasakās, tautasdziesmās, sakām vārdos, stāstos, dzejoļos) (Miltiņa, 2005, 77).

Mehāniskajā zilbju atkārtošanā ir iesaistāmi dažādi rotaļpaņēmieni, kas ieinteresē bērnu darboties. Piemēram, ritma izklauvēšana, lietojot zilbes. Zilbju ritmizēšanu var papildināt arī dažādi mūzikas instrumenti, piemēram, ksilofons, tamburīns, bundziņas zilbju ritmizēšanai (Miltiņa, 2005, 77).

Tā kā vārdi veidojas no dažādu zilbju savienojumiem, tad skaņu nostiprināšanas procesu turpina izmantojot vārdus. Bērnā tiek sagatavoti speciāli atlasīti vārdi, kuri ir vienkārši pēc to struktūras un pēc fonētiskā sastāva. Tas nozīmē, ka vārdi ir vienzilbīgi, divzilbīgi un nesastāv no tām skaņām, kuras bērns vēl neprot izrunāt. I. Miltiņa (Miltiņa, 2005, 77) norāda, ka korekcijas darbā neizmanto arī tās skaņas, kuras ir tuvas mācāmai skaņai pēc artikulācijas un akustikas.

Lai nostiprinātu skaņas vārdos, tiek izmantotas:

- dažādas galda spēles – kārtis, domino, loto;
- rotaļas – „Kuģu pielādēšana”, ar kravu, kuras nosaukumos ir konkrētā skaņa, „Iepirkšanās rotaļlietu veikalā, sakņu veikalā, tirgū”, „Brīnummaisīš”, kas pildīts ar lietām, kuru nosaukumos ir nostiprināmā skaņa.

- darbošanās ar kartītēm – bērns nosauc kartītēs attēloto. Vārdos mācāmā skaņa atkārtojas vairākas reizes (Miltiņa, 2005, 78 – 79).

No vārdu savienojumiem veido dažāda veida teikumus, kuri tiek piesātināti ar nostiprināmo skaņu, piemēram:

- [š] – šalkojošiem ošiem pāri šodien šaudās koša spēre (Baltvilks, 2000, 9);
- [ž] – žurka žagaros žāvēja žilbinošu žaketi (Lūse, 2011);
- [č] – četras čurkstes čīgāja čellu (Liepa, 2004).
- [dž] – Džerijs džungļos vilks pidžamu ar degunradziem (darba autore).

Kad bērns skaņu sācis pareizi izrunāt saistītā runā – tautasdziesmās, sakāmvārdos, dzejoļos, pasakās, stāstos – komunikācijas procesā izmanto jaunapgūto skaņu un lietot to savā runā, tad nostiprināšanas process ir noslēdzies. Tomēr I. Miltiņa (Miltiņa, 2005, 79) atzīmē, ka skaņas nostiprināšanas procesu var skatīt vārda krājuma veidošanas, bagātināšanas un dezorganizēšanas novēršanas kontekstā.

Skaņu atšķiršanas posms nepieciešams tad, ja skaņas tiek aizstātas un jauktas. Skaņu atšķiršana norit trīs virzienos:

- skaņas atšķir pēc akustiskām pazīmēm;
- skaņas atšķir pēc artikulācijas pazīmēm;
- tiek veidotas fonemātiskās analīzes un sintēzes iemaņas (Miltiņa, 2005, 79).

Darba gaitā atšķirot divas skaņas, piemēram [š] un [s], kuras tiek aizstātas [š] → [s], izdala divus posmus:

Pirmajā posmā tiek strādāts ar katru skaņu atsevišķi. Skaņas [s] izruna tiek atkārtota un no jauna iemācīta skaņas [š] artikulācija, izmantojot redzes, dzirdes, kustību, taktīlās sajūtas.

Otrajā posmā abas atšķiramās skaņas tiek salīdzinātas, izmantojot artikulācijas, kā arī akustiskās pazīmes. Skaņas [š], [ž] un [č], [dž] pēc artikulācijas pazīmēm apraksta A. Baumanē (Baumane, 1976, 10 – 11, 19) un A. Laua (Laua, 1980, 35, 45).

Atšķirot skaņas pēc artikulācijas pazīmēm, tiek salīdzināts artikulācijas aparāta orgānu stāvoklis, gaisa plūsmas īpašības, kā arī balss saišu vibrācija – vai tās vibrē vai nevirē.

Par skaņu salīdzināšanu pēc akustiskajām pazīmēm I. Miltiņa (Miltiņa, 2005, 80 – 81) raksta, ka kā akustiskie (skanējuma) simboli tiek izmantoti attēli, vai abu skaņu optiskie (redzes) simboli burtu veidā. Šāda veida signālkartītes tiek lietotas pēc vajadzības visā skaņu atšķiršanas posmā. Skaņu atšķiršanas turpmākā secība notiek līdzīgi kā skaņas nostiprināšanas posmā, skaņas tiek atšķirtas zilbēs, vārdos, vārdu savienojumos, teikumos un saistītā runā.

S. Tūbele un J. Lūse (Tūbele, Lūse, 2012, 29) norāda, ka izrunājot skaņas, neapzināti tiek lietota dzirdes kontrole, kuru var saukt arī par fonemātisko dzirdi. Tāpēc paralēli skaņu izrunas traucējumu novēršanas posmiem, tiek attīstīta arī bērna fonemātiskā dzirde un uztvere.

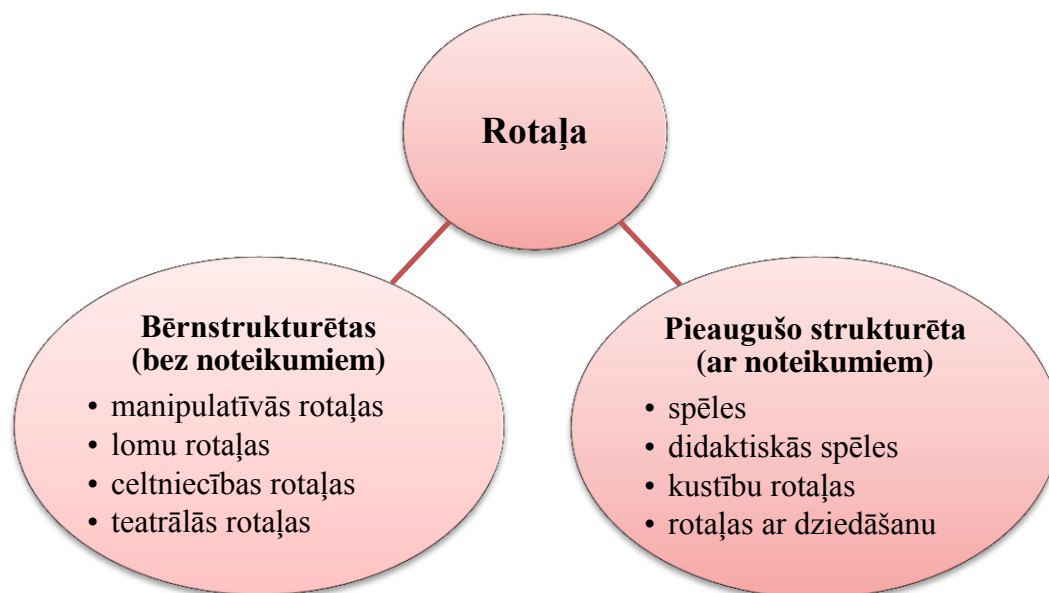
1.3. Rotaļas un vingrinājumi – logopēda korigējoši attīstošās darbības līdzekļi

Par vienu no visnenākajiem cilvēka darbības veidiem ir uzskatāma rotaļa. Tā ir sarežģīta un interesanta parādība cilvēces attīstības gaitā. Rotaļai ir noteicoša un attīstoša loma pirmsskolas vecumā, jo šajā periodā rotaļa ir bērna dzīves veids, bērna dzīves organizācijas pamatforma, kas attīsta un pilnveido viņa prātu. Rotaļa pirmsskolā ir ne tikai bērna audzināšanas, bet arī attīstīšanas līdzeklis (Golubina, 2007, 169). Viennozīmīgi ir tas, ka rotaļa ir tāda darbība, kas sagādā bērnam prieku.

Rotaļa ir veids kā bērns var izteikt sevi, savas domas, kā arī parādīt savu izjūtu pasauli. Bērns, darbojoties rotaļā, aktīvi domā, runā, salīdzina, attīsta iztēli un fantāziju. Viņš gan skumst, gan smejas un priecājas. T. Bjūzens (Bjūzens, 2008, 194) uzsver, ka par vislielāko mācīšanās instrumentu var uzskatīt tieši spēli un rotaļu, jo bērns rotaļā mācās, vēro, strādā, zīmē un pat eksperimentē. D. Dzintere un I. Stangaine (Dzintere, Stangaine, 2005) norāda uz to, ka vislabāk bērns dzīves darbībai tiek sagatavots caur rotaļu. Ar rotaļu palīdzību bērnam tiek attīstītas kustības, sajūtas, valoda un griba saprasties ar citiem bērniem un pieaugušajiem. Tāpēc arī D. Lieģeniece (Lieģeniece, 1999) uzsver, ka pirmsskolas vecumā ar rotaļu palīdzību, izmantojot klausīšanos, stāstīšanu un runāšanu, jāattīsta un jāpilnveido bērna runa.

Ir dažādas pieejas rotaļu klasifikācijā, kas norāda uz rotaļu daudzveidīgajām funkcijām. Rotaļu dažādība atklājas pēc tās satura, izmantotajiem rotaļu materiāliem, organizācijas formām, kā arī pēc bērnu patstāvības līmeņa. Pedagoģijā daudzkārt ir mēģināts klasificēt bērnu rotaļas, ņemot vērā bērnu attīstības likumsakarības, izpētot un aprakstot katru no bērnu rotaļu veidiem (Stangaine, 2015, 27).

I. Stangaine (Stangaine, 2015, 26) atsaucas uz ASV zinātnieces H. Švarcmanes (*Schwartzman*) rotaļu klasifikāciju, iedalot rotaļu divās lielās grupās, kur rotaļas bez noteikumiem tiek dēvētas par bērnustrukturētajām rotaļām, taču rotaļas ar noteikumiem – par pieaugušo strukturētajām rotaļām (sk. 7. attēlu).

7. attēls. Rotaļu iedalījums (Stangaine, 2015, 26)

Tātad, bērnustrukturēta rotaļa ir bērnu brīva rotaļa, ko rada viņi paši. Jau kopš agras bērnības bērns rotaļājas veicot dažādas manipulācijas ar priekšmetiem – cenšas tos satvert, ielikt mutē, paņemt no vienas rokas otrā. Vēlāk tiek izspēlētas celtniecības rotaļas, būvējot, ceļot un konstruējot dažādas celtnes. D. Elkoņins (Эльконин, 2007, 106) pauž, ka lomu rotaļas ir pirmsskolas vecuma bērna vadošais darbības veids. Tā ir patstāvīga bērna darbība, kuras laikā tiek izspēlētas dažādas sadzīviskas ainas no bērna dzīves. Teatrālās rotaļas ir līdzīgas lomu rotaļām, tikai tās tiek izspēlētas balstoties uz kādu daiļdarbu, vai paša izdomātu pasaku vai lugu. Pieaugušo strukturētās rotaļas ir dažāda veida, galda spēles, komandu spēles un citas labi strukturētas rotaļas, kuras bērniem parāda pieaugušie un kurām, vismaz sākotnēji ir vajadzīgs vecāku vai skolotāju atbalsts. Kā norāda D. Dzintere (Dzintere, 2000, 33), rotaļas ar noteikumiem, kādu izglītojošu uzdevumu īstenošanas nolūkos, pārsvarā izdomā pieaugušie. Tās ir virzītas uz bērna pašizaugsmi un attīstību. Taču B. Brice (Brice, 2013, 14) uzsver, ka rotaļai mācību procesā rotaļas pēc nav vietas. Tas nozīmē, ka logopēds, plānojot koriģējoši attīstošo darbību, izprot un pārzina atlasīto rotaļu sarežģītības pakāpi un to attīstošos aspektus.

Kā uzskata I. Stangaine (Stangaine, 2015, 29), rotaļu attīstības posms var liecināt ne tikai par bērna rotaļāšanās prasmēm, bet arī par bērna psihiskās attīstības līmeni. Tas, cik sarežģītas rotaļas bērns izvēlas, var liecināt par bērna attīstību veselumā. To parāda arī bērna valoda un runa rotaļas laikā.

Logopēdijā rotaļas tiek izmantotas kā bērna runas attīstības korekcijas līdzeklis, kā arī tās palīdz diagnosticēt bērna attīstības līmeni un viņa intereses (Lūse, Miltiņa, Tūbele, 2012, 280). Kā vienu no rotaļu veidiem var izmantot ritma rotaļas, jo runas un kustību koordinācija ir cieši

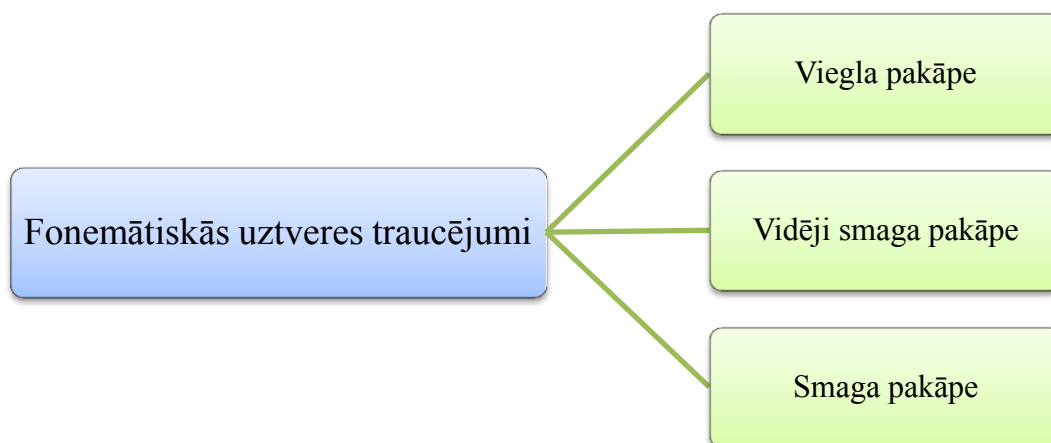
saistīta ar ritma izjūtas attīstību. Šo rotaļu izpildes laikā bērnam tiek bagātināts vārdu krājums, kā arī bērns vingrina artikulāciju un dikciju (Brice, 2013, 30).

Vingrinājumi ir viena no praktiskajām metodēm, ko izmanto arī logopēdijā, lai, veicot vairāk vai mazāk vienveidīgus, regulārus uzdevumus, nostiprinātu un pilnveidotu prasmes un iemaņas, iegūtu fizisku vai psihisku īpašību spēju. Vingrinājumos, saglabājot savu būtību, tiek izmantoti arī rotaļu elementi skaņu pareizas izrunas nostiprināšanai, lai ieinteresētu bērnu un noturētu viņa uzmanību uz darbību. Tas nozīmē, ka rotaļvingrinājumi, rotaļspēles ir rotaļas ar jau izstrādātu saturu, noteiktu struktūru, kurā bērns var aktīvi darboties (Lūse, Miltiņa, Tūbele, 2012, 281, 366).

1.3.1. Fonemātiskās uztveres sekmēšana rotaļās un vingrinājumos

V. M. Akimenko (Акименко, 2005) norāda, ka skaņu izrunas traucējumi ir saistīti ar neattīstītu **fonemātisko uztveri**. To raksturo kā speciālu prāta darbību, kas nodrošina fonēmu diferencēšanu un vārda skaņu struktūras noteikšanu. Tā sevī ietver valodas vienību analīzi un sintēzi, nodrošinot daudzveidīgu valodas skaņu savienojumu uztveršanu (Lūse, Miltiņa, Tūbele, 2012, 290). I. Miltiņa (Miltiņa, 2005, 35, 51) norāda, ka fonemātiskā uztvere pilnveidojas līdztekus bērna runas attīstībai un tā turpina attīstīties visā pirmsskolas vecumā, paralēli pakāpeniski iemācoties artikulēt valodas skaņas. D. Markus (Markus, 2003, 12) atklāj, ka tā ir izveidojusies pilnībā aptuveni piecu gadu vecumā, kad lūpu un mēles muskulatūra ir nostiprinājusies un bērns var izrunāt visas valodas skaņas.

J. Līdaka (Līdaka, 2016, 8) norāda, ka traucējumi fonemātiskajā uztverē saistāmi ar kreisās deniņu daivas dzirdes uztveres zonu, jo tieši šis apgabals smadzenēs uztver un atpazīst konkrētu skaņu. S. Tūbele (Tūbele, 2002, 16) raksta, ka fonemātiskās uztveres traucējumus var iedalīt trīs pakāpēs (sk. 8. attēlu).

8. attēls. Fonemātiskās uztveres traucējumu pakāpes (Tūbele, 2002, 16)

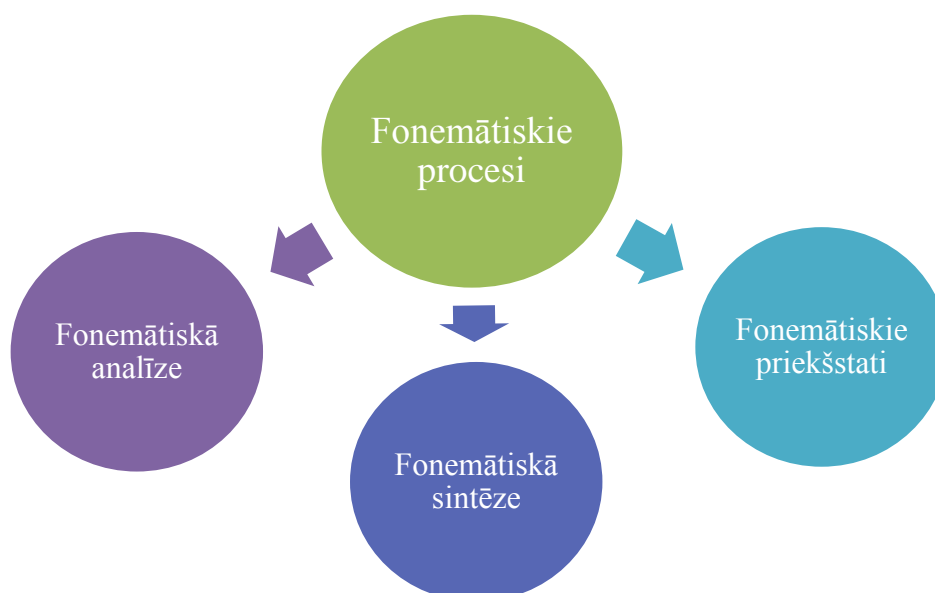
Savukārt, L. Volkova (Волкова, 1989, 474) sniedz šo pakāpju plašāku skaidrojumu:

- viegli traucējumi – grūtības rada sarežģītu vārdu analīze, jo nepietiekami diferencē un analizē tās skaņas vārdos, kuras bērns neizrunā;
- vidēji smagi traucējumi – nepietiekama vairāku skaņu atšķiršana salīdzinājumā ar viegliem traucējumiem;
- smagi traucējumi – bērns nesaklausā skaņu vārda, nevar to izdalīt, kā arī nevar saklausīt skaņu elementu atšķirības. Skaņas ir nesaprotams savirkņējums vārdā.

Lai attīstītu fonemātisko uztveri, var izmantot dažādus uzdevumu veidus:

- diferencē izrunā jaucamās un aizstājamās skaņas;
- daļa teikumu vārdos (darbs ar plāksnītēm);
- daļa teikumu vārdos, vārdus daļa zilbēs, skaņās (darbs ar plāksnītēm);
- nosaka skaņas vietu vārdā;
- darbs ar latviešu valodas skaņām:
 - patskaņi – atšķir īsos, garos patskaņus,
 - divskaņi – to atšķiršana;
 - līdzskaņi – atšķir balsīgos, nebalsīgos līdzskaņus;
- uzdevumi ar vārdiem paronīmiem;
- fonemātiskā sintēze (Tūbele, Lūse, 2012, 54).

Lai rastos lielāka izpratne par fonemātiskās uztveres būtību, ir jāskata fonemātisko procesu struktūra (sk. 9. attēlu).

9. attēls. Fonemātiskie procesi (Lūse, Miltiņa, Tūbele, 2012, 102)

Fonemātiskie procesi ietver fonemātisko analīzi, fonemātisko sintēzi un fonemātiskos priekšstatus. Fonemātisko procesu priekšnoteikumi ontogēnēzē ir dzirdes uzmanība un dzirdes uztvere, runas (fonemātiskā) dzirde un izrunas joma (Lūse, Miltiņa, Tūbele, 2012, 102).

Fonemātiskā analīze ir spēja noteikt vārdā esošās skaņas, to secību, kā arī pilda fonēmu atšķiršanas funkcijas vārdā, kas palīdz izprast attiecīgās valodas pamata fonemātiskos pretstatus. Fonemātiskā analīze var būt:

- vienkārša – pirmsskolas vecuma bērnam spontāni veidojusies spēja atšķirt skaņu vārdā;
- sarežģīta – skaņas vietas noteikšana vārdā: vārda sākumā, vidū, beigās;
- vissarežģītākā – skaņu secības, to skaita un atrašanās vietas noteikšana vārdā (pirms vai pēc kuras skaņas). Bērni šādu fonemātisko analīzi apgūst tikai speciāli mācoties (Lūse, Miltiņa, Tūbele, 2012, 101 – 102).

Jo ātrāk bērni sāk attīstīt fonemātisko uztveri un viņu uzmanība tiek piesaistīta vārdu skaņu analīzei jeb fonemātiskajai analīzei, jo vieglāk un ātrāk viņi apgūst pareizu izrunu.

Fonemātisko sintēzi ļoti vienkārši skaidro I. Miltiņa (Miltiņa, 2005, 66), ka tā ir skaņu saliedēšana vārdā. Papildinot no logopēdijas terminu skaidrojošās vārdnīcas, tā ir atsevišķu daļu savienošana vienotā veselumā (skaņas – zilbēs, zilbes – vārdos). Taču ļoti svarīgi ir tas, ka šis veselums, piemēram, vārds pēc tam domās tiek arī atpazīts (Lūse, Miltiņa, Tūbele, 2012, 101). Pilnvērtīga fonemātiskā sintēze balstās uz labi attīstītu skaņu analīzi.

Fonemātiskie priekšstati veidojas iekšēji, pēc vārda skaņu tēla, kas savukārt rodas uz iepriekšējās pieredzes pamata, atveidojot to atmiņā vai iztēlē. Fonemātiskie priekšstati ir

izveidojušies, ja cilvēks saskaņā ar šo tēlu var nosaukt gan vārdu, kas sākas ar noteiktu skaņu, gan vārdus ar noteiktu skaņu skaitu, kā arī vārdus, kuros skaņa ir noteiktā pozīcijā (Lūse, Miltiņa, Tūbele, 2012, 102).

Fonemātiskā uztvere un **fonemātiskā dzirde** jeb runas dzirde pēc nozīmes un funkcijām ir līdzīgas. Taču fonemātiskajai dzirdei ir izšķiroša nozīme valodas skaņu apguvē un diferencēšanā. Tās attīstība norit pakāpeniski, bērnā veidojoties precīzi, diferencēti vārdu un atsevišķu skaņu akustiskie un artikulācijas tēli. Runas dzirdes attīstībai aizkavējoties, tas ir, pēc dzirdes nediferencē atsevišķas runas skaņas, tiek novēroti specifiski izrunas traucējumi (Lūse, Miltiņa, Tūbele, 2012, 283). S. Tūbele (Tūbele, 2002, 49) uzsver, ka fonemātiskā dzirde, kā arī fonemātiskā uztvere ir svarīgs priekšnoteikums lasīšanas un rakstīšanas prasmju apguvē.

Lai padarītu mācību procesu interesantāku, sekmīgāk noritētu izrunas korekcija un fonemātiskās dzirdes attīstība, tiek izmantoti arī dažādi vizuālie uzskates līdzekļi, piemēram, attēli un modeļi, kuros bērns vizuāli redz pareizu artikulācijas aparāta orgānu stāvokli, izrunājot skaņu (Акименко, 2005).

1.3.2. Artikulācijas kustību pilnveide

L. Kasatkina (Касаткин, 2014) skaidro, ka par artikulāciju tiek sauktas runas orgānu kustības un pozīcijas, kas nepieciešamas skaņu izrunai. Runas skaņas veidojas noteiktā runas aparāta darba rezultātā. Skaņas artikulācija balstās uz runas aparāta – cilvēka orgānu kopums, kas nepieciešams runas veidošanai – dažādu daļu saskaņotu darbu. Savukārt, R. Šēnveilers un M. Ptoks (Šēnveilers, Ptoks, 2001, 56) norāda, ka ne tikai smadzenēm, balsenei un citiem runas aparāta orgāniem ir nozīme balss radīšanā un runāšanā. Viņi atklāj, ka arī, piemēram, stājai ir liela nozīme, jo tā aktivizē ķermeņa muskulatūru.

Lai cilvēku runa būtu saprotama, runas orgānu kustībām jābūt precīzām un automatizētām. I. Miltiņa un S. Pastare (Miltiņa, Pastare, 1995, 6 – 7) skaidro, ka šādu kustību izpildi nodrošina divas savstarpēji saistītas runas aparāta daļas:

- 1) centrālā daļa (regulējošā);
- 2) perifērā daļa (izpilda).

Centrālā runas aparāta daļa saistīta ar galvas smadzenēm, kurā ietilpst kreisās puslodes galvas smadzeņu garoza; zemgarozas kodoli; iegareno smadzeņu stumbra kodoli; nervi, kas saista elpošanas, balss un artikulācijas muskuļus ar centru.

Kā norāda B. Trinīte (Trinīte, 2006, 8), **perifērais runas aparāts** tiešā veidā ir saistīts ar balss veidošanu un tas sastāv no 3 daļām:

- 1) elpošanas;
- 2) balsi veidojošās;
- 3) artikulācijas daļas.

Elpošanas daļā ietilpst krūšu kurvis, plaušas, bronhi, traheja. Runa veidojas izelpā. Elpošana runas momentā atšķiras no elpošanas, cilvēkiem klusējot: izelpa ir nedaudz garāka, ieelpa runājot – īsa un dziļa. Savukārt, balsi veidotājdaļa sastāv no balsenes un balss saitēm. A. Bāra (Bāra, 2016, 33) uzsver, ka spāriezas runas elpošanas mācīšana ir priekšnosacījums skanīgai un izteismīgai runai. Runas elpošana ir iesaistīta runāšanas procesā un nosaka balss un skaņu veidošanos. Tā veidojas pakāpeniski, attīstoties bērna valodai un runai. Lai attīstītu pareizu elpošanu, izmanto speciālus vingrinājumus, kas palīdz bērnam ne tikai pareizi elpot, bet arī runāt.

Artikulācijas daļā ietilpst mēle, lūpas, žokļi, zobi, cietās un mīkstās aukslējas, alveolas. Kā atklāj L. Kasatkins (Касаткин, 2014), aktīvākais artikulācijas orgāns ir mēle. Tā sastāv no mēles gala, muguras, kura vērsta pret aukslēju un ir sadalīta priekšējā, vidējā un aizmugurējā daļā, un mēles saknes. Mēles sakne ir fiksēta. Kustīgs ir mēles gals, sāni un mugura. Skaņu artikulācijā piedalās arī citas minētās runas aparāta daļas, jo mēle pieskaras gan zobiem, alveolām, gan aukslējām, lūpas izstiepijas un sakļaujas, kā arī pieskaras zobiem. Tāpēc ir svarīgi noteikt šo orgānu stāvokli bērna runas izpētes laikā.

Mēlei un lūpām jābūt kustīgām, lai bērns varētu pareizi izrunāt skaņas. Tāpēc bērniem ar runas traucējumiem nepieciešams veikt dažādus lūpu un mēles vingrinājumus. A. Bāra (Bāra, 2016, 28) iesaka tos pildīt spoguļa priekšā lēni, precīzi un vienmērīgi. Vispirms logopēds parāda precīzu vingrinājuma izpildi, kamēr bērns vēro viņa darbību spogulī. Pēc tam vingrinājumu veic kopā. Šoreiz bērns seko līdzī savai darbībai spogulī.

Z. A. Repins un I. A. Filatovs (Репина, Филатова, 2012) norāda, ka liela nozīme piešķirama darbam ar mīmikas muskulatūru, kas nākotnē veicinās balss funkcijas uzlabošanu, runas intonāciju izteismīgumu, kā arī uzlabos runas uztveri un izpratni. Vēl viņi pauž, ka vingrinot artikulācijas aparātu, ir nepieciešams pastāvīgs redzes, dzirdes un taustes kontroles atbalsts, jo tas veicina ne tikai runas kinestēzijas attīstību, bet arī artikulācijas aparāta kustības funkciju attīstību.

Lai bērniem rastos lielāka izpratne par artikulējošām darbībām, kā arī vizualizētu artikulācijas kustību kinestētisko „melodiju”, var izmantot simbolu kartītes kā atbalsta materiālu. Simbolu kartītes ļauj bērniem patstāvīgi darboties ar tām, veidot dažādas artikulējošo pozu versijas, saistīt savu artikulācijas orgānu stāvokli ar shēmu – modeli (Репина, Филатова, 2012).

Arī I. Miltiņa un D. Augstkalne (Miltiņa, Augstkalne, 2016, 115) pauž savus praktiskos secinājumus par artikulācijas modeļu izmantošanas ciešo saikni ar skaņu izrunas korekciju.

Pirmsskolas vecuma bērns, izmantojot skaņu modeli, saņem papildus uzskatāmu informāciju par to, kāds ir runas aparāta orgānu pareizs stāvoklis un kāda ir tā darbība. Koriģējoši attīstošajā darbībā modelēšanu izmanto kā izziņas metodi, kā arī programmu dažādu valodas parādību analīzei. Tādā veidā tiek atvieglota ne tikai skaņu izrunas korekcija, bet arī lasīšanas sākotnējo iemaņu apguve.

Artikulācijas aparāta kustības ietekmē sejas muskulatūras kustības. Kā iesaka Z. A. Repins un I. A. Filatovs (Репина, Филатова, 2012), lai attīstītu sejas muskulatūras kustības, var spēlēt spēles – uzdevumus, piemēram, "Dusmīgs", "Pārsteigts", "Jautrais zaķītis". Veicot šos uzdevumus, bērni ne tikai attīsta sejas muskulatūru, bet arī mācās izteikt dažādas emocijas, piemēram, skumjas, prieku, bēdas, sašutumu, uzticība, bailes, apmierinātību. Lai veicinātu interesi par uzdevumiem, izmanto vizuālu materiālu, kā piktogrammas, kas attēlo bērnu un pieaugušo sejas ar dažādām emocijām, klaunu un dzīvnieku attēlus, piemēram, dusmīgu suni, viltīgu lapsu, ļauno vilku. Veicot šos uzdevumus tiek izspēlēti dialogi ar atbilstošiem vispārīgo kustību attēliem, sejas izteiksmēm un balss intonācijām.

1.3.3. Roku sīkās motorikas aktivitātes veicināšana

Artikulācijas kustības nepieciešams apvienot ar dažādām pirkstu kustībām, jo kā norāda A. Bāra (Bāra, 2016, 24), spēles ar pirkstiem bērnam attīsta roku veiktību, aktivizē smadzeņu darbību, veicina runas attīstību un sagatavo roku rakstīšanai. Sīkā motorika sevī ietver kaulu, muskuļu un nervu sistēmu organizētu darbību kopumu, kas bieži ir apvienots ar redzes sistēmu. Tā atbild par nelielām un precīzām roku un pirkstu kustībām (Челышева, 2012).

Kā jau iepriekš darbā tika minēts, A. Baumane (Baumane, Ķeire, 1994, 13) pauž lielu nozīmi pirkstu sīkās motorikas attīstīšanai. Tam piekrīt arī S. A. Čeliševa (Челышева, 2012), jo par tās attīstības nepieciešamību bieži tiek runāts un rakstīts runājot par bērniem. Tas ir tāpēc, ka agrā bērnībā aktīvi notiek galvas smadzeņu attīstība un pirkstu sīkās motorikas attīstībai ar to ir cieša saistība. Šo apgalvojumu papildina arī A. Bāra (Bāra, 2016, 27), norāda, ka izpildot dažādus vingrinājumus ar pirkstiem, bērns veicina to galvas smadzeņu daļas darbību, kas atbild par runas, atmiņas, domāšanas un citu psihisko procesu attīstību. Bērnam vienlaikus ar roku kustībām aktivizējas sensorā un prāta darbība, spēja sevi izteikt runā. Sensorika ir bērna spēja uztvert un veidot sapratni par apkārtējo pasaules daudzveidību. Tieši tādēļ ir ļoti svarīgi veikt bērnam plaukstas un roku pirkstu masāžu.

A. Artemjeva (Артемьева, 2016) norāda, ka sīkās motorikas attīstība ir svarīga vairākos aspektos:

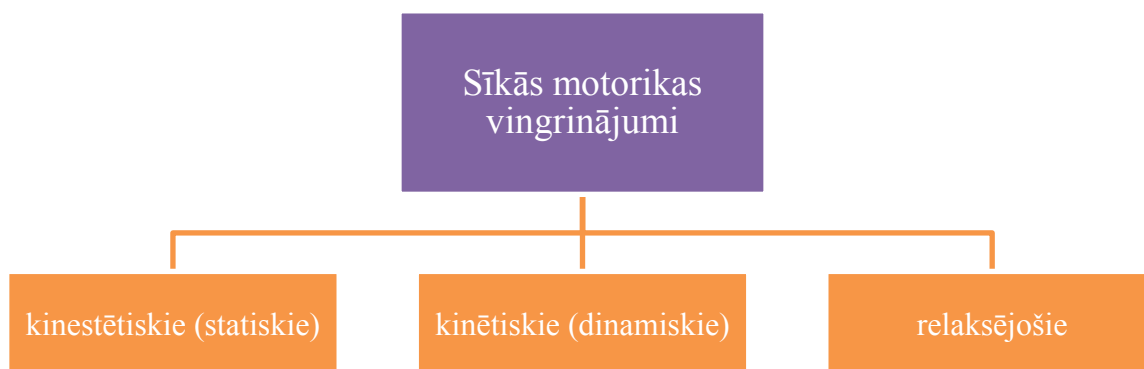
- saistībā ar kognitīvo spēju attīstību;
- runas attīstību;
- roku kustības, lai veiktu darbības, ieskaitot rakstīšanu.

Kognitīvo spēju attīstība saistībā ar roku kustību attīstību īpaši aktīvi norisinās agrīnā vecumā. Dažādu priekšmetu taustīšana ar rokām ir nosacījums, lai bērns saprastu priekšmetu pasauli. Runas attīstība ir cieši saistīta ar sīkas motorikas darbību.

Pētījumi un novērojumi ir parādījuši, ka pirkstu kustības attīstības pakāpe sakrīt ar bērna runas attīstības pakāpi. Par to raksta arī L. Kozyreva (Козырева, 2001), atklājot, ka pirkstu nozīme runas attīstībā ir bijusi zināma jau ilgu laiku. Tādēļ mātes kopš seniem laikiem ar saviem bērniem skaitījušas skaitāmpantus kā „Сепу, сепу kukulīti” vai „Vāru, vāru putriņu”, apvienojot tos ar pirkstu kustībām.

Arī fiziologi ar speciāliem eksperimentiem ir apstiprinājuši pirkstu kustību lomu kā runas kustības orgānu. Tas izskaidrojams ar to, ka smadzenēs runas zona ir daļa no vispārējās kustības zonas. Gandrīz trešā daļa no visas zonas kontrolē kustības rokās, kas atrodas netālu no vietas, kas atbild par runas orgānu kustībām. Tāpēc sīkas pirkstu kustības trenēšana stimulē runāšanu (Козырева, 2001).

S. A. Čeliševa vēl (Челышева, 2012) uzsver, ka, lai panāktu maksimālu efektu, sīkās motorikas vingrinājumiem jābūt izveidotiem tā, lai apvienotu katra pirksta izolētas kustības ar dažādiem pirkstu saspiešanas, stiepšanās un relaksācijas vingrinājumiem. To var panākt izmantojot vingrinājumu kompleksus (sk. 10. attēlu).

10. attēls. Pirkstu sīkās muskulatūras attīstīšanas vingrinājumu komplekss (Челышева, 2012)

Roku un artikulācijas kustību kinestētisko un kinētisko pamatu veidošanās notiek vienlaicīgi. Kinestētiskie jeb statiskie vingrinājumi izpaužas spējā noturēt pirkstus noteikta stāvoklī. I. Miltiņa (Miltiņa 2005, 240) precizē, ka šo vingrinājumu izpildē tiek izmantoti pirkstu

tēli, kuros tiek atspoguļoti apkārtējās pasaules priekšmeti, dzīvnieki un parādības. Kinētiskie jeb dinamiskie vingrinājumi attīsta pirkstu kustīgumu, pārejot no vienas pozīcijas uz otru. Kā norāda L.V. Lopatina (Лопатина, 2005), rokas kustību dinamiskās koordinācijas attīstība notiek izpildīšanas procesā, kad organizētas kustības izpilda gan secīgi, gan arī vienlaicīgi. Relaksējošie vingrinājumi normalizē muskuļu tonusu.

Pēc apkopotām un analizētām teorētiskām atziņām tiek secināts, ka pirmsskolas vidējā vecumposma bērns ir ļoti kustīgs un aktīvs. Viņš izmanto valodu un runu, lai socializētos un komunicētu ar vienaudžiem un citiem cilvēkiem. Taču, ja bērnam ir runas un valodas traucējumi, savstarpējā komunikācija var tikt traucēta. Tā kā pirmsskolas vecuma bērna galvenais darbības veids ir rotaļu darbība, kuras laikā noris bērna psihisko procesu attīstība, logopēds šo bērnam nepieciešamo darbību – rotaļu – var izmantot kā bērna runas attīstības korekcijas līdzekli.

Skaņu izrunas traucējumu koriģējoši attīstošajā darbībā jāievēro vairāku darbības posmu secība. Paralēli tiem svarīgi ir attīstīt bērna fonemātisko uztveri, kas nodrošina skaņu atšķiršanu un vārda skaņu struktūras noteikšanu. Tā sevī ietver valodas vienību analīzi un sintēzi, nodrošinot daudzveidīgu valodas skaņu savienojumu uztveršanu. Šo procesu attīstīšana ir svarīgs priekšnoteikums lasītprasmju un rakstītprasmju apguvē.

2. Pedagoģiskā izmēģinājuma darbība par priekšējo mēleņu ([š], [ž], [č], [dž]) izrunas traucējumu novēršanas iespējām vingrinājumos un rotaļās vidējā pirmsskolas vecuma bērniem

2.1. Izmantoto pētījuma metožu analīze

Pedagoģiskais pētījums notiek Valmierā, A pirmsskolas izglītības iestādē. Tajā piedalās 22 vidējā pirmsskolas vecuma bērni, no tiem 6 ar priekšējo mēleņu [š], [ž], [č], [dž] izrunas traucējumiem. Pētījums notiek no 2017. gada oktobra līdz 2018. gada aprīlim.

Darba autore izmanto teorētiskās pētījuma metodes, lai apkopotu un analizētu literatūru problēmas skatījumā. Veicot **teorētiskās literatūras analīzi**, precizē tēmu, nosaka uzdevumus un pētījuma galveno ideju, izstrādā hipotēzi un zinātniskā darba metodiku. Viens no priekšnosacījumiem, kas nepieciešams pētījuma sekmīgai risināšanai, ir vispusīga un sistemātiska literatūras pārzināšana par pētāmo problēmu (Albrehta, 1998, 9; Jurgena, 2002, 44).

Pedagoģiskajā izmēģinājuma darbībā tika izmantotas empīriskās metodes:

- bērnu novērošana;
- bērnu runas logopēdiskā izpēte;
- pedagoģiskā izmēģinājuma darbība;
- pētījumā iegūto datu analīze.

Novērošana ir empīriskā pētīšanas metode, mērķtiecīga dažādu izpausmju uztvere pētāmo uzvedībā un darbībā. To lieto, lai iegūtu informāciju, pārbaudītu dažādas teorijas vai teorētisko pētījumu patiesumu, kā arī izvirzīto hipotēzi (Lūse, Miltiņa, Tūbele, 2012, 216). Šo metodi darba autore izmanto 2.2. apakšnodaļā, lai varētu analizēt bērna pedagoģiski psiholoģisko raksturojumu veseluma skatījumā un iegūt pētījumam nepieciešamās ziņas.

Bērnu runas logopēdiskā izpēte ir rūpīga, sistēmiska bērnu runas pārbaude, kā rezultātā ir iespējams noteikt logopēdiskā korekcijas darba virzienus pēc iegūtajiem datiem (Miltiņa, 2005, 61). Darba autore šo metodi izmanto 2.2. apakšnodaļā, veicot bērnu ar skaņu izrunas traucējumiem pārbaudi un nosakot logopēdiskā korekcijas darba virzienu.

Pedagoģiskā izmēģinājuma darbība dod iespēju izzināt un analizēt cēloņseku sakarības, izzināt vai precizēt jaunas parādības un faktus un uzkrāt tos nepieciešamā apjomā. Šai metodei nepieciešama precīza sākotnējo datu, ieviesto pārmaiņu un sasniegtā efekta uzskaitē (Albrehta, 1998, 16). Šo metodi darba autore izmanto 2.3. apakšnodaļā, atlasot vingrinājumus un rotaļas, pēc tam tās pielietojot koriģējoši attīstošā darbībā.

Iegūto datu analīze ļauj apkopot pētījumā iegūtos datus un izvērtēt pedagoģiskā izmēģinājuma darbību. Šī metode tiek izmantota 2.4. apakšnodaļā, izvērtējot logopēdiskā korekcijas darba rezultātus.

2.2. Bērnu runas logopēdiskā izpēte attīstības veseluma skatījumā

Runas izpēte pirmsskolas izglītības iestādē A vidējā vecuma grupā tika veikta 2017. gada oktobrī. Pētījumā minēto bērnu vārdi ir mainīti. Bērnu runas pārbaude tika veikta, izmantojot I. Miltiņas un S. Tūbeles aprakstītās runas un valodas pārbaudes sistēmas (Miltiņa, 2005, 61; Tūbele 2002, 36).

2017. gada oktobrī vidējā pirmsskolas vecuma grupā tika veikta **frontālā pārbaude**, kuras laikā darba autore vēroja bērnus rotaļnodarbību laikā, brīvajā laikā saskarsmē ar citiem bērniem, kā arī ar pieaugušajiem (sk. 1. pielikumu). Tika veiktas pārrunas ar bērnu pedagogiem par bērniem dažādās ikdienas situācijās.

Frontālās pārbaudes laikā daudziem bērniem tika novēroti dažādi skaņu izrunas traucējumi. Lai tos konkretizētu, tika veikta bērnu skaņu izrunas **individuālā pārbaude**. Skaņu izrunas pārbaudei tiek izmantota darba autore izveidota skaņu izrunas pārbaudes kartotēka (sk. 2. pielikumu), kurā ir attēli ar dzīvu būtņu vai priekšmetu nosaukumiem, kuros attiecīgās skaņas atrodas vārda sākumā, vidū un beigās. Iegūtie skaņu izrunas dati ir apkopoti 1. tabulā.

1. tabula. Bērnu runas pārbaudes rezultāti 2017. gada oktobrī

	Bērnu vārdi	SKAŅAS																									
		Lūpeņi					Priekšējie mēleņi											Vidējie mēleņi					Pakaļējie mēleņi				
		F	V	P	B	M	T	D	S	Z	C	DZ	Š	Ž	Č	DŽ	R	L	N	Ķ	Ģ	Ņ	Ļ	J	K	G	H
1	Rebeka																										
2	Mārcis																L	U									
3	Emīls																										
4	Ričards																									Č	
5	Adrians											S	Z	C	DZ		U				N	L			Č		
6	Miķelis									S		S	Z	C	DZ		U					L					
7	Ilana																										
8	Rihards							C	S			S	Z	C	DZ		U			T	D						
9	Eduards																										
10	Toms											S	Z	C	DZ					Č	DŽ						
11	Kristiāns																L	U									

izrunas pārbaudes tiek veikta artikulācijas aparāta uzbūves un kustīguma apsekošana, lai noskaidrotu skaņu izrunas traucējumu veidošanās iespējamus cēloņus. Veicot šo pārbaudi, svarīgi ir pamanīt, cik brīvas ir kustības, kāds ir to izpildes ātrums un plūdums, kā arī to, cik viegli notiek pāreja no vienas kustības uz nākamo kustību. Šim mērķim tiek izmantoti dažādi lūpu, mēles un mīmikas muskulatūras kustību vingrinājumi (sk. 3. pielikumu).

Bērnu izpildītos vingrinājumus darba autore novērtē ar noteiktu punktu skaitu. Lai iegūtu precīzākus datus par artikulācijas orgānu kustīgumu, kustību izpildes vērtēšanai darba autore izmanto trīs punktu sistēmu:

- 1 punkts – ja bērns nevar kustību izpildīt patstāvīgi;
- 2 punkti – ja kustība tiek izpildīta patstāvīgi, taču neprecīzi;
- 3 punkti – par patstāvīgi, precīzi izpildītu kustību. Iegūtie rezultāti ir apkopoti 2. tabulā.

2. tabula. Artikulācijas aparāta kustīguma un mīmikas kustīguma rezultāti 2017. gada oktobrī

Bērna vārds	Artikulācijas aparāta kustīgums				Kopējais punktu skaits	Mīmikas muskulatūras kustīgums				Kopējais punktu skaits
	Vingrinājuma numurs					Vingrinājuma numurs				
	1.	2.	3.	4.		1.	2.	3.	4.	
	<i>Punktu skaits</i>					<i>Punktu skaits</i>				
Adrians	2	2	3	3	10	3	3	3	3	12
Miķelis	3	3	3	3	12	3	3	3	3	12
Rihards	3	3	3	3	12	3	3	3	3	12
Toms	3	3	3	2	11	3	3	3	3	12
Edvards	3	3	3	3	12	3	2	3	3	11
Agnese	2	3	3	3	11	3	3	3	3	12

Iegūtie dati parāda, ka bērni ļoti labi izpilda artikulācijas aparāta vingrinājumus, it īpaši mīmikas muskulatūras kustīgumam. Tie viņiem nesagādāja nekādas grūtības, tieši otrādi – radīja prieku rotaļāties ar savām emocijām.

Tiek doti arī vingrinājumi mīksto aukslēju kustībām – izrunāt skaņu [a] ar plati atvērtu muti, paklepot. Šī vingrinājuma izpildes laikā iespējams novērtēt ūkas veselumu un kustīgumu, kā arī aukslēju stāvokli. Pēc artikulācijas aparāta pārbaudes visiem iegūtajiem datiem, izmantojot S. Tūbeles un J. Lūses (Tūbele, Lūse, 2012, 27) norādījumus, tiek atzīmēti perifērā runas aparāta anatomiskās uzbūves īpatnības (sk. 3. tabulu).

3. tabula. Artikulācijas aparāta anatomiskās uzbūves pārbaudes rezultāti

	LŪPAS	ZOBI	CIETĀS AUKSLĒJAS	MĪKSTĀS AUKSLĒJAS, ŪKA	MĒLE
Adriāns	N	N	N	N	N
Miķelis	N	N	N	N	N
Rihards	plānas	sīki	N	N	N
Toms	N	N	N	N	N
Edvards	N	N	N	N	N
Agnese	plānas	N	N	N	N

Pēc artikulācijas aparāta pārbaudes iegūtajiem datiem, darba autore secina, ka artikulācijas aparāta uzbūvē nav manāmu traucējumu, tādēļ tas nav šo sešu bērnu fonētiski fonemātisko traucējumu cēlonis.

Balsoties uz teorētiskajā literatūras analizē iegūtās informācijas par pirkstu sīkās motorikas saistību ar runu, tiek veikta arī bērnu pirkstu sīkās muskulatūras izpēte. Darba autore šai izpētei atlasa vingrinājumus (sk. 4. pielikumu), pamatojoties uz S. A. Čeliševs (Чельшева, 2012) aprakstīto vingrinājumu kompleksu.

Lai būtu iespējams novērtētu pirkstu sīkās muskulatūras prasmju līmeni, darba autore bērnu izpildītos vingrinājumus vērtē punktu izteiksmē no 1 līdz 3, kā iepriekš:

- 1 punkts – ja bērns nespēj izpildīt kustības patstāvīgi;
- 2 punkti – ja kustības tiek izpildītas daļēji, bet patstāvīgi;
- 3 punkti – ja bērns kustības izpilda precīzi un patstāvīgi.

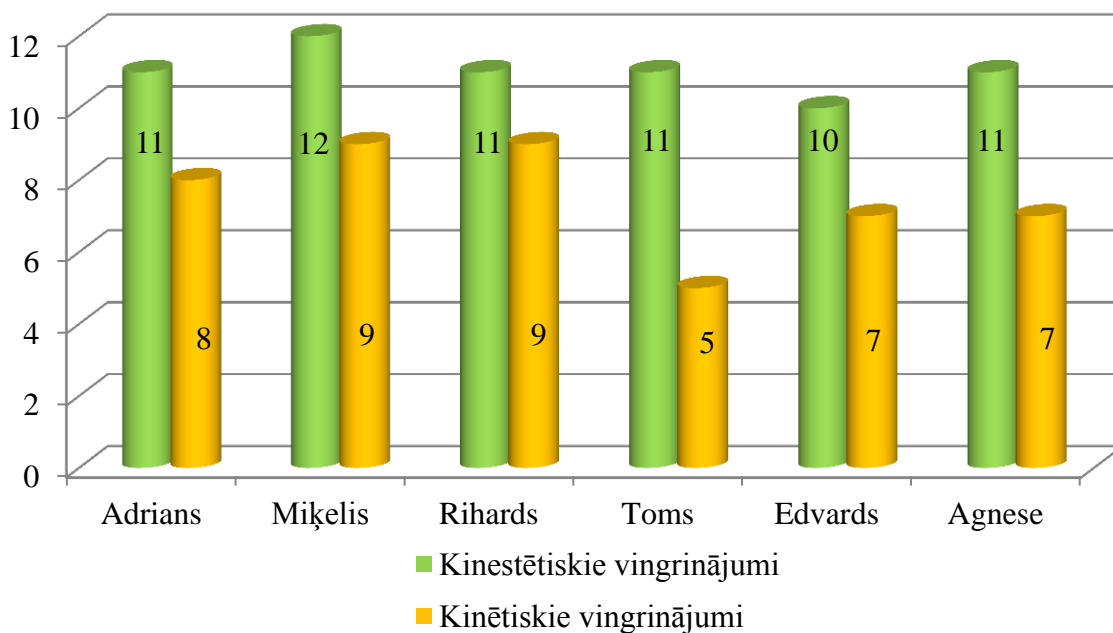
Pirkstu sīkās muskulatūras pārbaudes rezultāti apkopoti 4. tabulā.

4. tabula. Pirkstu sīkās motorikas pārbaudes rezultāti 2017. gada oktobrī

Bērna vārds	Kinētiskie (statiskie)				Kopējais punktu skaits	Kinētiskie (dinamiskie)				Kopējais punktu skaits
	Vingrinājuma numurs					Vingrinājuma numurs				
	1.	2.	3.	4.		1.	2.	3.	4.	
	Punktu skaits					Punktu skaits				
Adriāns	3	2	3	3	11	1	3	2	2	8
Miķelis	3	3	3	3	12	2	3	2	2	9
Rihards	3	2	3	3	11	2	3	2	2	9
Toms	3	3	3	2	11	1	2	1	1	5

Edvards	3	2	3	2	10	1	2	2	2	7
Agnese	3	3	3	2	11	1	2	2	2	7

Pēc iegūtajiem rezultātiem, var secināt, ka bērniem labāk izdodas veikt statiskos pirkstu vingrinājums kā dinamiskos. Tas uzskatāmi parādīts 12. attēlā.

12. attēls. Bērnu veikto kinestētisko vingrinājumu izpildes salīdzinājums ar kinētisko vingrinājumu izpildi

Tomam, kaut arī statisko pirkstu vingrinājumi nesagādāja īpašas grūtības, dinamisko pirkstu vingrinājumi radīja sarežģījumus. Viņam ir grūti veikt dažādas pirkstu maiņu kustības un to izpildes temps ir lēns. Kaut arī vispirms apdomā katru kustību, tās ir ļoti neprecīzas. **Edvardam** un **Agnesei** ir stīvi pirksti, kas traucē izpildīt uzdevumus precīzi. **Adrianam** ir vāja uzmanības noturība, viņš steidzas ātri izpildīt uzdevumus, līdz ar to tie sanāk ļoti neprecīzi. Lielākās grūtības rada savienot īkšķi ar katru pirkstu pēc kārtas. **Miķelis** un **Rihards** uzdevumus veic ar interesi, taču reizēm kļūdās uzdevumu precīzā izpildē.

Balsoties uz literatūras analīzi teorijas daļā (Акименко, 2005), darba autore secina, ka skaņu aizstāšana var būt saistīta arī ar traucētu fonemātisko uztveri. Līdz ar to, tiek veikta fonemātiskās uztveres pārbaude, izmantojot fonemātisko funkciju pārbaudes modeli (sk. 5. pielikumu), kuru aprakstījusi I. Miltiņa (Miltiņa, 2017, 36, 67). Iegūtie rezultāti apkopoti 5. tabulā.

Bērnu fonemātiskās uztveres pārbaudes uzdevumu izpilde tiek vērtēta punktu sistēmā:

1 punkts – ja tiek pieļauts liels kļūdu skaits, izmantojot palīdzību;

2 punkti – par patstāvīgi veiktu uzdevumu ar nelielu kļūdu skaitu;

3 punkti – par patstāvīgi un precīzi veiktu uzdevumu.

5. tabula. Bērnu fonemātiskās uztveres pārbaudes rezultāti 2017. gada oktobrī

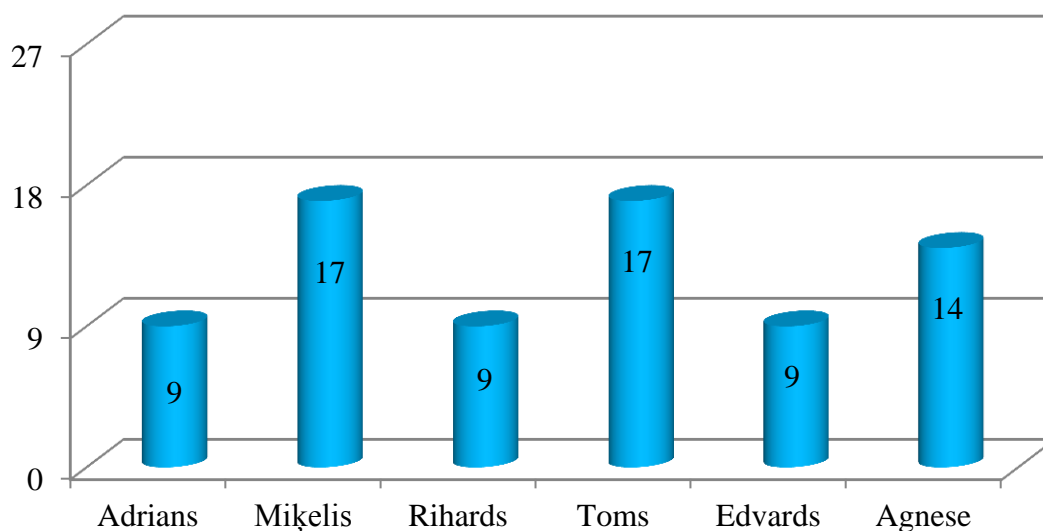
Kritēriji	Rādītāji	Adriāns	Miķelis	Rihards	Toms	Edvards	Agnese
1. Skaņu diferencēšana	Zilbju rindu atkārtošana	1	3	1	3	1	2
	Vārdu pāru atkārtošana	1	3	1	3	1	3
2. Fonemātiskā analīze	Patskaņu saklausīšana vārda sākumā	1	1	1	1	1	1
	Līdzskaņu saklausīšana vārda sākumā	1	2	1	2	1	2
	Skaņas saklausīšana vārdā	1	2	1	2	1	1
3. Fonemātiskā sintēze	Skaņu saliedēšana zilbēs	1	1	1	1	1	1
	Zilbju saliedēšana vārdos	1	1	1	1	1	1
4. Fonemātiskie priekšstati	Vārdu sadomāšana ar konkrētu skaņu	1	2	1	2	1	1
	Attēlu grupēšana ar konkrētu skaņu	1	2	1	2	1	2
kopā:		9	17	9	17	9	14

Lai fonemātiskās uztveres pārbaudes rezultātus uzskatāmi atspoguļoti grafikā (sk. 13. attēlu), bērnu fonemātiskās uztveres attīstību pēc iegūtajiem punktiem var iedalīt trīs līmeņos:

1 – 9 punkti – zems fonemātiskās uztveres attīstības līmenis;

10 – 18 punkti – vidējs fonemātiskās uztveres attīstības līmenis;

19 – 27 punkti – augsts fonemātiskās uztveres attīstības līmenis.

13. attēls. Bērnu fonemātiskās uztveres pārbaudes rezultāti 2017. gada oktobrī

Pēc veiktās fonemātiskās uztveres izpētes, darba autore secina, ka 3 bērniem (**Adrians, Rihards, Edvards**) ir zems fonemātiskās uztveres attīstības līmenis, bet pārējiem 3 bērniem (**Miķelis, Toms, Agnese**) ir vidējs fonemātiskās uztveres attīstības līmenis. Bērniem grūtības sagādā skaņu saklausīšana vārda sākumā, kā arī skaņu secības noteikšana.

Kā jau teorētiskās literatūras analizē tika rakstīts, svarīgi bērnu aplūkot veseluma skatījumā. Tādēļ darba autore sniedz bērnu pedagoģiski psiholoģisko raksturojumu, balstoties uz bērnu izpētē iegūtajiem datiem.

Adrians (4,7 gadi) – fiziskās veselības stāvoklis atbilst vecumam. Ļoti reti slimo. Zēns ir komunikabls ar vienaudžiem un pieaugušajiem. Grupas darbā labprāt veic praktiskās iemaņas, piemēram, piedalās grupas, ēdamzāles uzkopšanā. Grupā vēlas būt līderis, būt visur pirmais, kā arī grib būt noteicējs rotaļu situācijās ar grupas biedriem, taču ne vienmēr tas ir iespējams. Rezultātā rodas konflikti, kurus risina ar fizisku spēku. Zēnu ļoti interesē spēles ar mašīnām, klučiem. Adrianam ir vāja uzmanības noturība, rotaļnodarbībās ir izklaidīgs, ātri nogurst, novērojams kustību nemiers, sāk traucēt citus bērnus. Zēnam ir nenoturīga atmiņa. Grūtības rada četrpazīst iemācīšanās. Neatpazīst krāsas un ciparus. Skaņu izrunas pārbaudes laikā tika konstatēti šādi skaņu izrunas traucējumi: skaņu [š] aizstāj ar [s], skaņu [ž] aizstāj ar [z], skaņu [č] aizstāj ar [c] un skaņu [dž] aizstāj ar [dz]. Fonemātiskās uztveres līmenis novērtēts kā zems. Nav izpratnes par jēdzienu „skaņa”, tās veidošanos vārdā, nesaklausā skaņas vārda sākumā. Nav konstatētas novirzes perifērā runas aparātā. Grūtības rada dinamisko pirkstu vingrinājumu izpilde.

Miķelis (4 gadi) ir ļoti enerģisks un aktīvs puisis, bieži novērojams kustību nemiers. Fiziskais attīstības stāvoklis atbilst vecuma normai. Zēns ir draudzīgs, taču bieži rodas konflikti

ar citiem bērniem, kurus viņš dusmu iespaidā atrisina ar fizisku spēku, bieži sākot arī raudāt. Rotaļnodarbībās iesaistās ļoti aktīvi, vienmēr vēlas izteikties. Ja viņam netiek uzreiz dots vārds, zēns sāk traucēt citus. Viņš ir zinātkārs, labprāt skatās grāmatas, uzdod jautājumus par redzēto. Iesāktos darbus, par kuriem ir liela interese, vēlas izdarīt līdz galam. Patīk spēlēt vienkāršas galda spēles, labi ievēro noteikumus. Skaņu izrunas pārbaudes laikā tika konstatēti šādi skaņu izrunas traucējumi: skaņu [š] aizstāj ar [s], skaņu [ž] aizstāj ar [z], skaņu [č] aizstāj ar [c] un skaņu [dž] aizstāj ar [dz]. Fonemātiskās uztveres līmenis novērtēts kā vidējs. Nav izpratnes par skaņu veidošanos vārdā, nesaklausa skaņas vārda sākumā. Nav konstatētas novirzes perifērā runas aparātā. Grūtības rada dinamisko pirkstu vingrinājumu izpilde.

Rihards (4,3 gadi) ir smalkas uzbūves, īsa auguma, ar vecumam atbilstošu fizisko attīstību. Lai arī zēnam no rītiem ir ļoti grūti atvadīties no vecākiem un pārsvarā grupā ienāk raudošs, ikdienā ir pozitīvi noskaņots pret dienas kārtību bērnudārzā. Zēns ir dzīvespriecīgs un draudzīgs pret citiem. Labprāt iesaistās rotaļnodarbībās. Padodas matemātikas uzdevumi – klasificēšana pēc krāsas, formas un izmēra, uzdevumi ar cipariem. Konfliktsituācijās meklē palīdzību pie pieaugušā. Skaņu izrunas pārbaudes laikā tika konstatēti šādi skaņu izrunas traucējumi: skaņu [š] aizstāj ar [s], skaņu [ž] aizstāj ar [z], skaņu [č] aizstāj ar [c] un skaņu [dž] aizstāj ar [dz]. Fonemātiskās uztveres līmenis novērtēts kā zems. Nav izpratnes par skaņu veidošanos vārdā, nesaklausa skaņas vārda sākumā. Nav konstatētas novirzes perifērā runas aparātā. Grūtības rada dinamisko pirkstu vingrinājumu izpilde.

Toms (4,6 gadi) ir smalkas miesasbūves, ar vecumam atbilstošu fizisko attīstību. Zēns ir ļoti draudzīgs. Labprāt iesaistās rotaļnodarbībās, izrāda interesi par radošajiem darbiem. Palīdz citiem grupas biedriem, paskaidrojot uzdevumus. Zēna izziņas un radošā attīstība atbilst vecumam. Prot uzrakstīt savu vārdu, izmantojot paraugu. Toms ir ļoti emocionāls, satraucas un sāk raudāt, piemēram, ja uzzina, ka būs mācību avārijas trauksme. No rītiem bieži ir grūti atvadīties no mammas. Skaņu izrunas pārbaudes laikā tika konstatēti šādi skaņu izrunas traucējumi: skaņu [š] aizstāj ar [s], skaņu [ž] aizstāj ar [z], skaņu [č] aizstāj ar [c] un skaņu [dž] aizstāj ar [dz]. Fonemātiskās uztveres līmenis novērtēts kā vidējs. Nav izpratnes par skaņu veidošanos vārdā, nesaklausa skaņas vārda sākumā. Nav konstatētas novirzes perifērā runas aparātā. Grūtības rada dinamisko pirkstu vingrinājumu izpilde.

Edvards (4,5 gadi) ir liela auguma, taču fiziskā attīstība atbilst vecumam. Zēns ir draudzīgs, tomēr grupas biedru vidū ir vairāk kā vērotājs. Pašam ir grūtības atrast nodarbošanos grupā, vienmēr darbojas līdzī grupas biedriem, ar kuriem spēlējas. Neizrāda vēlēšanos pabeigt savus iesāktos darbus, tos uzreiz pārtrauc, ja kāds cits bērns iet darīt ko citu. Zēna darbošanās temps ir lēns, grūtības sagādā ģērbšanās, taču izdarīt to var. Neatpazīst krāsas. Edvards nāk no bilingvālas ģimenes, viņa runa ir neskaidra. Nodarbībās, kurās ir maz bērnu (8 – 10), puisis

labprāt iesaistās sarunās. Skaņu izrunas pārbaudes laikā tika konstatēti šādi skaņu izrunas traucējumi: skaņu [š] aizstāj ar [s], skaņu [ž] aizstāj ar [z], skaņu [č] aizstāj ar [c] un skaņu [dž] aizstāj ar [dz]. Fonemātiskās uztveres līmenis novērtēts kā zems. Nav izpratnes par skaņu veidošanos, nesaklausa skaņas vārda sākumā. Nav konstatētas novirzes perifērā runas aparātā. Grūtības rada dinamisko pirkstu vingrinājumu izpilde.

Agnese (4,5 gadi) ir emocionāla meitene. Ātri sāk raudāt, piemēram, ja aizmirsusi, kur grupā nolikusi savu mīksto rotaļlietu. Īpaši grūti atvadīties no vecākiem. Meitene bieži slimo. Vecāki viņai dod arī papildus brīvdienas, līdz ar to, Agnese bieži nav bērnudārzā. Meitenes darbošanās temps ir ļoti lēns, taču darbus veic rūpīgi un apzinīgi. Labprāt rotaļājas, spēlē sižeta lomu spēles ar citiem bērniem. Pārdzīvo, ja kaut kas nesanāk kā iecerēts. Pazīst krāsas, ģeometriskās figūras un ciparus, saprot skaitļu sastāvu līdz 5. Skaņu izrunas pārbaudes laikā tika konstatēti šādi skaņu izrunas traucējumi: skaņu [š] aizstāj ar [s], skaņu [ž] aizstāj ar [z], skaņu [č] aizstāj ar [c] un skaņu [dž] aizstāj ar [dz]. Fonemātiskās uztveres līmenis novērtēts kā vidējs. Nav izpratnes par skaņu veidošanos vārdā, nesaklausa skaņas vārda sākumā. Nav konstatētas novirzes perifērā runas aparātā. Grūtības rada dinamisko pirkstu vingrinājumu izpilde.

Pēc izveidotajiem bērnu pedagoģiski psiholoģiskiem raksturojumiem darba autore secina, ka apstiprinās teorētiskās literatūras analīzē iegūtā informācija par bērna ar fonētiski fonemātiskiem traucējumiem attīstību, ka bērni ir enerģiski un aktīvi, ir novērojams kustību nemiers. Taču bērnu savstarpējās nesaskaņas nav saistītas ar runas traucējumiem, bet gan ikdienišķiem notikumiem. Nenoturīgās uzmanības un atmiņas dēļ, viņi ātri nogurst veicot mācību uzdevumus. Bērni ir emocionāli nenoturīgi, var sākt raudāt par šķietamiem sīkumiem.

2.3. Vingrinājumu, rotaļu atlase un to izmantošana koriģējoši attīstošās darbības veikšanai

Tā kā darba mērķis ir praktiski pārbaudīt dažādu autoru atziņas par priekšējo mēleņu ([š], [ž], [č], [dž]) izrunas traucējumu novēršanas iespējām rotaļās un vingrinājumos bērniem ar fonētiski fonemātiskiem traucējumiem, darba autore turpinājumā analizē pedagoģisko izmēģinājuma darbību, balstoties uz bērnu logopēdiskajā izpētē iegūtās informācijas.

Korekcijas darbs fonētiski fonemātiskajiem traucējumiem sastāv no vairākiem darba posmiem:

1. Skaņas izrunas sagatavošanas posms (artikulācijas aparāta vingrinājumi);
2. Skaņas izrunas mācīšanas posms (izolētas skaņas mācīšana);
3. Skaņas izrunas nostiprināšanas posms (skaņu izrunas nostiprināšana zīlēs, vārdos, vārdu savienojumos, teikumos, saistītajā runā);

4. Skaņas izrunas atšķiršanas posms (skaņu atšķiršana zilbēs, vārdos, vārdu savienojumos, teikumos, saistītajā runā).

Visos šajos darba posmos veicami speciāli vingrinājumi un darba paņēmieni skaņu apgūšanai.

Bērnu skaņu izrunas stāvoklis korekcijas darba sākumposmā ir attēlots 6. tabulā..

6. tabula. Skaņu izrunas korekcijas sākumposms 2017. gada oktobrī

<i>darba posmi</i>	<i>bērna vārds</i>	Adriāns	Miķelis	Rihards	Toms	Edvards	Agnese
Skaņu izrunas sagatavošanas posms							
Skaņu izrunas mācīšanas posms							
Skaņu izrunas nostiprināšana zilbēs							
Skaņu izrunas nostiprināšana vārdos, vārdu savienojumos							
Skaņu izrunas nostiprināšana teikumos, saistītā runā							
Skaņu atšķiršana zilbēs							
Skaņu atšķiršana vārdos, vārdu savienojumos							
Vārdu atšķiršana teikumos							
Vārdu atšķiršana saistītā runā							

Apgūstot skaņu [š], [ž], [č], [dž] pareizu izrunu, korekcijas darba sagatavošanas posmā visām skaņām tiek izmantoti artikulācijas aparāta vingrinājumi (sk. 3. pielikumu), kā arī paralēli tiek attīstīta bērnu fonemātiskā uztvere, izmantojot rotaļas un vingrinājumus (sk. 6. pielikumu).

Koriģējoši attīstošā darbība skaņu [š] un [ž] izrunas pilnveidei.

Uzsākot korekcijas darbu, tiek precizēts:

▪ **Līdzskaņu [š] un [ž] fonētiskais skatījums:**

[š] – alveolārs priekšējais mēlenis, spraudzenis, troksnenis, nebalsīgs līdzskanis.

[ž] – alveolārs priekšējais mēlenis, spraudzenis, troksnenis, balsīgs līdzskanis.

▪ **Līdzskaņu [š] un [ž] logopēdiskā analīze:**

Lūpas – pastieptas uz priekšu;

Zobu rindas – mazpavērtas;

Mēle – darbojas mēles priekšējā un vidējā daļa; plats mēles gals pacelts pie augšējo zobu alveolām, izveidojas sprauga; vienlaicīgi mēles vidējā daļa paceļas pie cietajām aukslējām; mēles sāni pacelti pret augšējiem sānu zobiem;

Mīkstās aukslējas – paceltas;

Gaisa plūsma – silta izelpojamā gaisa plūsma virzās pa mēles vidu;

Balss saites – izrunājot skaņu [š] – nevirē, bet, artikulējot skaņu [ž] – virē (Miltiņa, 2005, 116; Miltiņa, 2017, 15).

1. Skaņu [š] un [ž] izrunas sagatavošanas posmā, lai pilnveidotu artikulācijas kustības, tiek atlasīti vingrinājumi lūpu muskulatūras nostiprināšanai un mēlei. Liela uzmanība tiek pievērsta vingrinājumiem un rotaļām, kas attīsta fonemātisko uztveri. Svarīgi ir arī aktivizēt pirkstu sīko muskulatūru, izmantojot kinētiskos un kinestētiskos vingrinājumus.

Artikulācijas aparāta vingrinājumi tiek veikti pie spoguļa, bērnam līdzdarbojoties, vērojot un atdarinot darba autores veiktos vingrinājumus. Darba autore vingrinājumus paskaidro, lai bērns varētu vairāk pievērst uzmanību savam artikulācijas aparātam, to precīzai kustību izpildei. Vienā reizē tika izpildīti trīs līdz četri vingrinājumi, atkarībā no bērna uzmanības noturības.

Skaņu [š] un [ž] artikulācijai ir nepieciešams nostiprināt lūpu muskulatūru. To var panākt veicot tādus vingrinājumus kā *buča, zivtiņa, klauns, saulīte – taurīte* (sk. 3.1. pielikumu). Nepieciešami arī vingrinājumi, kas tiek apvienoti ar gaisa plūsmas aktivizēšanu, piemēram, kā *sniegunis un sniegavīrs* (sk. 3.1. pielikumu). Tā kā artikulējot skaņas [š] un [ž], mēles gals jāpaceļ uz augšu, un mēles stāvoklis veido specifisku „kausīņa” formu, kad mēles sāni paceļas pie augšējiem sānu zobiem, ir nepieciešams veikt tādus vingrinājumus kā *logu tīrītājs, laiviņa, caurulīte* (sk. 3.2. pielikumu).

Tā kā bērniem artikulācijas aparāta uzbūvē nav manāmu traucējumu un artikulācijas aparāta orgāni ir kustīgi, tad artikulācijas aparātu vingrinājumi nesagādāja pārāk lielas grūtības. Tie tika veikti, lai nostiprinātu un lūpu un mēles muskulatūras pareizu stāvokli skaņu [š] un [ž] artikulēšanai. Tā kā **Adrianam** ir vāja uzmanības noturība, viņam uzdevumi ātri apnika, viņš sāka tos pildīt pavirši, lai tikai ātrāk tas būtu izdarīts. **Edvardam** labi sanāk kustību atdarināšana, taču to izpilde patstāvīgi sagādāja nelielas grūtības, jo nenostiprinās viņa atmiņā. Savukārt, **Miķelis un Rihards** jūtas motivēti un priecīgi iemācīties, ko jaunu, tādēļ ļoti centās.

Vingrinājumi un rotaļas fonemātiskās uztveres aktivizēšanai un sekmēšanai (sk. 6. pielikumu) tiek izmantoti visas korekcijas laikā gan individuāli, gan grupā, pielāgojot uzdevumu veidus nedēļas tēmai.

Uzsākot korekcijas darbu, **Adrianam, Rihardam un Edvardam** konstatēts zems fonemātiskās uztveres attīstības līmenis. **Adrianam un Edvardam** neveidojas izpratne par jēdzienu *skaņa*, līdz ar to viņi nesaprot, kas no viņiem tiek prasīts. Tādēļ no sākuma viņiem tiek piedāvāti fonemātiskās dzirdes uzmanības vingrinājumi. Grūtības rada ritma sišana ar plaukstām, kā arī zilbju rindas atkārtošana. Vairāk kā pēc diviem mēnešiem sāka parādīties pirmie rezultāti, taču arī ne vienmēr tas izdodas. Zēni nav motivēti darbam. Savukārt, **Rihardam** patīk darboties,

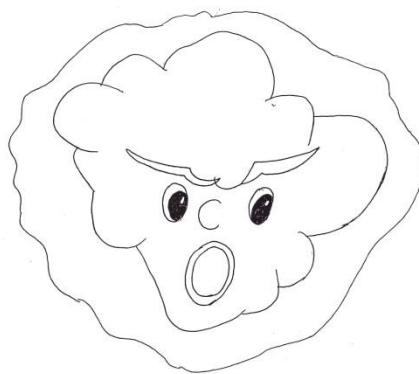
īpaši, ja uzdevums ar viņu tiek veikts individuāli, tas atspoguļojas arī pētījuma beigās, parādot, ka viņa fonemātiskās uztveres attīstības līmenis ir krietni augstāks.

Pirkstu sīkās muskulatūras aktivizēšanai lielāka uzmanība tika pievērsta tieši dinamiskajiem vingrinājumiem (sk. 4. pielikumu), jo sākotnējie bērnu pārbaudes rādītāji liecināja par to, ka viņiem rada grūtības pārslēgties no vienas darbības uz otru. Šie vingrinājumi ir iekļauti arī bērnu ikdienas nodarbībās dažādos dienas momenta režīmos, sadarbojoties ar grupu audzinātājām.

Toms, pirms veic kustību maiņu, ietur ilgāku pauzi, kamēr izdomā, kāda kustība jā dara. Arī tad, kustības ir stīvas un neveiklas. Taču pētījuma beigās var redzēt, ka Toms ir centies un vingrinājumu izpildes kvalitāte ir paaugstinājusies. **Agnesei** pirkstu vingrinājumi padodas, viņa tos apzinīgi veic. **Miķelis** šos vingrinājumus ir uztvēris kā izaicinājumu, jo aicina citus bērnus sacensties ar viņu roku pirkstu veiklībā, līdz ar to vingrinājumus ir veicis ne tikai nodarbību laikā, bet arī ārpus tās.

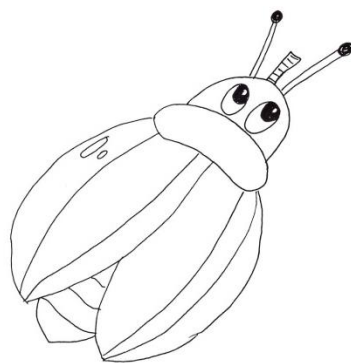
2. Skaņu izrunas mācīšanas posms var sākties tad, kad bērns artikulācijas aparāta vingrinājumus izpilda brīvi un spēj atšķirt pareizas skaņas izrunu no kļūdainas. Kā jau 1.2. nodaļā ir minēts, skaņas var mācīt, izmantojot vairākus paņēmienus. Darba autore izmantoja skaņu atdarināšanu. Šis paņēmiens veiksmīgi izdevās darbā ar visiem pētījumā iesaistītajiem bērniem.

Skaņa [š] tiek mācīta, atdarinot vēja pūšanu š – š – š. Bērns tiek iepazīstināts ar skaņu tēlu – dusmīgo vēju (sk. 14. attēlu).

14. attēls. Skaņas [š] tēls (Valodas terapijas centrs, 2018)

Kad skaņa [š] būs nostiprināta zilbēs un vārdos, bērni var sākt apgūt skaņu [ž]. Skaņas [ž] tēls tiek piedāvāts kā vabole (sk. 15. attēlu), kas žūžina savu dziesmu ž – ž – ž. Skaņas [ž] izrunā artikulācijas orgānu pozīcijas ir tādas pašas, kā izrunājot skaņu [š], tikai pie skaņas [ž] jāiedarbina „balss motoriņš”.

15. attēls. Skaņas [ž] tēls (Valodas terapijas centrs, 2018)

3. Lai iemācīto skaņu pakāpeniski un precīzi ieviestu bērna runā, nepieciešams **skaņas nostiprināšanas posms**. Skaņas [š] izrunas nostiprināšana sākas ar skaņu izrunu zilbēs. Izmantojot vingrinājumu „Skaņu celiņš” (sk 7.1. pielikumu), vispirms tiek vingrināts izrunāt vaļējās zilbes, kad sākotnēji tiek ieņemts pareizas skaņas [š] artikulācijas stāvoklis. Kad šīs zilbes ir apgūtas, līdzīgā veidā apgūst arī slēgtās zilbes, zilbes ar divskani, skaņa vārdos, vārdu savienojumos un teikumos. Skaņas [š] nostiprināšanai izmantotie vingrinājumi apkopoti 7. pielikumā. Līdzīgi paņēmieni tiek piedāvāti arī apgūstot skaņu [ž] (sk. 9. pielikumu).

Miķelis un **Toms** ļoti ātri apgūst skaņu nostiprināšanu, viņam tiek paskaidroti uzdevumi un viņi tos izpilda precīzi, kā arī tie nostiprinās atmiņā. Savukārt, **Edvardam** un **Adrianam** grūtības sākas skaņu sapludināšanā zilbēs. Zēniem neveidojas izpratne, kā savilkt zilbes kopā, neatlaižot balsi. Pēc darba autores parauga viņi atkārtoti pareizi, bet, kā darbs veicams patstāvīgi, zilbes atkal tiek izrunātas pa atsevišķām skaņām. Ilgu laiku darbs turpinās pie skaņu nostiprināšanas zilbēs. **Agnese** ilgu laiku neapmeklēja bērnudārzu, tas kavēja skaņu izrunas nostiprināšanas procesu, tomēr meitene ir apķērīga, un pēc katras nodarbības, kura tika apmeklēta, bija redzams progress. **Rihards** ikdienā nepiedomā pie savas runas, ka prot vārdus pateikt pareizi, nodarbībās vārdus pasaka nepareizi, taču pēc atgādinājuma tos atkal izrunā pareizi.

4. **Skaņu [š] → [s] un [ž] → [z] atšķiršanas posmā** tiek strādāts ar skaņu atšķiršanu pēc artikulācijas un akustiskajām pazīmēm. Lai skaņas atšķirtu pēc artikulācijas pazīmēm (sk. 8.1., 10.1. pielikumus), bērns uzmanīgi vēro savu un darba autores artikulācijas orgānu kustības spoguļi.

Bērns novēro, ka pie skaņas [š] lūpas ir pastieptas uz priekšu, savukārt, izrunājot skaņu [s], tās ir iestieptas smaidā. Mēles gals, izrunājot skaņu [š], ir pacelts uz augšu, tas pieskaras pie *kalniņa*, taču, izrunājot skaņu [s], mēles gals viegli pieskaras pie apakšējiem priekšzobiem. Iesaistot sajūtas uztveri, bērns izrunājot skaņu [š], uz savas rokas izjūt siltu gaisu, taču pie skaņas

[s] – aukstu. Tādi paši nosacījumi darbojas pie skaņām [ž] → [z], tikai papildus vēl tiek darbināts *bals motorijš*.

Skaņu [š] → [s] un [ž] → [z] atšķiršana notiek arī pēc akustiskajām pazīmēm. Tā kā šajā vecumposmā bērni pazīst sev interesējošus burtus (lielākoties sava vārda burtus), tad uzdevumu veikšanas kontrolei tiek piedāvāts izmantot skaņu tēlus. Skaņu atšķiršanas posmu vingrinājumi apkopoti 8. un 10. pielikumā.

Miķelis un **Toms** skaņu atšķiršanas posmu apguva ātri. Zēniem patīk darboties ar skaņu tēliem, tos izmantojot sākuma skaņu noteikšanai un atšķiršanai.

Agnesei skaņu atšķiršanas posms notika ilgāku laiku, jo, kā jau iepriekš tika minēts, meitene bieži neapmeklē bērnudārzu. Kaut arī Agnese vēl joprojām, izrunājot vārdus ar skaņām [š] un [ž], padomā pirms saka, un, ja ieraduma dēļ pasaka nepareizi, pati uzreiz sevi izlabo.

Arī **Rihardam** atšķiršanas posms norisinājās lēnāk un pakāpeniski, jo grūtāk bija atšķirt skaņas pēc akustiskajām pazīmēm. Tomēr, izrunājot vārdus pie spoguļa un redzot artikulācijas orgānu kustības, atšķirība starp skaņām tika pamanīta uzreiz.

Miķelim, Tomam, Agnesei un Rihardam skaņu [š] un [ž] izrunas traucējums ir novērsts.

Edvardam un **Adrianam** atšķiršanas posms norit ļoti lēnu. Edvards tikai nesen sāka mācīties atšķirt skaņas zilbēs. Adrians skaņas sāk atšķirt jau vārdos. Zēni apgūtās skaņas nelieto ikdienā savā runā ārpus logopēda kabineta, ja neviens viņiem nenorāda uz to. **Edvardam un Adrianam nepieciešams turpināt attīstīt fonemātisko uztveri un strādāt pie skaņu [š] → [s] un [ž] → [z] atšķiršanas.**

Turpmāk darba autore apraksta skaņu [č] un [dž] pareizas izrunas apguves procesu **Miķelim, Rihardam, Tomam un Agnesei** pētījuma ietvaros.

Koriģējoši attīstošā darbība skaņu [č] un [dž] izrunas pilnveidei.

Skaņas [č] un [dž] ir saliktas skaņas, kuras izrunā veidojas, ātri saplūstot skaņām [š] + [t] = [č] un skaņām [š] + [d] – [dž].

Uzsākot korekcijas darbu, tiek precizēts:

▪ Līdzskaņu [č] un [dž] fonētiskais skatījums:

[č] – alveolārs priekšējais mēlenis, afrikatīvs slēdzenis, troksnenis, nebalsīgs līdzskanis.

[dž] – alveolārs priekšējais mēlenis, afrikatīvs slēdzenis, troksnenis, balsīgs līdzskanis.

Līdzskaņu [č] un [dž] logopēdiskā analīze:

Lūpas – pastieptas uz priekšu;

Zobu rindas – šaurs pavērums;

Mēle – plats mēles gals veido slēgumu ar augšējo priekšzobu pamatu; mēles vidējā daļa vienlaikus pacelta; gaisam pārraujot slēgumu, mēles gals atvirzās no augšējiem priekšzobiem pie to alveolām, radot spraugu;

Mīkstās aukslējas – paceltas;

Gaisa plūsma – silta, īsa, spēcīga

Balss saites – izrunājot skaņu [č] – nevibrē, bet, izrunājot skaņu [dž] – vibrē (Miltiņa, 2005, 116, 117; Miltiņa, 2017, 17).

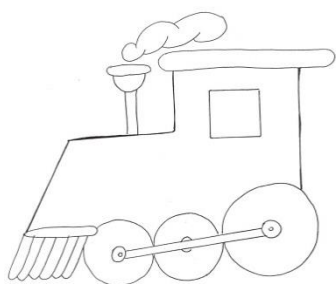
Skaņu [č] un [dž] pareizas izrunas apguve norit pēc tādiem pašiem principiem kā pie skaņām [š] un [ž].

1. Skaņu [č] un [dž] izrunas sagatavošanas posmā, tiek atkārtoti tie paši artikulācijas aparāta vingrinājumi, kā pie skaņām [š] un [ž] (sk. 3. pielikumu). Paralēli vēl joprojām tiek pilnveidota bērnu fonemātiskā uztvere (sk. 6. pielikumu) un aktivizēta pirkstu sīkā muskulatūra (sk. 4. pielikumu). Tā kā šie vingrinājumi ir zināmi un bieži atkārtoti, tad bērni artikulācijas orgānu kustības veic atbilstoši prasībām, tad koriģējošais darbs var pāriet uz nākamo skaņu mācīšanas posmu.

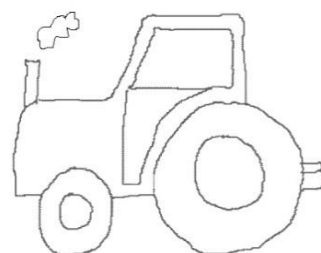
2. Skaņu [č] un [dž] izrunas mācīšanā darba autore izmantoja gan skaņu izrunas mācīšanu no citām apgūtajām skaņām, gan atdarināšanas metodi.

Skaņu [č] var mācīt saliedējot skaņas [t] + [š], savukārt skaņu [dž] var apgūt saliedējot skaņas [d] + [ž]. Vienlaicīgā izrunā, rodas afrikatas [č] un [dž]. Izrunājot skaņu [t] vai [d], mēles gals atrodas pie augšējo zobu alveolām, lūpas pastieptas uz priekšu. Gaisa plūsma ir īsa un asa. Lai veicinātu šo skaņu izrunu, darba autore piedāvā attiecīgus skaņu dzirdes tēlus (sk. 16. attēlu).

Ja ir apgūta un nostiprināta skaņas [č] izruna, tad pie skaņas [dž], nepieciešams iedarbināt „balss motorīnu”.

[č]

[dž]

16. attēls. Skaņu [č] un [dž] dzirdes tēli (Valodas terapijas centrs, 2018; autores izstrādne)

3. Skaņas nostiprināšanas posmā tiek izmantotas līdzīgas rotaļas un vingrinājumi kā pie skaņām [š] un [ž]. Skaņas [č] un [dž] tiek apgūtas zilbēs, vārdos, vārdu savienojumos un teikumos, saistītā runā (sk. 11., 13. pielikumu).

Tā kā skaņas [č] un [dž], salīdzinājumā ar skaņām [š] un [ž], ir īsas, asas un spēcīgas, tad bērniem grūtāk ir šīs skaņas sapludināt vienā zilbē. **Miķelis, Toms un Agnese** sapludināšanu zilbēs iemācījās pēc darba autores demonstrējuma. Taču, **Rihardam**, apgūstot skaņu [č], katrā nākamajā reizē tas bija jāatgādina un jāatkārto.

Pētījuma noslēgumā Agnese un Rihards palika skaņas [č] nostiprināšanas posmā. Tas nozīmē, ka **Agnesei un Rihardam jāturpina iesāktais darbs skaņas [č] nostiprināšanā.**

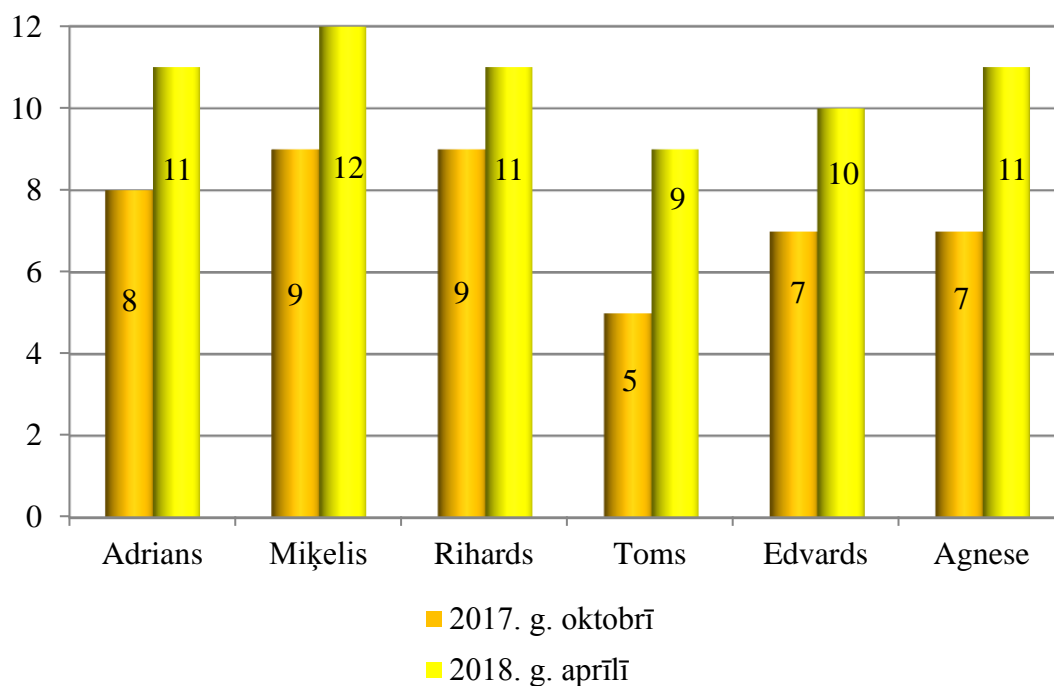
4. Skaņas atšķiršanas posmā pēc atlasītajiem vingrinājumiem Miķelis un Toms mācās atšķirt skaņas [č] un [c] pēc artikulācijas pazīmēm un akustiskajām pazīmēm (sk. 12. pielikumu). Tas izdodas samērā viegli, jo viņiem ir zināmi uzdevumu nosacījumi, tie ir jau darīti ar citām skaņām, kas atvieglo uzdevuma izpratnes veidošanos.

Pētījuma laikā Miķelim un Tomam arī skaņas [č] izrunas traucējums ir novērsts, tomēr jāturpina nostiprināt skaņas [dž] izruna vārdos, saistītā runā un jāapgūst skaņu [dž] – [dz] atšķiršana.

2.4. Priekšējo mēleņu izrunas pilnveides dinamikas analīze

Pētījuma noslēgumā pēc logopēdiskā korekcijas darba, lai novērtētu bērnu skaņu izrunas attīstības dinamiku, tika veikta atkārtota pārbaude, izmantojot tos pašus kritērijus, kādi tika izmantoti 2017. gada oktobrī. Tā kā bērnu artikulācijas aparāta uzbūvē netika manīti redzami traucējumi, kā arī pirkstu kinestētiskie vingrinājumi tika veikti augstā līmenī, tad šīs pārbaudes netika veiktas.

Tika atkārtota pirkstu sīkās muskulatūras kinētisko vingrinājumu izpilde (sk. 4. pielikumu). Tās attīstības dinamika atspoguļota 17. attēlā.

17. attēls. Pirkstu sīkās muskulatūras kinētisko vingrinājumu izpildes dinamika

Adrians, veicot pirmo uzdevumu, aizmirst savienot ceturto pirkstu ar īkšķi, tas viņam ik reiz ir jāatgādina. Pirkstu kustību veiklums un uzdevumu izpildes ātrums ir manāmi uzlabojies.

Miķelis vienmēr ar aizrautību ir veicis vingrinājumus, tas atspoguļojas arī attīstības dinamikas rādītājos. Zēns vingrinājumus veic patstāvīgi arī brīvajos brīžos, sacenšoties ar citiem bērniem, kurš uzdevumu izpildīs nesajaucot. Zēnam ir izveidojies glīts rokraksts, viņš prot savu vārdu uzrakstīt, neizmantojot paraugu.

Rihards pirkstu vingrinājums veic ar patiku, kustību veiklums un precizitāte ir kļuvusi kvalitatīvāka.

Toms uzdevumus veic lēni, bet cenšas to darīt precīzi, tomēr dažreiz tas neizdodas, kā iecerēts. Vēl ir jāapdomā, pirms izdara konkrētu kustību. Taču Toma uzdevumu izpildes kvalitāte ir manāmi augusi.

Edvards vingrinājumus veic automatizēti, neapdomājot, līdz ar to bieži tie sanāk neprecīzi, piemēram, nesavieno visus pirkstus pēc kārtas ar īkšķi, pārsvarā izlaižot vidējo pirkstu.

Lai varētu novērtēt koriģējošās darbības rezultātus, izmantojot rotaļas un vingrinājumus, tika atkārtota arī fonemātiskās uztveres attīstības pārbaude pētījumā iesaistītajiem bērniem, pēc iepriekš izmantotajiem kritērijiem (sk. 5. pielikumu). Pārbaudes laikā iegūtie rezultāti apskatāmi 7. tabulā.

7. tabula. Bērnu fonemātiskās uztveres pārbaudes rezultāti

2017. gada oktobrī un 2018. gada aprīlī

Kritēriji	Rādītāji	Adriāns		Miķelis		Rihards		Toms		Edvards		Agnese	
		1	2	3	3	1	2	3	3	1	2	2	3
1. Skaņu atšķiršana	Zilbju rindu atkārtošana	1	2	3	3	1	2	3	3	1	2	2	3
	Vārdu pāru atkārtošana	1	2	3	3	1	3	3	3	1	2	3	3
2. Fonemātiskā analīze	Patskaņu saklausīšana vārda sākumā	1	1	1	3	1	2	1	3	1	1	1	2
	Līdzskaņu saklausīšana vārda sākumā	1	2	2	3	1	3	2	3	1	2	2	3
	Skaņas saklausīšana vārdā	1	2	2	3	1	2	2	3	1	2	1	3
3. Fonemātiskā sintēze	Skaņu saliedēšana zilbēs	1	1	1	2	1	2	1	2	1	1	1	1
	Zilbju saliedēšana vārdos	1	2	1	3	1	2	1	3	1	2	1	3
4. Fonemātiskie priekšstati	Vārdu sadomāšana ar konkrētu skaņu	1	1	2	3	1	1	2	3	1	1	1	2
	Attēlu grupēšana ar konkrētu skaņu	1	1	2	3	1	1	2	3	1	1	2	3
kopā:		9	14	17	26	9	18	17	26	9	14	14	23

Tabulā izmantotie apzīmējumi: – 2017. gada oktobris – 2018. gada aprīlis

Bērnu fonemātiskās uztveres pārbaudes uzdevumu izpilde tiek vērtēta punktu sistēmā:

1 punkts – ja tiek pieļauts liels kļūdu skaits, izmantojot palīdzību;

2 punkti – par patstāvīgi veiktu uzdevumu ar nelielu kļūdu skaitu;

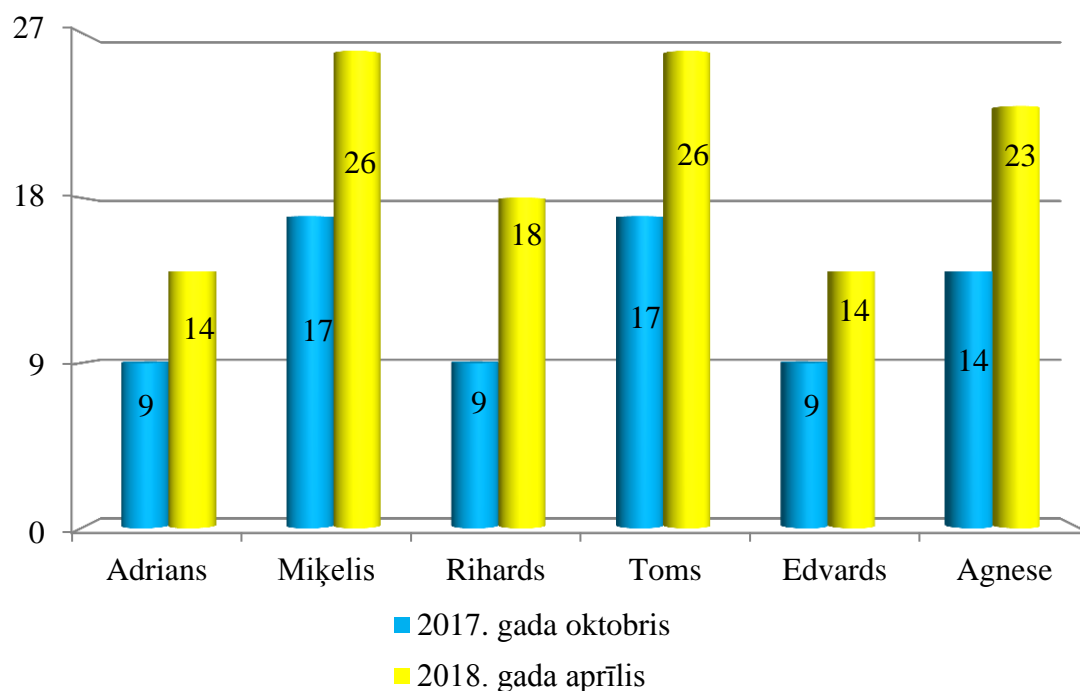
3 punkti – par patstāvīgi un precīzi veiktu uzdevumu.

Lai fonemātiskās uztveres pārbaudes rezultātus uzskatāmi atspoguļoti grafikā (sk. 15. attēlu), bērnu fonemātiskās uztveres attīstību pēc iegūtajiem punktiem tiek iedalīti trīs līmeņos:

1 – 9 punkti – zems fonemātiskās uztveres attīstības līmenis;

10 – 18 punkti – vidējs fonemātiskās uztveres attīstības līmenis;

19 – 27 punkti – augsts fonemātiskās uztveres attīstības līmenis.

**18. attēls. Bērnu fonemātiskās uztveres pārbaudes rezultāti
2017. gada oktobrī un 2018. gada aprīlī**

Pēc šiem rādītājiem var secināt, ka pētījumā iekļauto bērnu fonemātiskās uztveres attīstības līmenis ir paaugstinājies. Vislielākais kāpums ir **Miķelim, Rihardam, Tomam** un **Agnesei** (9 punkti). Pēc atkārtotās fonemātiskās uztveres pārbaudes 2018. gada aprīlī var secināt, ka 3 bērniem (**Miķelis, Toms, Agnese**) fonemātiskās uztveres attīstības līmenis ir novērtēts kā augsts un 3 bērniem (**Adrians, Rihards, Edvards**) ir vidējs fonemātiskās uztveres attīstības līmenis.

Pētījuma galvenais mērķis ir veicināt bērnu ar fonētiski fonemātiskiem traucējumiem priekšējo mēleņu [š], [ž], [č], [dž] izrunu, izmantojot rotaļas un vingrinājumus. Korekcijas darba sākumā visi pētījumā iesaistītie bērni bija skaņu izrunas sagatavošanas posmā. Skaņu izrunas traucējumu attīstības dinamika pētījuma noslēgumā ir atspoguļota 8. tabulā.

8. tabula. Skaņu izrunas traucējumu novēršanas rezultāti 2018. gada aprīlī

		Skaņu izrunas sagatavošanas posms	Skaņu izrunas mācīšanas posms	Skaņu izrunas nostiprināšana zilbēs	Skaņu izrunas nostiprināšana vārdos, vārdu savienojumos	Skaņu izrunas nostiprināšana teikumos, saistītā runā	Skaņu atšķiršana zilbēs	Skaņu atšķiršana vārdos, vārdu savienojumos	Vārdu atšķiršana teikumos	Vārdu atšķiršana saistītā runā
Adriāns	Š									
	Ž									
	Č									
	DŽ									
Miķelis	Š									
	Ž									
	Č									
	DŽ									
Rihards	Š									
	Ž									
	Č									
	DŽ									
Toms	Š									
	Ž									
	Č									
	DŽ									
Edvards	Š									
	Ž									
	Č									
	DŽ									
Agnese	Š									
	Ž									
	Č									
	DŽ									

Tabulā izmantotie apzīmējumi:

– apgūtie skaņu izrunas posmi

– turpmāk apgūstamie skaņu izrunas posmi

Pēc iegūtajiem rezultātiem, darba autore secina, ka iesāktais koriģējoši attīstošais darbs, pilnveidojot artikulācijas aparāta kustību precizitāti, attīstot fonemātisko uztveri un apgūstot pareizu skaņu izrunu, jāturpina visiem pētījumā iesaistītajiem bērniem:

Adrians ir apguvis skaņu [š] un [ž] pareizu izrunu un ticis līdz skaņu atšķiršanai vārdos un vārdu savienojumos. Tā kā zēnam ir ļoti vāja uzmanības noturība, viņš ļoti ātri nogurst, kā arī nav noturīga atmiņa, skaņu apguve ilgst lēni un ilgu laiku. Zēns papildus apmeklē arī speciālo pedagogu, kurš strādā ar specifiskiem paņēmieniem atmiņas veicināšanā, kā arī papildus veic pirkstu sīkās muskulatūras vingrinājumus. Februārī individuālo pārrunu laikā ar vecākiem, pedagogu kolektīvs tika aicinājis vecākus nodrošināt bērnam neirologa apmeklējumu. Tas tika izdarīt aprīļa sākumā, nelieli uzlabojumi zēna uzmanības noturībā ir manāmi, taču nepietiekami.

Miķelis ir apguvis skaņu [š], [ž], [č] un [dž] izrunu. Šobrīd skaņas [dž] apguves posmā skaņa tiek nostiprināta teikumos un saistītajā runā. Jāuzsver Miķeļa paša ieinteresētība un aizrautība skaņu izrunas apguves procesā, kā arī vecāku lielā atsaucība un līdzdarbošanās mājās, lai būtu rezultāts.

Rihards ir apguvis skaņu [š], [ž], [č] izrunu. Šobrīd skaņa [č] tiek nostiprināta vārdos un vārdu savienojumos. Rihards labprāt iesaistās un apgūst veicamos uzdevumus, tomēr viens kavēkļiem pareizas skaņu izrunas apgūvē varētu būt mammas traucētā skaņu izruna, kas viņam kalpo kā piemērs ikdienā.

Toms ir apguvis skaņu [š], [ž], [č] un [dž] izrunu. Zēns reizēm ikdienā savā runā rotaļājoties ar grupas biedriem aizstāj skaņu [č] ar skaņu [c], taču pēc skolotāju atgādinājuma to uzreiz izlabo. Te jāuzteic skolotāju aktīva līdzdarbošanās un iesaistīšanās bērna attīstībā – sadzirdēt un atgādināt, ka viņš taču māc pateikt pareizi. Toms ir ļoti apķērīgs savam vecumam, tāpēc arī skaņas [dž] apguves posmā ir ticis jau līdz skaņu izrunas nostiprināšanai zilbēs.

Edvards ir apguvis skaņu [š] un [ž] pareizu izrunu un ir ticis līdz skaņu atšķiršanai zilbēs. Pētījuma laikā radās priekšstats, ka zēns neizprot vajadzību apgūt pareizu skaņu izrunu, jo šis traucējums viņā neraisa nekāda veida diskomfortu. Skaņu apguvi sarežģī arī tas, ka vecāki ar bērnu nerunā latviešu valodā, līdz ar to viņam nav latviešu valodas pareizas runas piemērs ikdienā mājās, kā arī radies iespaids, ka vecāki nemaz nav ieinteresēti logopēdiskā korekcijas darbā. Februārī individuālo pārrunu laikā ar vecākiem, pedagogu kolektīvs tika aicinājis vecākus nodrošināt bērnam neirologa konsultāciju, taču tas nav izdarīts. Papildus logopēdiskajām nodarbībām zēnam tiek nodrošināts papildus individuālas nodarbības pie speciālā pedagoga.

Agnese ir apguvusi skaņu [š], [ž], [č] izrunu. Skaņas [č] pareizas izrunas mācīšanā ir tikusi līdz skaņu nostiprināšanai teikumos un saistītā runā. Kaut arī Agnese bieži neapmeklē bērnudārzu, viņa ir apķērīga un centīga, kas pozitīvi ietekmē pareizu skaņu izrunas apguvi.

Pētījuma laikā tika iesaistītas visas savstarpēji saistītās personas: bērns ↔ vecāks ↔ skolotājs ↔ logopēds ↔ speciālais pedagogs. Jāatzīmē, ka 2018. gada janvārī un februārī tika vadītas arī individuālas pārrunas ar bērnu vecākiem par bērnu vispārējo attīstību atbilstoši vecumposmam, iekļaujot arī bērna runas attīstību. Svarīga ir vecāku sapratne, atbalsts un

iesaistīšanās bērna attīstībā. Tādēļ darba autorei, veicot pētījumu, ir radušies ieteikumi vecākiem, kas varētu veicināt bērnu runas attīstību:

- Ir svarīgi piedāvāt bērnam viņa vecumam un spējām atbilstošus darbus un uzdevumus. Arī uz runas darbību tiek attiecināti tādi paši nosacījumi. Nevajadzētu bērnam radīt spriedzi, uzspiežot darīt to, ko viņš vienkārši nevar. Nevajadzētu bērnam spiest izrunāt skaņas, kuras viņš vēl nevar, jo runas aparāts vēl nav tam sagatavots. Kā arī svarīgi runājot ar bērnu, dot viņam pareizu runas paraugu, kas būtu atbilstošs latviešu valodas noteiktajām normām.
- Mēģināt radīt nepiespiestas situācijas ikdienas vidē, lai mācītu bērniem ieklausīties un saklausīt skaņas. Sākot ar dažādām skaņām dabā līdz skaņām, no kurām sastāv vārdi.
- Izpildot dažādus vingrinājumus, rotaļas un spēles ar pirkstiem, bērns veicina to galvas smadzeņu daļas darbību, kas atbild par runas, atmiņas, domāšanas un citu psihisko procesu attīstību. Bērnam vienlaikus ar roku kustībām aktivizējas sensorā un prāta darbība, spēja sevi izteikt runā. Līdz ar to ir svarīgi pievērst tam nopietnu uzmanību. Darba autore aicina pirkstu vingrinājumus izvērst par spēli vai aizraujošām sacensībām, kas veicinās bērna uzmanības noturību uz darāmo darbu, kā arī radīs vēlmi censties uzdevumus izpildīt precīzi un kvalitatīvi.
- Dod bērniem praktiskus, ar pirkstiem darāmus uzdevumus, piemēram, vērt krelles, no pērlītēm, makaroniem, rīpiņām, skrūvēt korķus, dot plēst, burzīt dažāda lieluma un faktūras papīrus, ļaut zīmēt ar pirkstiem, virpināt starp plaukstām zīmuļus, kociņus.
- Tā kā bērna runas attīstības novirzes visbiežāk vispirms pamana tieši pedagogi, vecākiem būtu vēlams uzklaut logopēda un citu speciālistu novērojumus, ņemt vērā viņu ieteikumus esošo vai iespējamo traucējumu novēršanā.

Secinājumi

Pēc dažādu autoru atziņu apkopojuma un analīzes pedagoģiski psiholoģiskajā un logopēdijas literatūrā par bērnu skaņu izrunas traucējumiem, koriģējoši attīstošo darbību, fonemātiskās uztveres veidošanos, rotaļu nepieciešamību bērna attīstībā, kā arī veicot pedagoģisko izmēģinājuma darbību, darba autore secina:

- Pirmsskolas vecuma bērna galvenais darbības veids ir rotaļu darbība, kuras laikā noris bērna psihisko procesu attīstība. Logopēds šo bērnam nepieciešamo darbību – rotaļu – var mērķtiecīgi izmantot kā bērna runas attīstības korekcijas līdzekli.
- Rotaļu un vingrinājumu izmantošana fonemātiskās uztveres attīstīšanā, artikulācijas kustību pilnveidošanā, roku sīkās muskulatūras vingrināšanā un skaņu izrunas korekcijā ir svarīgs priekšnosacījums priekšējo mēleņu [š], [ž], [č], [dž] skaņu izrunas traucējumu novēršanā vidējā pirmsskolas vecuma bērniem ar fonētiski fonemātiskiem traucējumiem.
- Skaņu izrunas traucējumu koriģējoši attīstošajā darbībā jāievēro vairāku darbības posmu secība. Paralēli tiem svarīgi ir attīstīt bērna fonemātisko uztveri, kas nodrošina skaņu atšķiršanu un vārda skaņu struktūras noteikšanu. Tā sevī ietver valodas vienību analīzi un sintēzi, nodrošinot daudzveidīgu valodas skaņu savienojumu uztveršanu. Šo procesu attīstīšana ir svarīgs priekšnoteikums lasītprasmju un rakstītprasmju apguvē.
- skaņu izrunas traucējumu novēršanu koriģējoši attīstošajā darbībā ietekmē dažādi iekšēji un ārēji faktori, piemēram, kā motivācijas trūkums, vāja gribas attīstība, uzmanības nenoturība, fonemātiskās uztveres nepietiekama attīstība, nodarbību neapmeklēšana dažādu iemeslu dēļ, vecāku neiesaistīšanās un atbalsta trūkums traucējumu novēršanā.

Darba autore uzskata, ka pētījumā, veicot izvirzītos uzdevumus, pētījuma mērķis tika sasniegts un izvirzītā hipotēze - priekšējo mēleņu izrunas traucējumu novēršana vidējā pirmsskolas vecuma bērniem noritēs sekmīgi, ja logopēds izzinās bērnu ar priekšējo mēleņu izrunas traucējumiem runas īpatnības, kā arī izmantos atbilstīgus vingrinājumus un rotaļas koriģējoši attīstošajā darbībā, ir apstiprinājusies.

Izmantotā literatūra un informācijas avoti

1. Adamsa, I., Struka, V., Tilmane - Karusa, M. (2000). *Miofunkcionālie vingrinājumi pareizas runas veidošanai*. Rīga: Rasa ABC.
2. Albrehta, Dz. (1998). *Pētīšanas metodes pedagogijā*. Rīga: Mācību grāmata.
3. Baltvilks, J. (2000). *Izmazgātās debesis: dzejoļu izlase bērniem*. Rīga: Rasa ABC.
4. Baumanē, A. (1976). *Skaņu izrunas traucējumu novēršana bērniem*. Rīga: Zvaigzne.
5. Baumanē, A. (2014). *Vingrinājumi un diktāti pareizas runas un rakstības veidošanai*. Rīga: Zvaigzne ABC.
6. Baumanē, A., Ķeire, L. (1994). *Valodas traucējumu veidi. Dislālija, Alālīja, Dizartrijs, Afāzija*. Rīga: Zvaigzne ABC.
7. Bāra, A. (2016). *Runā ar mani, māmiņ!* Rīga: Zvaigzne ABC.
8. Beļickis, I., Blūma, D., Koķe, T., Markus, D., Skujiņa, V., Šalme, A. (2000). *Pedagoģijas terminu skaidrojošā vārdnīca*. Rīga: Zvaigzne ABC.
9. Bjūzens, T. (2008). *Gudrais bērns*. Rīga: Avots.
10. Brantevica, A. (2016). *Draiskie artikulācijas vingrinājumi*. Rīga: RaKa.
11. Brice, B. (2013). *Viss sākas ar rotaļu*. Rīga: RaKa.
12. Buivide, A. (1997). *Valodas traucējumu izpēte un to novēršana bērniem ar psihiskās attīstības aizturēm pirmskolas vecumā*. Rīga: Mācību apgāds.
13. Cukura, A., Cukura - Akmene, D. (2016). *Vispārējie vingrinājumi logoritmikā*. Rīga: Pētergailis.
14. Dubure, V., Lūse, J. (2014). *Materiāli skaņu izrunas vingrināšanai un nostiprināšanai*. Rīga.
15. Dzene, I. (2018). *Alfabēts attēlos. Izdales materiāls*. Valmiera.
16. Dzintere, D., (2000). Rotaļa kā īpaša kultūras forma un kultūras apguves veicinātāja. *Bērns kā vērtība ģimenē un pirmskolā*. Rīga: Izglītības soļi, 30. – 36. lpp.
17. Dzintere, D., Stangaine, I. (2005). *Rotaļa – bērna dzīvesveids*. Rīga: RaKa.
18. Dzintere, D., Stangaine, I. (2007). *Rotaļa – bērna dzīves prasmju sekmētāja*. Rīga: RaKa.
19. Freiberga, I., Priede, L. (2007). *Bērns mācās izzināt pasauli*. Rīga: Izglītības soļi.
20. Freimanis, I. (2007). *Ieskats speciālās skolas darbā*. Rīga: RaKa.
21. Golubina, V. (2007). *Pirmskolas pedagoga rokasgrāmata*. Rīga: Izglītības soļi.
22. Hadaņonoka, I., Hadaņonoka, L. (2013). *Sociālā pedagoga palīdzība bērniem ar valodas sistēmas traucējumiem*. Rīga: N. I. M. S.
23. Hadaņonoka, I., Hadaņonoka, L. (2014). *Kā raisās valodiņa*. Rīga: N. I. M. S.
24. Hadaņonoka, I., Hadaņonoka, L., Staļģe, L., Merirande, R. (2002). *Sociālais pedagogs un bērns ar valodas sistēmas traucējumiem*. Rīga: Rasa ABC.

25. Hetherington, E. M., Parke, R. D., Schmuckler, M. A. (2005). *Child Psychology. A Contemporary Viewpoint*. Canada: Library and Archives Canada Cataloguing in Publication.
26. Irbe, A., Lindenberga, S. (2017). *Bērns runāt mācās ģimenē*. Rīga: RaKa.
27. Jurgena, I. (2002). *Vispārīgā pedagogija*. Rīga: Izglītības soļi.
28. Kreicberga, M. (1975). *Bērnu valodas traucējumi un to novēršana*. Rīga: Latvijas PSR izglītības ministrija.
29. Laua, A. (1980). *Latviešu literārās valodas fonētika*. Rīga: Zvaigzne.
30. Lieģeniece, D. (1999). *Kopveseluma pieeja audzināšanā*. Rīga: RaKa.
31. Liepa, D. (2004). *Burtu blēņas*. Rīga: Poligrāfijas infocentrs.
32. Liepiņa, S., (2008). *Speciālā psiholoģija*. Rīga: RaKa.
33. Līdaka, J. (20016). *Lasu un izprotu*. Rīga: RaKa.
34. Locāne, L. (2013). *Alfabēta un ciparu skaitāmpantiņi*. Rīga: Fonds Mammām un Tētiem.
35. Lūse, J., Miltiņa, I., Tūbele, S. (2012). *Logopēdijas terminu skaidrojošā vārdnīca*. Rīga: RaKa.
36. Markus, D (2003). *Bērna valoda: no pirmā kliedziņa līdz pasakai*. Rīga: Rasa ABC.
37. *Medicīniskās aprūpes rokasgrāmata*. (2001). Rīga: Jumava.
38. Miltiņa, I. (2005). *Skaņu izrunas traucējumi*. Rīga: RaKa.
39. Miltiņa, I. (2008). *Skolotāja logopēda darba mape*. Rīga: RaKa.
40. Miltiņa, I. (2017). *Modelēšana logopēdijā*. Rīga: RaKa.
41. Miltiņa, I., Augstkalne, D. (2016). Artikulācijas modeļi – skaņu izrunas traucējumu novēršanas līdzeklis bērniem pirmsskolas vecumā. *SOCIETY. INTEGRATION. EDUCATION. Proceedings of the International Scientific Conference. Volume III, (May 27th – 28th)*, 106. – 116. lpp. Rēzekne: Rēzeknes augstskola.
42. Miltiņa, I., Pastare S. (1995). *Pirmie soļi logopēdijā*. Rīga: Izglītības attīstības institūts.
Pieejams: <https://sibac.info/conf/pedagog/xxi/29775>
43. Puškarevs, I. (2001). *Attīstības psiholoģija*. Rīga: RaKa.
44. Puškarevs, I., Golubeva, A. (1999). *Bērna attīstība*. Lielvārde: Lielvārds.
45. Santrock, J. W. (2004). *Child development*. Boston: McGraw Hill.
46. Smita, K., Strika, L. (1998). *Mācīšanās traucējumi: No A līdz Z*. Rīga: RaKa.
47. Stangaine, I. (2015). Bērna dzīvesdarbība rotaļā. *Bērna sasniegumu veicināšana pirmsskolā*. Rīga: RaKa.
48. Stāraste, M. (2014). *Pasaku ābece*. Rīga: Zvaigzne ABC.
49. Šēnveilers, R., Ptoks, M. (2001). *Foniatrija un pedagoģiskā audioloģija*. Rīga: Rasa ABC.
50. Trinīte, B. (2006). *Balss un tās traucējumi*. Liepāja: LiePA.
51. Tūbele, S. (2002). *Skolēna runas attīstības vērtēšana*. Rīga: RaKa.

52. Tūbele, S., Landra, T., Šūmane, I., Burčaka, M., Laganovska, E., Kušnere, S., Vīgante, R. (2013). *Metodiskais materiāls pedagogiem darbam ar izglītojamiem ar jauktiem attīstības traucējumiem*. Rīga: VISC.
53. Tūbele, S., Lūse, J. (2012). *Ja skolēns raksta nepareizi...* Rīga: RaKa.
54. Tūbele, S., Šteinberga, A. (2004). *Ievads speciālajā pedagogijā*. Rīga: RaKa
55. Valodas terapijas centrs. (2018). *Attēli – skaņu tēli*. Valmiera.
56. Vuorinens, R., Tūnala, E. (1999). *Psiholoģijas pamati. Cilvēka attīstības posmi*. Rīga: Zvaigzne ABC.
57. Zaķe, I. (2000). *Logopēdiskās spēles un vingrinājumi*. Rīga: Izglītības soli.
58. Акименко, В. М. (2005). Применение моделей артикуляции звуков при коррекции фонематического недоразвития речи у дошкольников. *Логопед*, № 1, 4–13.
59. Артемьева, А. (2016) *Развитие мелкой моторики у детей 3 – 5 лет*. Москва: Сфера.
60. Волкова, Л. (1989). ред. *Логопедия*. Москва: Просвещение.
61. Волкова, Л. С. (2004). *Логопедия*. Москва: Владос.
62. Зеeman, М. (1997). Косноязычные дети. Лалаева, Р. И., Шаховская, С. Н., Волкова, Г. А., Лопатина, Л. В., Гаубих, Ю. Г. *Хрестоматия по логопедии*. Москва: Гуманитарный издательский центр ВЛАДОС, 17 – 22 стр.
63. Касаткин, Л.Л. (2014). Современный русский язык. Фонетика. Москва: Академия.
64. Козырева, Л. М. (2001). *Развитие речи. Дети до 5 лет*. Ярославль: Академия развития, Академия Холдинг.
65. Лопатина, Л. В. (2005). *Логопедическая работа с детьми дошкольного возраста с минимальными дизартрическими расстройствами*. Санкт – Петербург: Союз.
66. Мартынова, Р. И. (1997). Медико – педагогическая характеристика дислалии и дизартрии. Лалаева, Р. И., Шаховская, С. Н., Волкова, Г. А., Лопатина, Л. В., Гаубих, Ю. Г. *Хрестоматия по логопедии*. Москва: Гуманитарный издательский центр ВЛАДОС, 22 – 28 стр.
67. Репина, З. А., & Филатова, И. А. (2012). Подготовительный этап логопедической работы по формированию фонетической системы языка у школьников с дизартрией. *Специальное образование*, № 3, 142 – 147.
68. Хватцев, М. Е. (1997). Общее учение о косноязычии. Лалаева, Р. И., Шаховская, С. Н., Волкова, Г. А., Лопатина, Л. В., Гаубих, Ю. Г. *Хрестоматия по логопедии*. Москва: Гуманитарный издательский центр ВЛАДОС, 13 – 17 стр.
69. Чельшева, С.А. (2012). Развитие мелкой моторики у детей младшего подросткового возраста. XXI Международная научно – практическая конференция часть II *Личность, семья и общество: вопросы педагогики и психологии*, 119 – 123 Новосибирск: СибАК.

70. Эльконин, Д. (2007). *Детская психология: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений*. 4 – е издание, стереотипное. Москва: Академия. Реејамс: <http://psychlib.ru/mgppu/Edp-2007/Edp-001.htm#n11a>

Pielikumi

1.	pielikums. Bērnu pedagoģiskais novērojums.....	61
2.	pielikums. Skaņu izrunas kartotēkā iekļautie vārdi.....	63
2.1.	pielikums. Skaņas [š] izrunas pārbaudes kartītes.....	64
2.2.	pielikums. Skaņas [ž] izrunas pārbaudes kartītes	65
2.3.	pielikums. Skaņas [č] izrunas pārbaudes kartītes	66
2.4.	pielikums. Skaņas [dž] izrunas pārbaudes kartītes	67
3.	pielikums. Artikulācijas aparāta vingrinājumi lūpu, mēles pārbaudei, aktivizēšanai, skaņu [š], [ž], [č], [dž] korekcijai.....	68
3.1.	pielikums. Artikulācijas aparāta vingrinājumi lūpām.....	68
3.2.	pielikums. Artikulācijas aparāta vingrinājumi mēlei	69
3.3.	pielikums. Vingrinājumi mīmikas muskulatūrai	69
3.4.	pielikums. Artikulācijas aparāta vingrinājumu komplekss.....	70
4.	pielikums. Vingrinājumi pirkstu sīkās motorikas pārbaudei un aktivizēšanai.....	71
5.	pielikums. Fonemātiskās uztveres pārbaude	72
6.	pielikums. Vingrinājumi un rotaļas fonemātiskās uztveres sekmēšanai	73
6.1.	pielikums. Fonemātiskās dzirdes uzmanības vingrinājumi	73
6.2.	pielikums. Fonemātiskās analīzes iemaņu attīstība	73
6.3.	pielikums. Fonemātisko priekšstatu attīstīšana.....	74
7.	pielikums. Vingrinājumi pareizas skaņas [š] izrunas nostiprināšanai.....	75
7.1.	pielikums. Vingrinājumi skaņas [š] izrunas nostiprināšanai zilbēs	75
7.2.	pielikums. Vingrinājumi skaņas [š] izrunas nostiprināšanai vārdos.....	76
7.3.	pielikums. Vingrinājumi skaņas [š] izrunas nostiprināšanai vārdu savienojumos	76
7.4.	pielikums. Vingrinājumi skaņas [š] izrunas nostiprināšanai teikumos.....	76
7.5.	pielikums. Vingrinājumi skaņas [š] izrunas nostiprināšanai saistītajā runā	77
8.	pielikums. Vingrinājumi skaņu [š] un [s] atšķiršanai.....	78
8.1.	pielikums. Vingrinājumi skaņu [š] un [s] atšķiršanai pēc artikulācijas un akustiskajām pazīmēm	78
8.2.	pielikums. Vingrinājumi un rotaļas skaņu [š] un [s] atšķiršanai zilbēs	79
8.3.	pielikums. Vingrinājumi un rotaļas skaņu [š] un [s] atšķiršanai vārdos.....	80
8.4.	pielikums. Vingrinājumi un rotaļas skaņu [š] un [s] atšķiršanai vārdu savienojumos, teikumos, saistītā runā	81
9.	pielikums. Vingrinājumi pareizas skaņas [ž] izrunas nostiprināšanai	83

9.1.	pielikums. Vingrinājumi skaņas [ž] izrunas nostiprināšanai zilbēs	83
9.2.	pielikums. Vingrinājumi skaņas [ž] izrunas nostiprināšanai vārdos.....	84
9.3.	pielikums. Vingrinājumi skaņas [ž] izrunas nostiprināšanai vārdu savienojumos	84
9.4.	pielikums. Vingrinājumi skaņas [ž] izrunas nostiprināšanai teikumos.....	84
9.5.	pielikums. Vingrinājumi skaņas [ž] izrunas nostiprināšanai saistītajā runā	85
10.	pielikums. Vingrinājumi skaņu [ž] un [z] atšķiršanai	86
10.1.	pielikums. Vingrinājumi skaņu [ž] un [z] atšķiršanai pēc artikulācijas un akustiskajām pazīmēm.....	86
10.2.	pielikums. Vingrinājumi un rotaļas skaņu [ž] un [z] atšķiršanai zilbēs	87
10.3.	pielikums. Vingrinājumi un rotaļas skaņu [ž] un [z] atšķiršanai vārdos.....	88
10.4.	pielikums. Vingrinājumi un rotaļas skaņu [ž] un [z] atšķiršanai vārdu savienojumos, teikumos, saistītā runā	89
11.	pielikums. Vingrinājumi pareizas skaņas [č] izrunas nostiprināšanai	91
11.1.	pielikums. Vingrinājumi skaņas [č] izrunas nostiprināšanai zilbēs	91
11.2.	pielikums. Vingrinājumi skaņas [č] izrunas nostiprināšanai vārdos	92
11.3.	pielikums. Vingrinājumi skaņas [č] izrunas nostiprināšanai vārdu savienojumos.....	92
11.4.	pielikums. Vingrinājumi skaņas [č] izrunas nostiprināšanai teikumos	92
11.5.	pielikums. Vingrinājumi skaņas [č] izrunas nostiprināšanai saistītajā runā.....	93
12.	pielikums. Vingrinājumi skaņu [č] un [c] atšķiršanai	94
12.1.	pielikums. Vingrinājumi skaņu [č] un [c] atšķiršanai pēc artikulācijas un akustiskajām pazīmēm.....	94
12.2.	pielikums. Vingrinājumi un rotaļas skaņu [č] un [c] atšķiršanai zilbēs	95
12.3.	pielikums. Vingrinājumi un rotaļas skaņu [č] un [c] atšķiršanai vārdos.....	96
12.4.	pielikums. Vingrinājumi un rotaļas skaņu [č] un [c] atšķiršanai vārdu savienojumos, teikumos, saistītā runā	97
13.	pielikums. Vingrinājumi pareizas skaņas [dž] izrunas nostiprināšanai	99
13.1.	pielikums. Vingrinājumi skaņas [dž] izrunas nostiprināšanai zilbēs	99
13.2.	pielikums. Vingrinājumi skaņas [dž] izrunas nostiprināšanai vārdos	100
13.3.	pielikums. Vingrinājumi skaņas [dž] izrunas nostiprināšanai vārdu savienojumos..	100
13.4.	pielikums. Vingrinājumi skaņas [dž] izrunas nostiprināšanai teikumos	100
13.5.	pielikums. Vingrinājumi skaņas [dž] izrunas nostiprināšanai saistītajā runā.....	100

1. pielikums. Bērnu pedagoģiskais novērojums

Novērojuma laiks: 2017. gada 9. oktobrī

Vērojamā persona: Adrians

Novērojuma mērķis: vērot bērna psihiskās, sociāli emocionālās un runas īpatnības rotaļnodarbības laikā, brīvajā laikā saskarsmē ar vienaudžiem un pieaugušajiem.

Nodarbības tēma: Mana pilsēta – Valmiera

Dienas aktivitāte	Pedagoga darbība	Bērna darbība	Piezīmes
9.00 – 9.10 Rīta aplis	<ul style="list-style-type: none"> Ritmizē ar plaukstām ritmu uz grīdas, uz ceļiem, sev priekšā. Kad bērnu uzmanība ir iegūta, dzied sasveicināšanās dziesmu ar kustībām. Pēc žurnāla nosauc katru bērnu. Pārrunā ar bērniem, kāds gadalaiks ir, kāda diena un laikapstākļi. 	<ul style="list-style-type: none"> Adrians gausi ritmizē līdzī, kustības un ritms ir neprecīzs, ar nokavēšanos. Ir grūtības uztvert ritmu. Dziesmu dzied līdzī, taču kustības necenšas rādīt. Adrians gandrīz ne mirkli nesēž mierīgs, visu laiku grozās, aiztiek blakus esošos bērnus. 	<ul style="list-style-type: none"> Bērni sasēdušies aplī uz paklājiņiem. Līdz ko audzinātāja sāk ritmizēt ar plaukstām, bērni norimstas un sāk ritmizēt ritmu līdzī. Bērns, kurš ir ieradies, paceļ roku un sauc „ES!”. Audzinātāja pievērš uzmanību dažu bērnu skaņas [s] izrunai, atgādinot, ka mēlīte dzīvo mājīnā – katra bērna mutē, ārā nenāk, un lūpas ir skaistā smaidā.
9.10 – 9.40 Rotaļnodarbība (valodas attīstība un konstruēšana)	<ul style="list-style-type: none"> Audzinātāja rāda attēlus, kuros redzamas Valmieras pilsētā atpazīstamas vietas (muzejs, baznīca, bibliotēka, tilti (Gaujas tilts un Vanšu tilts, iepirkšanās centrs Valleta, bērnu dārzs A). Bērnus sadala grupās pa trīs, dod uzdevumu konstruēt no dažādiem klučiem (koka, plastmasas, lego) kādu no attēlā redzamajām mājām. Uzdevuma izpildes laiks – 10 min. 	<ul style="list-style-type: none"> Ja Adrians atpazīst attēlā redzamo vietu, ir tur bijis, labprāt dalās ar savu pieredzi. Tomēr, ja vieta nav saistoša, viņš arī neklausās citu bērnu stāstījumos. Grozās un knubina paklāju, sarunājas ar blakus sēdošiem zēniem. Adrianam patīk darboties ar klučiem, taču sākotnēji viņš ar grupas biedriem katrs vēlas taisīt savu celtni. Audzinātāja palīdz viņiem vienoties un saprast, kā visi kopā var kaut ko uzbūvēt. 	<ul style="list-style-type: none"> Bērni stāsta, vai ir redzējuši šīs vietas, vai tajās ir bijuši, nosauc attēlā redzamo vietu. Šajā vecumposmā bērni vēl mācās sadarboties ar citiem, viņi vairāk ir individuālisti.

	<ul style="list-style-type: none"> • Lūdz katrai grupai pastāstīt, ko ir uzbūvējuši, kā sadalīja darbus, ko katrs ir darījis. 	<ul style="list-style-type: none"> • Adrians divos īsos teikumos pastāsta, ka viņš palīdzējis celt baznīcas torni. Tas bijis viegli. • Neuzmanīgi klausās citu bērnu stāstījumos. 	<ul style="list-style-type: none"> • Zēnam ir grūtības izteikties patstāvīgi. Atbild uz audzinātājas jautājumiem. • Var novērot, ka Adrians nav ieinteresēts citu bērnu darbos, nevēlas klausīties
<p>9.40 – 10.30 Apakšgrupu nodarbības/ brīvais laiks</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Audzinātāja aicina uz mākslas centru doties tiem bērniem, kuri vēlas aplicēt Valmieras pilsētas karogu. 	<ul style="list-style-type: none"> • Adrians neizrāda ne mazāko vēlmi aplicēt, uzreiz skrien uz mašīnu centru. Arī pēc audzinātājas aicinājuma atbild, ka šodien nevēlas aplicēt. • Dzīvojoties, zēnam rodas konflikti ar citiem bērniem, jo Adrians citiem atņem mašīnas, sit un dusmojas. 	<ul style="list-style-type: none"> • Zēna runā dzirdams, ka viņš aizstāj skaņu [š] ar skaņu [s] – mašīna. • Adrianam sagādā grūtības darboties, vai pat vienkārši dzīvoties nelielās grupās, jo viņš vēlas būt vienīgais noteicējs. Tas uzreiz izraisa savstarpējus konfliktus.
<p>10.30 – 12.00 Gatavošanās pastaigai/ pastaiga</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Audzinātāja lūdz sakārtot grupu un visiem aiziet uz labierīcībām pirms došanās ģērbties. 	<ul style="list-style-type: none"> • Adrians noliek tikai tās mantas, kuras viņam ir rokā, pārējās nepalīdz sakārtot un ātri aizskrien un tualeti. Tur viņš sāk bļautties un trakot ar citiem bērniem, kamēr ienāk audzinātāja. • Zēns ģērbjas lēni, jo garderobē primāri sarunājas un citiem bērniem. Lai arī ģērbšanās process rit ļoti lēnu, izdarīt to viņš var. • Ārā, rotaļu laukumā zēns ir nepārtrauktā kustībā – skrien, lec, rāpjas. Ir ļoti skaļš. 	<ul style="list-style-type: none"> • Audzinātāja stāsta, ka zēns labprāt veic uzkopšanas darbus ēdamzālē, vai arī, kad vakarā palicis viens, labprāt izslauka grīdu ap sensoro kasti, kurā pašlaik ir iebērta manna, kā arī palīdz „vīru darbos”, ja jāieskrūvē kāda skrūve vai jāiedzen nagla.

2. *pielikums. Skaņu izrunas kartotēkā iekļautie vārdi (autores izstrādne)*

Skaņa	Skaņa vārda sākumā	Skaņa vārda vidū	Skaņa vārda beigās
DIVSKAŅI			
O	OLA	POGA	DEJO
IE	IELA	ČIEKURS	ČAKLIE
LŪPEŅI			
P	PELE	KĀPOSTI	TUP
B	BITE	ZĀBAKI	DREB
M	MĀKONIS	SOMA	ZEM
F	FILMĒ	KONFEKTE	FOTOGRĀF!
V	VARDE	LAIVA	STĀV
PRIEKŠĒJIE MĒLEŅI			
T	TAURENIS	GRĀMATA	IET
D	DURVIS	ADATA	RAUD
N	NAZIS	BANĀNI	SKRIEN
S	SAULE	VISTA	KAĶIS
Z	ZAĶIS	EZIS	UZ
C	CĀLIS	PŪCE	LEC
DZ	DZIRNAVAS	GREDZENS	PALĪDZ
Š	ŠALLE	MUŠA	PŪŠ
Ž	ŽIRAFE	GLIEMEŽI	GRAUŽ
Č	ČŪSKA	LĀČI	ČUČ
DŽ	DŽEMPERIS	PĪLĀDŽI	MUDŽ
R	RIEKSTI	VĀVERE	DZER
L	LĀCIS	VILKI	PIL
VIDĒJIE MĒLEŅI			
Ķ	ĶIRŠIS	ZEĶES	TIKŠĶ
Ģ	ĢITĀRA	ZĀĢĒ	-
Ņ	ŅAUD	ZIRŅI	MĀMIŅ!
J	JAKA	MĀJA	KLĀJ
Ļ	ĻIPA	GAĻA	CEĻ
PAKAĻĒJIE MĒLEŅI			
K	KURPE	AKMENS	ROK
G	GAILIS	ZIRGI	SNIEG
H	HAIZIVS	JAHTA	AH!

2.1. pielikums. Skaņas [š] izrunas pārbaudes kartītes

ŠALLE

MUŠA

PŪŠ

Š

ŽIRAFE

GLIEMEŽI

GRAUŽ

Ž

2.3. pielikums. Skaņas [č] izrunas pārbaudes kartītes

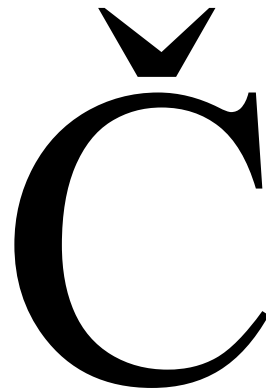
ČŪSKA

LĀČI

ČUČ

DŽEMPERIS

PĪLĀDŽI

MUDŽ

DŽ

3. *pielikums. Artikulācijas aparāta vingrinājumi lūpu, mēles pārbaudei, aktivizēšanai, skaņu [š], [ž], [č], [dž] korekcijai*

(Adamsa, Struka, Tilmane - Karusa, 2000, 16, 30, 32, 37, 46, 47; Miltiņa, 2017, 63, 64; Cukura, Cukura-Akmene, 2016, 38; Autores izstrādne, Brantevica, 2016, 22, 23)

3.1.*pielikums. Artikulācijas aparāta vingrinājumi lūpām*

1. **Zobu rādīšana** – nedaudz paver lūpas un stiepj apakšlūpu uz priekšu tā, lai visi apakšējie priekšzobi kļūtu redzami. Augšlūpu stiepj uz priekšu un uz augšu tā, lai augšējie priekšzobi kļūtu redzami.
2. **Buča** – lūpas savēlk urskulī, pastiepj pēc iespējas tālāk uz priekšu un eksplozīvi atver.
3. **Zivtiņa** – uz priekšu pastieptas un urskulī savilkta lūpas lēni atver un atkal aizver.
4. **Puzļu piesūkšana** – krāsainu attēlu sagriež vairākās daļās. Puzle tiek sajaukta. Bērns cenšas salikt puzli, piesūcot gabaliņus ar salmiņu un novietojot to atbilstošā vietā.
5. **Putnu būris** – pie plāna kartona piestiprina dažādu putnu attēlus un izvieto tos telpā dažādās vietās – uz galda, uz krēsliem utt. Izveido arī būri. Ar salmiņu piesūc putnus un pārvieto uz būri.
6. **Klauns** – lūpas izstiepj uz priekšu un augšlūpu it kā dusmojoties paceļ uz augšu tā, lai virs tās varētu novietot zīmulī, kociņu u.c. Zīmulim jāturas starp augšlūpu un degunu. Jo resnāks zīmulis, jo vieglāk vingrinājums ir izpildāms.
7. **Saulīte – taurīte:** vispirms veido saulīti – pasmaidīt, atsegt viegli sakļautus zobus, noturēt pozu, skaitot līdz trīs. Tad veido taurīti – lūpas, zobi viegli sakļauti, sasprindzinot lūpas, pastiept uz priekšu „taurītē”, noturēt pozu skaitot līdz trīs.
8. **Paslēpes** – ar apakšlūpu paslēpt augšlūpu, noturēt pozu, skaitot līdz pieci. Ar augšlūpu paslēpt apakšlūpu, noturēt pozu, skaitot līdz pieci.
9. **Svilpo** – pastiepj lūpas uz priekšu, imitējot svilpošanu.
10. **Sniegputenis** – caurspīdīgā plastmasas glāzē vertikāli tiek ielīmēts sniegavīrs. Traukā ieber putuplasta bumbiņas. Glāzes apakšējā malā izgriež mazu caurumu, pa kuru ievieto salmiņu. Pūšot salmiņā, veidojas sniegputenis.
11. **Sniegavīrs** – No kartona uzraisa sniegavīra galvu. Mutes daļā ievieto cauruli. No vates uztaisītas nelielas bumbiņas – sniega pikas. Bērns cenšas iepūst sniega pikas sniegavīra mutē (caurulē).

3.2.pielikums. Artikulācijas aparāta vingrinājumi mēlei

1. **Zobu tīrīšana** – mēle tīra zobus, pieskaroties katram zobam atsevišķi, no labās uz kreiso pusi, sākot ar dzerokļiem.
2. **Logu tīrītājs** – pasmaidīt atvērt muti. Mēli "kausiņa formā" kustina tā kā automašīnas logu tīrītāju pa labi un kreisi.
3. **Pulkstenis** – Pasmaidīt, atvērt muti. Skaitīt „viens – divi” un pārvietot mēles galu te vienā, te otrā lūpu kaktiņā. Apakšžoklis nekustīgs.
4. **Zirdziņš** – Pasmaidīt, atvērt muti. Paklakšķināt ar mēles galu pret cietājām aukslējām (mājiņas griestiem). Mute plati atvērta, mēle plata, apakšžoklis nekustīgs.
5. **Caurulīte** – mēle, stiepjoties ārā no mutes, veido „caurulīti”. Pa to var pūst. „Caurulīte” jācenšas ievilkst mutē un izbāzt no tās, nezaudējot formu.
6. **Laiviņa** – atvērt muti, pacelt abus mēles sānus pret augšējiem sānu zobiem. Vidū veidot renīti, virzīt gaisa plūsmu pa renīti.
7. **Lāpstiņa** – pasmaidīt, atvērt muti. Uz apakšlūpas uzlikt platu mēli, noturēt to, skaitot līdz pieci. Apakšlūpu nesasprindzināt, neapsegt ar to apakšējos priekšzobus.
8. **Eža kažociņš** – smaidot atvērt muti, izbāzt garu, asu mēli, kā eža kažociņa adatas. Mēles stāvoklis ir vienmērīgi horizontāls, tas neceļas uz augšu.

3.3.pielikums. Vingrinājumi mīmikas muskulatūrai

„Izbrīnīts” – pacelt uzacis.

„Dusmīgs” – saraukt pieri.

„Uzpūties” – piepūst vaigus.

„Smaidīgs” – iestiept lūpas smaidā.

3.4.pielikums. Artikulācijas aparāta vingrinājumu komplekss

Plati smaidu tam, kurš spogulī uz mani skatās.	<i>(Plats smaids.)</i>
Buču sūtu tam, kurš spogulī uz mani skatās.	<i>(Lūpas taurītē.)</i>
Gaidu, ko nu teikt tas, kurš spogulī uz mani skatās.	<i>(Lūpas viegli sakļautas.)</i>
Mēmi saku i, a, e, u, o tam, kurš spogulī uz mani skatās.	<i>(Artikulē bez skaņas patskaņus i, a, e, u, o.)</i>
Interesanti, draugs spogulī dara kā es!	
Vai balonu uzpūst tas varēs?	<i>((1) vaigus piepūš, patur, lūpas taurītē, izpūš gaisu, (2) ieelpo caur degunu, lūpas taurītē, izpūš pa muti, ar rokām var rādīt balonu.)</i>
Re, skaties, es rādu, kā kaķis dzer.	<i>(Veido kausiņu ārpus mutes un mutē – mēles sāni un gals pacelti.)</i>
Re, skaties, es rādu, kā zivis ūdenī barību tver.	<i>(Mēli piesūc pie cietajām aukslējām, notur mēli, aizver un atver muti.)</i>
Nu ko vēl mana mēle māk?	
Par krāsotāju pārvērsties un griestus krāsot sāk.	<i>(Ar mēles galu „izslauka” cietās aukslējas.)</i>
Tad par adatiņu pārvērsties, kas krustiņus šūt māk.	<i>(Ar mēles galu precīzi pieskaras pa vidu augšlūpai, apakšlūpai un mutes kaktiņos.)</i>
Un aiz apakšējiem zobiņiem tā paslēpjas, kad miedziņš nāk.	<i>(Mēle nolikta aiz apakšējiem priekšzobiem.)</i>

4. pielikums. Vingrinājumi pirkstu sīkās motorikas pārbaudei un aktivizēšanai

(Miltiņa, 2005, 240, Zaķe, 2000, 28)

1. Kinestētisko (statisko) kustību izpētes vingrinājumi

- Ar labās rokas īkšķi un rādītājpirkstu izveidot riņķi.
- Ar abu roku delnām vienlaicīgi veidot riņķi.
- Pirkstu tēls „**Gliemezis**” – izstiept rādītājpirkstu un mazo pirkstu, 3. un 4. pirksts saliekti, tos pārsedz īkšķis.
- Pirkstu tēls „**Dūrainīši**” – salikt kopā četrus pirkstus, īkšķi atsevišķi pavērst uz augšu taisnā leņķī pret pārējiem pirkstiem.
- Pirkstu tēls „**Pirkstainīši**” – ieplest abu roku pirkstus.
- Pirkstu tēls „**Zaķis**” – izstiept rādītājpirkstu un vidējo pirkstu, ceturto un piekto pirkstu saliekt, tos pārsedz īkšķis.

2. Kinētisko (dinamisko) kustību izpētes vingrinājumi

- **Oliņ, boliņ** – visi pirksti pēc kārtas pieskaras īkšķim, skaitot „oliņ, boliņ, cimpā rimpā, bums”.
- **Pirkstu sasveicināšanās** – bērns saliek plaukstu kopā tā, lai katrs pirksts atrod sev pāri (īkšķis pret īkšķi utt). Visi pirksti pakāpeniski, sākot ar īkšķiem, saskaras.
- Izspēlēt pirkstu rotaļu „**Gliemezis**” – gliemezis izstiepj savus taustekļus. Vienu pirkstu nolaiž lejā, otrs paliek stāvus, un otrādi.
- **Hop** - pārmaiņus ar labo roku veidot plaukstu, ar kreiso – dūri, un otrādi, pēc pedagoga dotā signāla „Hop”.
- **Caps** – ar abām rokām veido pirkstu tēlu „Dūrainīši”. Pēc pedagoga dotā signāla „Caps”, pirkstu tēls tiek nomainīts uz vingrinājumu „Pirkstainīši”.

1. Skaņu diferencēšana:

- zilbes ar tuvām pēc artikulācijas un skanējuma skaņām: [pa] – [ba] – [pa]; [si] – [zi] – [si];
- līdzīgu vārdu pāru atkārtošana pēc artikulācijas un skanējuma: **bumba** – **pumpa**; **sili** – **zili**.

2. Fonemātiskā analīze:

- patskaņu saklausīšana vārda sākumā: **avene** – **apelsīns** – **ananass**;
- līdzskaņu saklausīšana vārda sākumā: **zili** – **ziedi** – **zvana**;
- Skaņu saklausīšana vārdā.

3. Fonemātiskā sintēze:

- skaņu saliedēšana zilbēs: [s] + [a] → [sa];
- zilbju saliedēšana vārdos [sau] + [le] → saule.

4. Fonemātiskie priekšstati:

- vārdu sadomāšana ar konkrētu skaņu: sadomāt vārdu ar skaņu [m] – **maize**, **muša**, **māja**, **mute**, **mākonis**, **mašīna**;
- attēlu grupēšana ar konkrētu skaņu: atlasīt kaudzē tikai tās kartītes, kuru nosaukumos ir skaņa [v] – **vijole**, **varde**, **vilciens**.

6. pielikums. Vingrinājumi un rotaļas fonemātiskās uztveres sekmēšanai

(Zaķe, 2000, 25, 26; Miltiņa, 2005, 226, 227; autores izstrādne)

6.1.pielikums. Fonemātiskās dzirdes uzmanības vingrinājumi

- **Atkāрто** – pieaugušais nosauc trīs savstarpēji nesaistītus vārdus (skola, kartupelis, meitene). Bērnam jāatkārto šie vārdi dotajā secībā. Kad uzdevums kļuvis par vienkāršu, sarežģī tā pakāpi, palielinot vārdu skaitu līdz pieci.
- **Nosaki, kas skan!** – Lūdz bērnam aizvērt acis. Pedagoģs tikmēr čaukstina papīru, piesit ar pirkstu galdam, parūc kā lācis, paskandina zvaniņu. Kad bērns atver acis, viņam jānosaka, ko dzirdējis. Var pārrunāt ar bērnu, kas skan, rūc, mauj, rej, svilpo, čaukst utt.
- **Apkārtējo skaņu pētnieks** – logopēds aicina bērnu ieklausīties, kādas skaņas viņš dzird logopēda kabinetā, kādas skaņas dzird, ja dodas pastaigā (ja darbība reāli notiek ārā).
- **Plaukstu sišana** – uzdevums palīdz attīstīt prasmi uztvert un atkārtot ritmu. Logopēds sit plaukstas dažādos ritmos, mainot plaukstu atrašanās vietu (uz grīdas, uz ceļiem, sev priekšā, augšā). Tiek izsisti dažādi ritmi, raugoties pēc bērna spējām.
- **Divi vienādi** – bērns grabina plastmasas olas, pēc skaņas cenšas atrast divas vienādi skanošas olas.
- **Pareizi, nepareizi** – Pedagoģs sauc vārdus, bērnam jā klausās uzmanīgi un jāpaceļ roka, ja vārds skan nepareizi. Piemēram, banāns, vanāns (nepareizi), panāns (nepareizi), banāns, vanāns (nepareizi), banāns.
- **Atkāрто!** – pedagoģs sauc zilbju rindu, bērnam tā precīzi jāatkārto (ka – ga – ma; la – ta – da; fa – va – sa; pa – sa – ba; sa – za – ma; ža – na – ša).

6.2.pielikums. Fonemātiskās analīzes iemaņu attīstība

- **Kurš vārds garāks?** – pedagoģs nosauc divus dažāda garuma vārdus, piemēram, „ota” un „rakstāmgalds”. Bērnam jānosaka, kurš vārds garāks. Pārbaudīt var, nosakot zilbju skaitu vārdā.
- **Dziesmu ritmizēšana** – bērns, kopā ar pedagoģu, dziedot dziesmas, tās ritmizē zilbēs ar sitamajiem kociņiem, vai citiem mūzikas instrumentiem.
- **Saklausī pirmo skaņu!** – Pedagoģs sauc trīs vārdus ar vienādu pirmo skaņu. Bērnā jā saklausā, ar kādu skaņu sākas visi vārdi.

6.3.pielikums. Fonemātisko priekšstatu attīstīšana

- **Kuģu lādēšana** – pedagogs stāsta, ka dodoties ceļā, mēs liksim kuģī lietas, kas sākas ar vienu noteiktu skaņu, piemēram, [a]. Var minēt savā starpā pilnīgi neatkarīgus vārdus.
- **Veikals** – rotaļu veikala plauktā tiek saliktas preces. Bērns var nopirkt tikai tās preces, kuras sākas ar noteiktu skaņu, piemēram, [m]. Kad bērns ir iemācījies pareizu mācāmās skaņas izrunu vārdos, tad veikalā tiek piedāvātas preces ar šo skaņu.
- **Attēlu grupēšana** – pedagogs piedāvā bērnam dažādu attēlu kartītes. Bērns atlasa kaudzītē tās kartītes, kuru nosaukumi sākas ar pedagoga norādīto skaņu. Kad bērns ir iemācījies pareizu mācāmās skaņas izrunu vārdos, tad pedagogs piedāvā izvēlēties attēlus, kuru nosaukumi sākas ar šo skaņu.

7. pielikums. Vingrinājumi pareizas skaņas [š] izrunas nostiprināšanai

(Miltiņa, 2005, 119 – 121, 127 – 128; Valmieras valodas terapijas centrs, 2018; Dubure, Lūse, 2014, 36 – 37; Baltvilks, 2000, 9; Stāraste, 2014; Locāne, 2013, 27; Baumane, 2014, 145, 110 – 112)

7.1. pielikums. Vingrinājumi skaņas [š] izrunas nostiprināšanai zilbēs

vaļējās zilbes

ŠA – ŠA – ŠA

ŠU – ŠU – ŠU

ŠO – ŠO – ŠO

ŠE – ŠE – ŠE

ŠI – ŠI – ŠI

slēgtās zilbes

AŠ – AŠ – AŠ

UŠ – UŠ – UŠ

OŠ – OŠ – OŠ

EŠ – EŠ – EŠ

IŠ – IŠ – IŠ

ar divskani

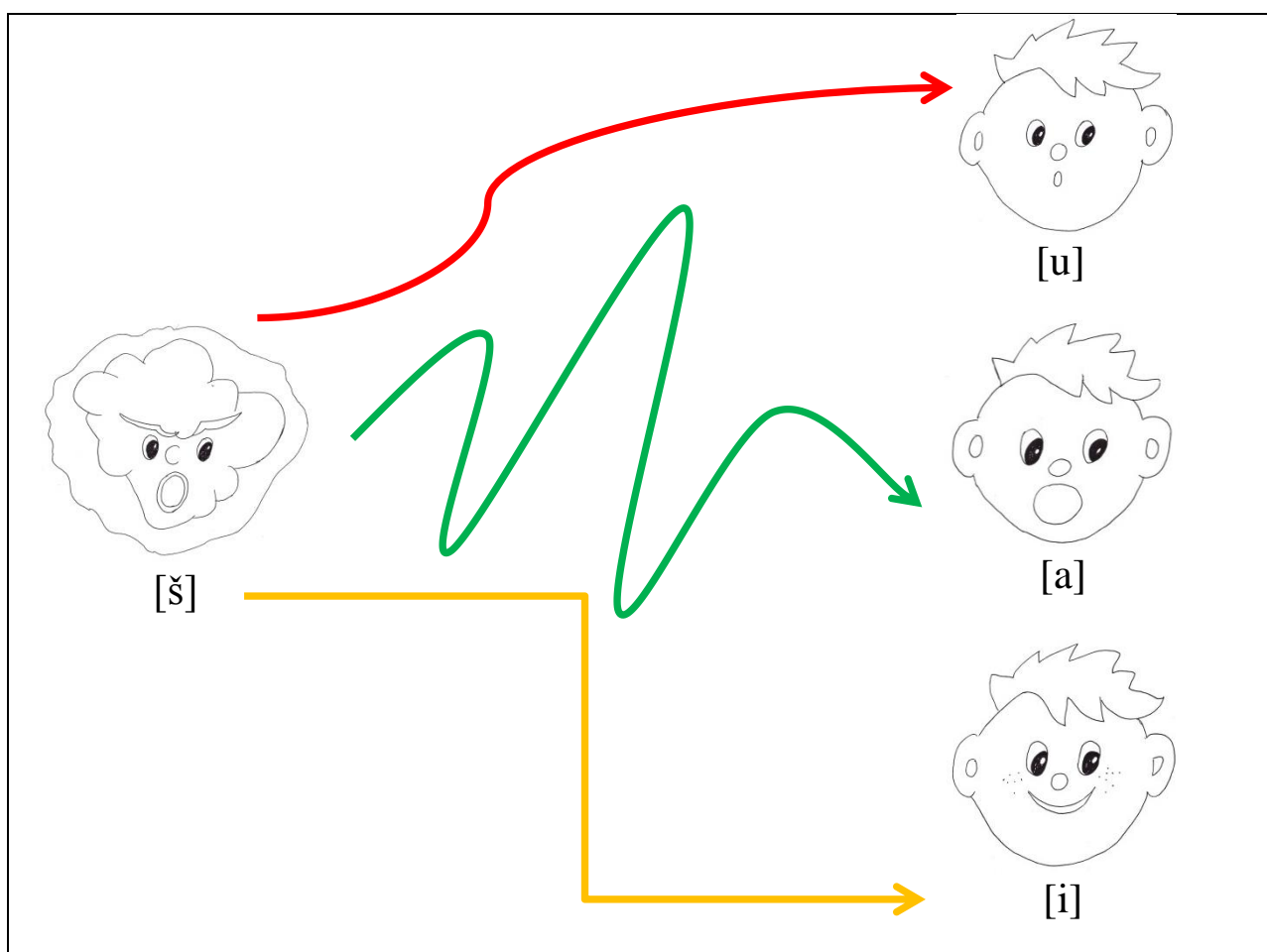
ŠAU – ŠAU – ŠAU

ŠAI – ŠAI – ŠAI

ŠIE – ŠIE – ŠIE

ŠEI – ŠEI – ŠEI

Zilbju celiņš – Bērns velk ar pirkstu vai ar kādu spēles kauliņu pa zilbju celiņu, vienā elpas vilcienā izrunājot skaņu [š], līdz satiek nākamo skaņu un izveidojas zilbe, piemēram, š – š – š – š – a → ša.

7.2. pielikums. Vingrinājumi skaņas [š] izrunas nostiprināšanai vārdos

Skaņa [š] vārda sākumā pirms patskaņa:

Šūt – šūpot – šuve – šuvēja – šūpoles – šalle – šāvieni – šautra – šefi – šorīt – šodien – šovakar – šoferi – šokolāde

Skaņa [š] vārda sākumā pirms līdzskaņa:

Špagata – šprote – švīka – šķēres – šķībi – šķirne – šķirot – šķemba – šķēle – šķidra – šķilt – šķebināt – šķīvjī – šķūņi – šķobīt – šķēpi – šķaudīt – šļūkt – šļūtene – šņore – šņakt

Skaņa [š] vārda vidū pirms patskaņa:

Aši – plaši – kvieši – lūši – cieši – īpaši – zaķīši – rūķīši – mašīna – rušināt – puišeļi – duša – muša – jāšana – nešana – mešana – meklēšana – ēdināšana – peldēšana

Skaņa [š] vārda vidū starp līdzskaņiem:

Īpašnieki – ošņāt – viešņa – mušmire – gaišmate – kašķi – pušķi – nošļukt – lēkšana – dakša – plūkšana – bērsu – ķirši – virši – maršruti – ērkšķi - ērkšķogas

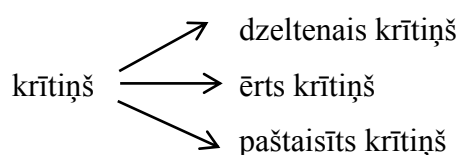
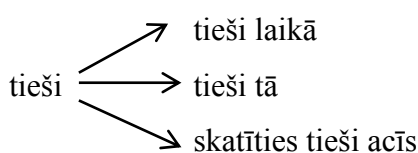
Skaņa [š] vārda beigās:

Ašs – pūš – plēš – zaļš – tumšs – teļš – āboliņš – kauliņš – kumeļš – kūmiņš – tētiņš – putniņš - lakatiņš

Vairākas skaņas [š] vārdā

Šaušana – šūšana – šašliks - šujmašīna

7.3. pielikums. Vingrinājumi skaņas [š] izrunas nostiprināšanai vārdu savienojumos

7.4. pielikums. Vingrinājumi skaņas [š] izrunas nostiprināšanai teikumos

Vējš šalko gar ausīm.

Automašīnu vada šoferis.

Šuvēja šuj ar šujmašīnu.

Mēs šūpojamies šūpolēs.

Šaušana šovakar nenotiks.

Šovakar ir maz mušu.

Šuvēja uzšuva šortus.

Lietutiņš mazliet šmīkstināja.

7.5. *pielikums. Vingrinājumi skaņas [š] izrunas nostiprināšanai saistītajā runā*

Šalkojošiem ošiem pāri
Šodien šaudās koša spāre.

Šūpolēs tik tos, kam olas
Šūpotāji šūpot solas.

Šorīt šķūņa šūpolēs, šņakstinot šokolādi,
šūpojās šuvēja.

Šūpo, šūpo šūpolītes.
Šarlote šūpolēs šūpojas –
Šalko šallīte, švīkst šnorītes.
Šarlote šūpolēs šūpojas.

Šodien trušu māte aizlec raušus pirkt. Trušu dvīnīši tup šūpulītī, ausis sacēlušī, ūsiņas pastiepuši,
un izskatās gluži vienādi. Abiem priekšautiņi, un uz tiem uzšūts burtiņš š. Tikai Šmikam tas ir
zils, bet Šmakam – zaļš.

8. pielikums. Vingrinājumi skaņu [š] un [s] atšķiršanai

(Miltiņa, 2005, 119 – 121, 127 – 128; Valmieras valodas terapijas centrs, 2018; Dubure, Lūse, 2014, 36 – 37; Stāraste, 2014; Locāne, 2013, 27; Baumann, 2014, 145, 110 – 112)

8.1.pielikums. Vingrinājumi skaņu [š] un [s] atšķiršanai pēc artikulācijas un akustiskajām pazīmēm

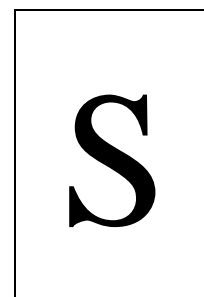
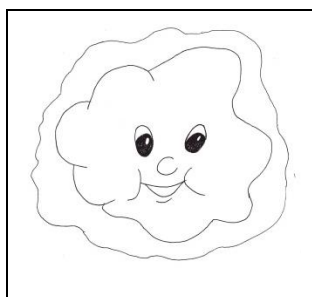
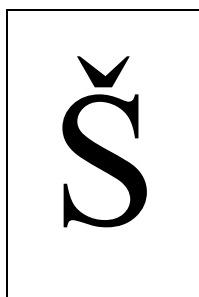
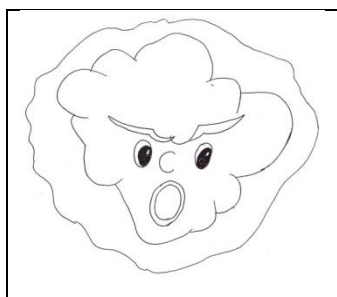
Pēc artikulācijas pazīmēm:

Logopēds pie spoguļa māca bērnu izrunāt un atšķirt pēc artikulācijas aparāta kustībām.

	[š]	[s]
Lūpas	Viegli pastieptas uz priekšu	iestieptas smaidā
Zobu rindas	nedaudz pavērtas	Viegli sakļautas
Mēle	Darbojas mēles priekšējā un vidējā daļa: plats mēles gals, pacelts pie augšējo zobu alveolām, veido spraugu; vienlaicīgi mēles vidējā daļa paceļas pie cietajām aukslējām; mēles sāni pacelti pret augšējiem sānu zobiem; mēles vidū rodas bedrīte.	mēles gals viegli pieskaras pie apakšējiem priekšzobiem; mēles sāni pacelti pret augšējiem sānu zobiem, veidojot slēgumu; mēles vidū veidojas renīte;
Mīkstās aukslējas	paceltas	paceltas
Gaisa plūsma	pa bedrīti izplūst silta izelpojama gaisa plūsma	pa renīti izplūst auksta izelpojama gaisa pūsma
Balss saītes	nevibrē	nevibrē

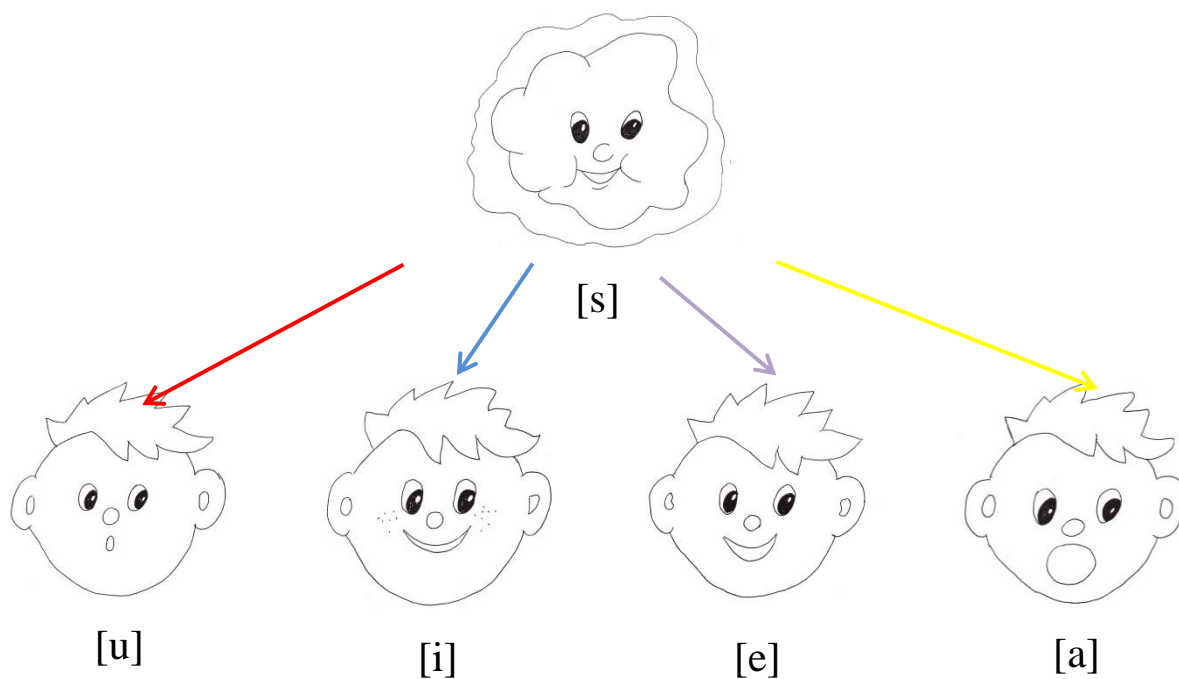
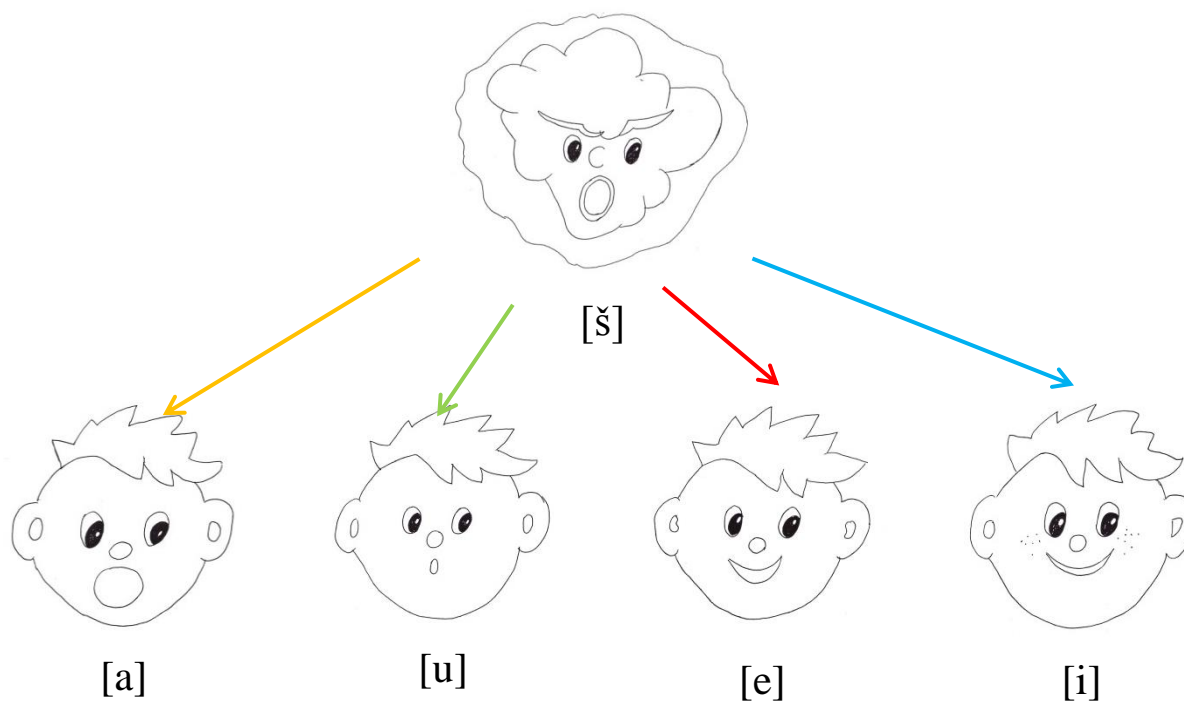
Pēc akustiskām pazīmēm:

Bērnam tiek dotas abu skaņu dzirdes tēlu kartītes vai burtu kartītes. Logopēds sauc izolētas skaņas, dzirdot skaņu [k] vai [č], bērns paceļ attiecīgo tēlu vai burtu kartīti.

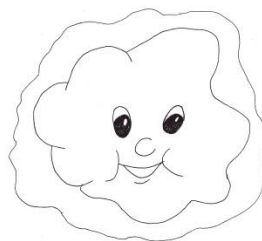
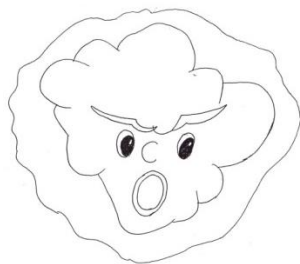

8.2.pielikums. Vingrinājumi un rotaļas skaņu [š] un [s] atšķiršanai zilbēs

Pēc artikulācijas pazīmēm (bērns lasa zilbes, izmantojot skaņu tēlu simbolus. Ja bērnam to ir grūti izdarīt, tad logopēds saka zilbi, bet bērns to pareizi atkārto).

Pēc akustiskām pazīmēm (logopēds sauc zilbes, bērns paceļ attiecīgo skaņu simbolu).

šu, su, ša, sa

si, ši, šie, sie

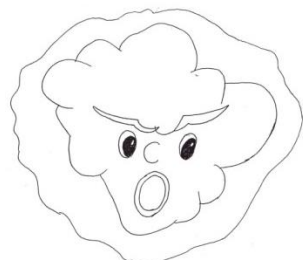

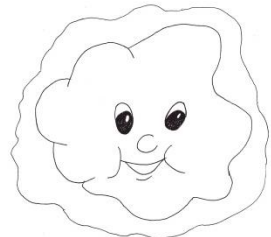

8.3.pielikums. Vingrinājumi un rotaļas skaņu [š] un [s] atšķiršanai vārdos

Pēc artikulācijas pazīmēm: (logopēds sauc vārdus, bērns nosauktos vārdus atkārtoti, pasaka kādu skaņu – [š] vai [s] - viņš saklausā vārdā).

Šūpoles, spalva, suns, šķiņķis, saldējums, šķēres, šoferis, skudra, šķēle, slika, šalle, šaufele.

Pēc akustiskām pazīmēm:

- ✓ Logopēds izsniedz kartītes ar skaņu simbolu, bērns nosauc kartītē redzamo, grupē kartītes pie noteiktā simbola.

Š	š			
				
s	s			
				

- ✓ Logopēds sauc vārdus. Dzirdot skaņu [š] vai [s], paceļ attiecīgo simbolu. Ja abas skaņas vārdā, paceļ abus simbolus.

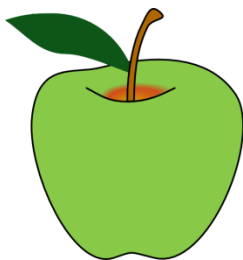
8.4.pielikums. Vingrinājumi un rotaļas skaņu [š] un [s] atšķiršanai vārdu savienojumos, teikumos, saistītā runā

Pēc artikulācijas pazīmēm:

- ✓ Bērns atkārtō vārdu savienojumu, izrunā nesajaucot skaņas [š] un [s].
auksta duša
sausī kvieši
slapji šorti
asas šķēres
- ✓ Bērns atkārtō teikumu, izrunā nesajaucot skaņas [š] un [s].
Mašīna brauc pa šoseju.
Pēc lietus šoseja ir slidena.
Šuvēja šuj svārkus.
- ✓ Bērns no dotajiem vārdiem var izveidot loģisku teikumu.
šķēres griež labi salvetes Asas
(Asas šķēres labi griež salvetes.)
- ✓ Bērns teikumu var papildināt.

Asās šķēres...

Zaļš ābols...

Sarkanā mušmire...

Pēc akustiskām pazīmēm:

- ✓ Logopēds sauc vārdu savienojumus, bērnam jānosauc (vai jāparāda skaņu apzīmējuma kartītes) tas vārdu savienojums, kurā dzirdamas skaņas [š] un [s].

spoža saule	biešu saknes	saldi sapņi
sarkana mušmire	asas šķēres	smaidīgi sportisti
silta šalle	sniega šķūre	sešas stirnas
šaura svītra	mašīnas stūre	spilgti svārki

- ✓ No dotajiem vārdu savienojumiem izveido teikumus!

silta šalle

spoža saule

mašīnas stūre

saldi sapņi

- ✓ Nosaukt teikumā tos vārdus, kuros ir skaņas [š] un [s].

Jo ātrāki solīši, jo īsāks ceļš.

Rozei ir sārta krāsa.

Somā nesu svaigas sēnes.

Šarlote mācās trešā klasē.

Spoža, spoža tā saulīte, kas spīd pašās debesīs.

Pēc lietus šoseja ir slidena.

Bišu tēvs priecājās,

Šogad laba vasariņa,

Šogad laba vasariņa,

Medutiņa nepietrūka.

Ziemu sniga sniedziņš,

Vasaru lietutiņš,

Rudeni aukstais

Vējiņš pūš.

9. pielikums. Vingrinājumi pareizas skaņas [ž] izrunas nostiprināšanai

(Miltiņa, 2005, 120 – 121; Valmieras valodas terapijas centrs, 2018; Dubure, Lūse, 2014, 39 – 40; Baltvilks, 2000, 9; Stāraste, 2014; Locāne, 2013, 33; Baumane, 2014, 113)

9.1. pielikums. Vingrinājumi skaņas [ž] izrunas nostiprināšanai zilbēs

valējās zilbes

ŽA – ŽA – ŽA

ŽU – ŽU – ŽU

ŽO – ŽO – ŽO

ŽE – ŽE – ŽE

ŽI – ŽI – ŽI

slēgtās zilbes

AŽ – AŽ – AŽ

UŽ – UŽ – UŽ

OŽ – OŽ – OŽ

EŽ – EŽ – EŽ

IŽ – IŽ – IŽ

ar divskani

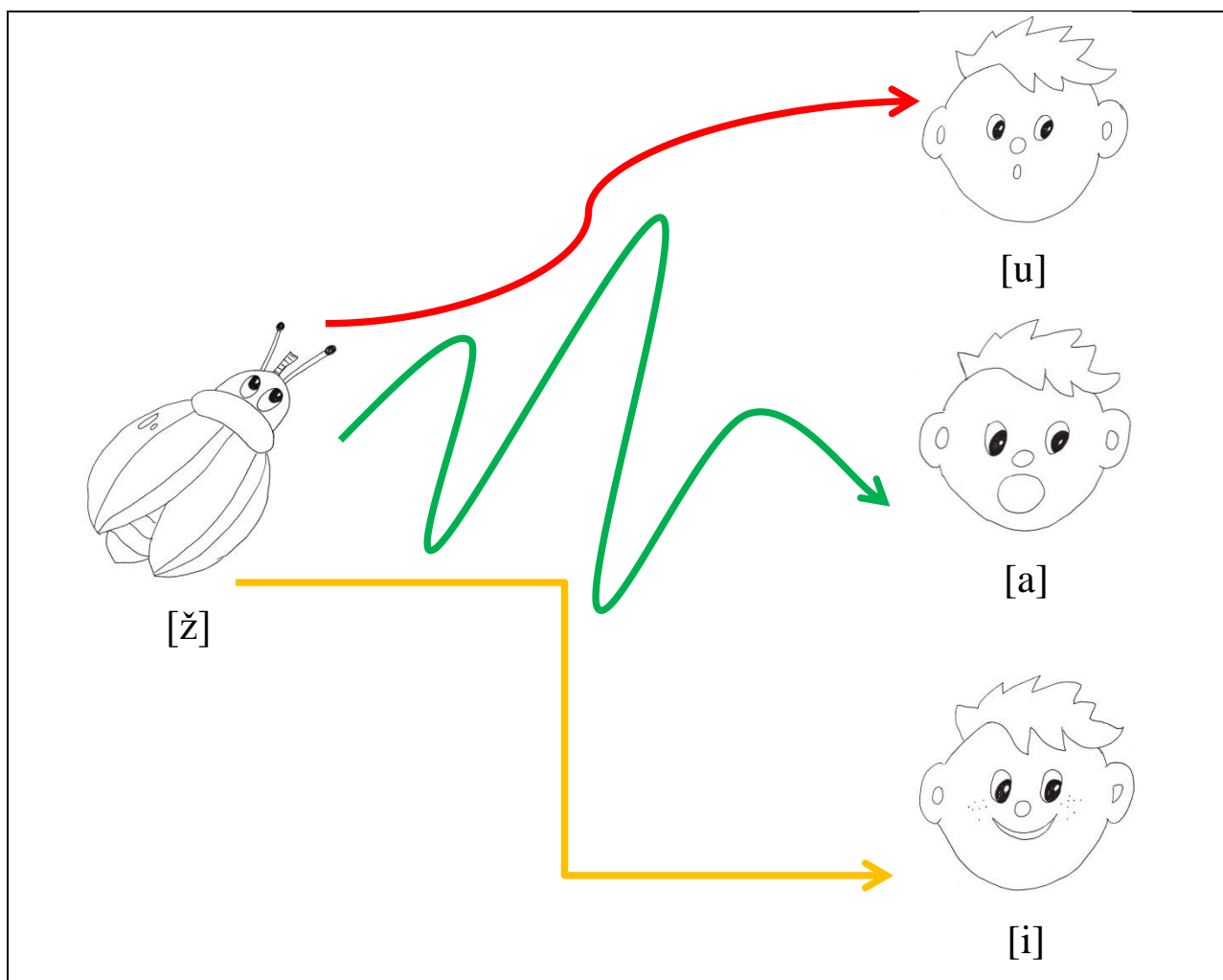
ŽAU – ŽAU – ŽAU

ŽAI – ŽAI – ŽAI

ŽIE – ŽIE – ŽIE

ŽEI – ŽEI – ŽEI

Zilbju celiņš – Bērns velk ar pirkstu vai ar kādu spēles kauliņu pa zilbju celiņu, vienā elpas vilcienā izrunājot skaņu [š], līdz satic nākamo skaņu un izveidojas zilbe, piemēram, ž – ž – ž – ž – a → ža.

9.2. pielikums. Vingrinājumi skaņas [ž] izrunas nostiprināšanai vārdos

Skaņa [ž] vārda sākumā pirms patskaņa:

Žubīte – žūt – žurka – žurnāli – žāva – žāvēt – žaut – žagata – žakete – žagari – žaunas – žēlīgi – želeja – žetoni – žigli – žilete – žirafe – žogi – žonglieri

Skaņa [ž] vārda vidū starp patskaņiem:

Laižu – griežu – spiežu – oža – diža – raža – muiža – meži – mežābele – robeža – bagāža – grabaža – kažoki – mežoni – nožogot – kažokāda

Skaņa [ž] pirms līdzskaņa:

Mežmala – gliemežvāki – mežziņi – lūžņi – pūžņi – muižnieki – mežģīne – miežgraudi

Skaņa [ž] pēc līdzskaņa:

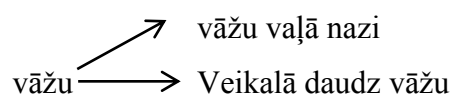
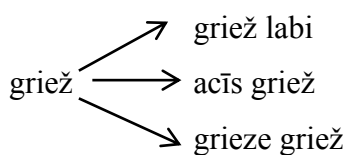
Smarža – beržamie – inženieri

Skaņa [ž] vārda beigās:

Auž – kož – grauž – griež – sviež – berž

9.3. pielikums. Vingrinājumi skaņas [ž] izrunas nostiprināšanai vārdu savienojumos

Eži mežā; diža mežģīne; mežābeles smarža.

9.4. pielikums. Vingrinājumi skaņas [ž] izrunas nostiprināšanai teikumos

Žani, Žani, steidzies ātrāk šurp!

Vēžiem šķēres padusē.

Mūžu dzīvo, mūžu mācies.

Kažokam kažoka ielāps.

Kas spožāks par spožumu? (Acis)

9.5. pielikums. Vingrinājumi skaņas [ž] izrunas nostiprināšanai saistītajā runā

Žagata no meža steidzas,
Žagars knābī, stāstiņš beidzas.

Žagata ar gudru galvu
Žāvē saulē savu spalvu.

Žurka žagaros žāvēja žilbinošu žaketi.
Žagata žestikulējot žēloja žurku: „Žēl,
žēl žaketes!”

Žanītim žurciņa –
Žurciņa Žaklīna žigla.
Žurciņa žagaros – žvikts!
Žagata žadzina – ža, ža!
Žanīža žēl – ža!

Burtu meitiņa lasa žurnālu. Pēc brīža uz žoga nolaižas žagata un žadzina: „Žag, žag! Žurka pie priekšu meža grauž burtiņu ž!” Nu jāskrien glābt! Žagata laižas pa priekšu un rāda ceļu. „Ko gan mēs iesāktu bez burtiņa ž!” spriež žubītes un eži. Un arī žagata žadzina to pašu.

10. pielikums. Vingrinājumi skaņu [ž] un [z] atšķiršanai

(Miltiņa, 2005, 120 – 121; Valmieras valodas terapijas centrs, 2018; Dubure, Lūse, 2014, 39 – 40; Stāraste, 2014; Locāne, 2013, 33; Baumann, 2014, 113)

10.1. pielikums. Vingrinājumi skaņu [ž] un [z] atšķiršanai pēc artikulācijas un akustiskajām pazīmēm

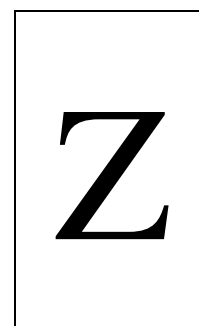
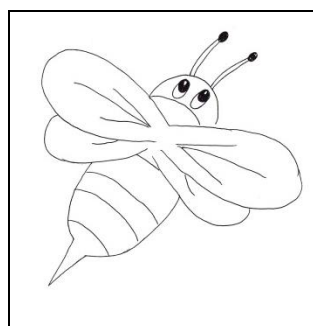
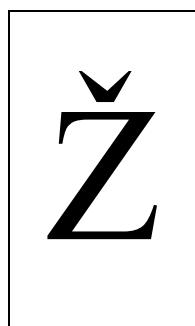
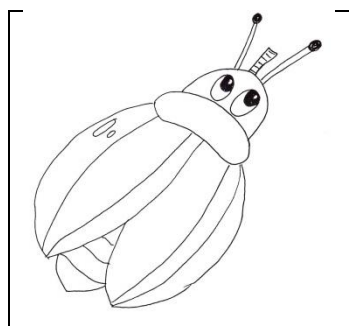
Pēc artikulācijas pazīmēm:

Logopēds pie spoguļa māca bērnu izrunāt un atšķirt pēc artikulācijas aparāta kustībām.

	[ž]	[z]
Lūpas	Viegli pastieptas uz priekšu	iestieptas smaidā
Zobu rindas	nedaudz pavērtas	Viegli sakļautas
Mēle	Darbojas mēles priekšējā un vidējā daļa: plats mēles gals, pacelts pie augšējo zobu alveolām, veido spraugu; vienlaicīgi mēles vidējā daļa paceļas pie cietajām aukslējām; mēles sāni pacelti pret augšējiem sānu zobiem; mēles vidū rodas bedrīte.	mēles gals viegli pieskaras pie apakšējiem priekšzobiem; mēles sāni pacelti pret augšējiem sānu zobiem, veidojot slēgumu; mēles vidū veidojas renīte;
Mīkstās aukslējas	paceltas	paceltas
Gaisa plūsma	pa bedrīti izplūst silta izelpojama gaisa plūsma	pa renīti izplūst auksta izelpojama gaisa pūsma
Balss saites	vibrē	vibrē

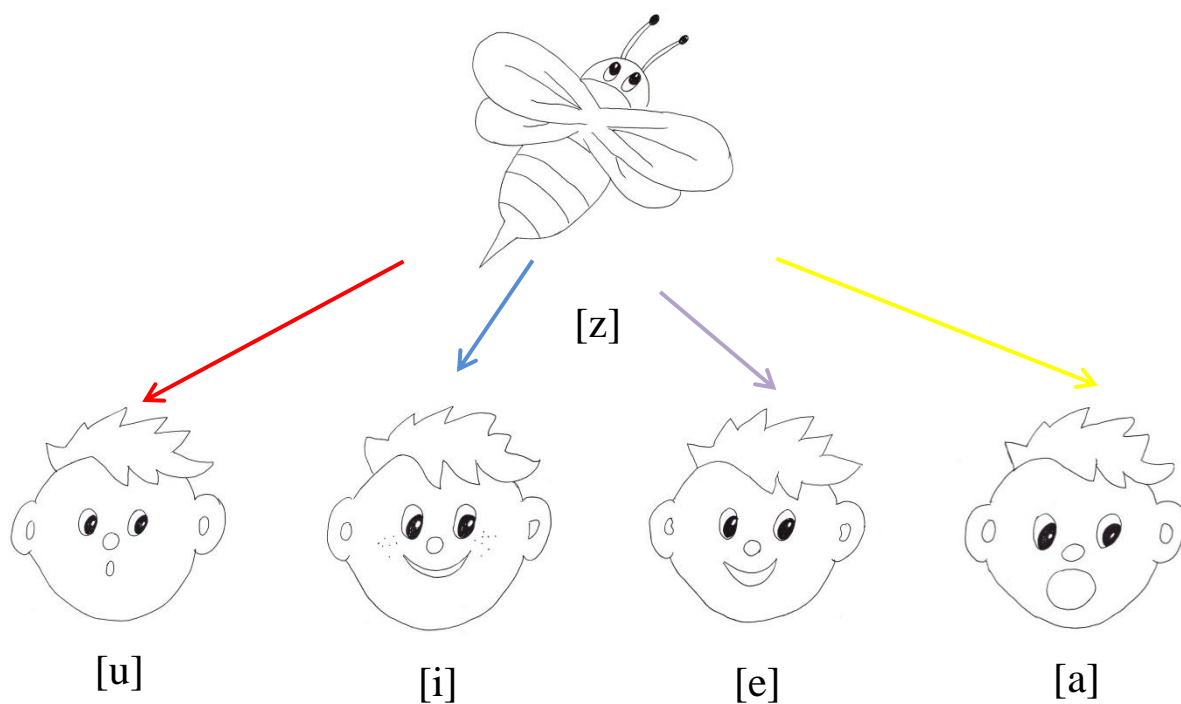
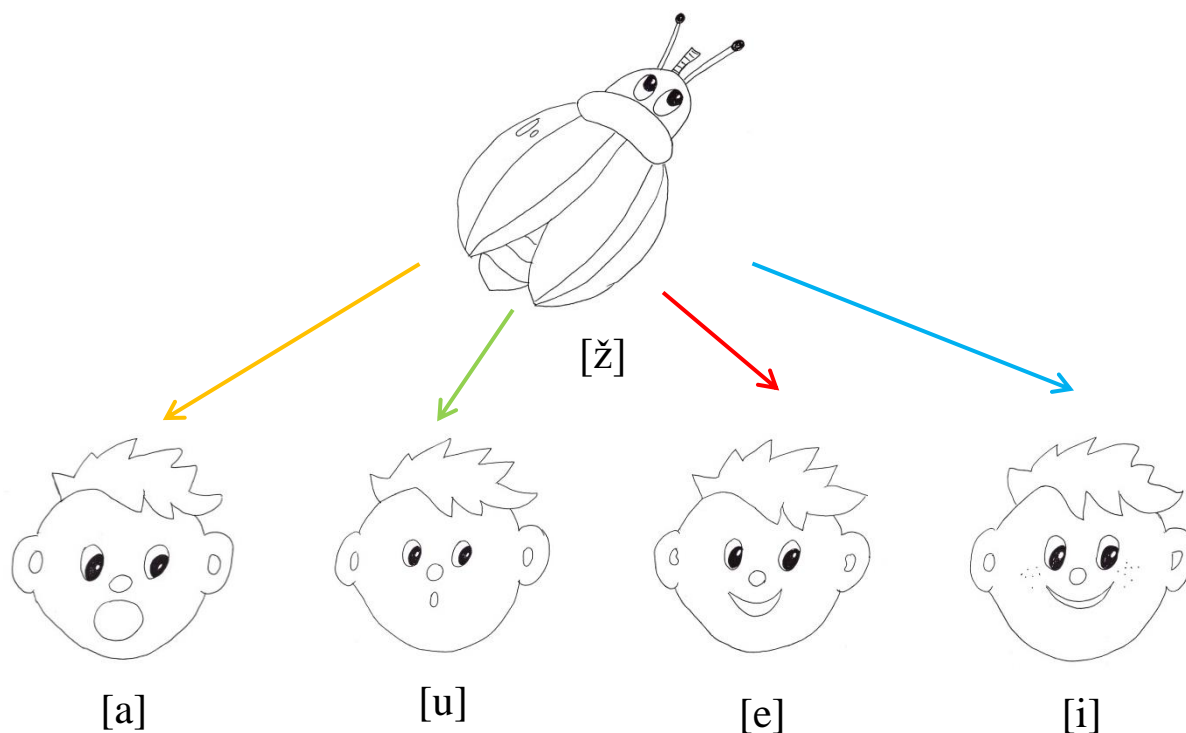
Pēc akustiskām pazīmēm:

Bērnam tiek dotas abu skaņu dzirdes tēlu kartītes vai burtu kartītes. Logopēds sauc izolētas skaņas, dzirdot skaņu [ķ] vai [č], bērns paceļ attiecīgo tēlu vai burtu kartīti.

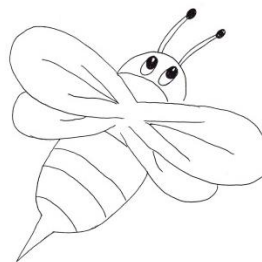
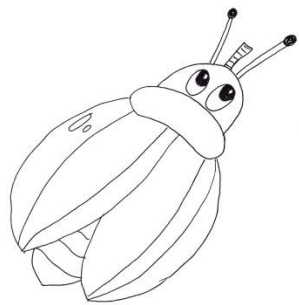

10.2. *pielikums. Vingrinājumi un rotaļas skaņu [ž] un [z] atšķiršanai zilbēs*

Pēc artikulācijas pazīmēm (bērns lasa zilbes, izmantojot skaņu tēlu simbolus. Ja bērnam to ir grūti izdarīt, tad logopēds saka zilbi, bet bērns to pareizi atkārto).

Pēc akustiskām pazīmēm: (logopēds sauc zilbes, bērns paceļ attiecīgo skaņu simbolu).

že, ze, ži, zi
zi, ži, zie, žie

10.3. pielikums. Vingrinājumi un rotaļas skaņu [ž] un [z] atšķiršanai vārdos

Pēc artikulācijas pazīmēm: (logopēds sauc vārdus, bērns nosauktos vārdus atkārti, pasaka kādu skaņu – [ž] vai [z] - viņš saklausa vārdā).

Žirafe, zilonis, žurka, žāvājas, zivs, zābaki, žubīte, žurnāls, zīmulis, žagata, zemenes, žagari, žakete.

Pēc akustiskām pazīmēm:

- ✓ Logopēds izsniedz kartītes ar skaņu simbolu, bērns nosauc kartītē redzamo, grupē kartītes pie noteiktā simbola.

- ✓ Logopēds sauc vārdus. Dzirdot skaņu [ž] vai [z], paceļ attiecīgo simbolu. Ja abas skaņas vārdā, paceļ abus simbolus.

10.4. pielikums. Vingrinājumi un rotaļas skaņu [ž] un [z] atšķiršanai vārdu savienojumos, teikumos, saistītā runā

Pēc artikulācijas pazīmēm:

- ✓ Bērns atkārtō vārdu savienojumu, izrunā nesajaucot skaņas [ž] un [z].

žigla zebra

žāvē zivis

zvejnieki žāvājas

zila zilīte

- ✓ Bērns atkārtō teikumu, izrunā nesajaucot skaņas [ž] un [z].

Zvejnieks zvejo zivis.

Žirafe un zebra ēd zāli.

Žurka sēž pie zaļā ozola.

- ✓ Bērns no dotajiem vārdiem var izveidot loģisku teikumu.

gaiņā zaķi mežā Žagata

(Žagata mežā gaiņā zaķi.)

- ✓ Bērns teikumu var papildināt.

Zvejnieks jūrā...

Ziemā žurka...

Mazie eži...

Pēc akustiskām pazīmēm:

- ✓ Logopēds sauc vārdu savienojumus, bērnam jānosauc (vai jāparāda skaņu apzīmējuma kartītes) tas vārdu savienojums, kurā dzirdamas skaņas [ž] un [z].

mazie zēni	zaļi žogi	maza zemūdene
zeltene Zita	eža kažociņš	zili ezeri
zāgē zarus	zirnekļi mežā	raženi žagari
zīmulis zīmē	zili ziedi	žāvējas žakete

- ✓ No dotajiem vārdu savienojumiem izveido teikumus!

žiglie zvirbuļi

meža zvēri

zvārguļi zvana

- ✓ Nosaukt teikumā tos vārdus, kuros ir skaņas [ž] un [z].

Ziemā brieži dzīvo mežu biežokņos.

Žagata žadzina uz žoga.

Naktīs pie debesīm spīd spožas zvaigznes.

Žogmalē žūst žagari.

Rožu dārzā jauki smaržo rožu ziedi.

Zivju žāvētājā žāvējas laši.

Jāņu rītā zelta rasa,

Tad saulīte rotājās:

Brīžiem zila, brīžiem zaļa,

Brīžiem saule atspīdēja.

Spoža, spoža tā saulīte,

Kas spīd pašās debesīs;

Ir tā būt vēl spožāka,

Kad mākoņi neaizsegtu.

Sīki mazi žagariņi

Paši pūta, paši dega.

Sīkas mazas meitenītes

Pašas vērpa, pašas auda.

- ✓ Nosaukt kurus vārdus atceras no stāsta, kas sākas ar skaņu [ž] un skaņu [z].

Žagata uzlaidās uz žubura. Jancītis žigli paņēma žagaru un aizbaida žagatu. Žagata aizlaižas un nosēžas uz žoga. Tad Jancītis steidzas sagaidīt zvejniekus. Viņš raugās, kā zivis plāta savas žaunas. Zvejnieki izžauj tīklus. Tīkli saulē žūst ātri.

11. pielikums. Vingrinājumi pareizas skaņas [č] izrunas nostiprināšanai

(Miltiņa, 2005, 121 – 122; Valmieras valodas terapijas centrs, 2018; Dubure, Lūse, 2014, 41 – 42; Baltvilks, 2000, 6; Stāraste, 2014; Locāne, 2013, 7; Baumanē, 2014, 145, 150 – 151)

11.1. pielikums. Vingrinājumi skaņas [č] izrunas nostiprināšanai zilbēs

valējās zilbes

ČA – ČA – ČA

ČU – ČU – ČU

ČO – ČO – ČO

ČE – ČE – ČE

ČI – ČI – ČI

slēgtās zilbes

AČ – AČ – AČ

UČ – UČ – UČ

OČ – OČ – OČ

EČ – EČ – EČ

IČ – IČ – IČ

ar divskani

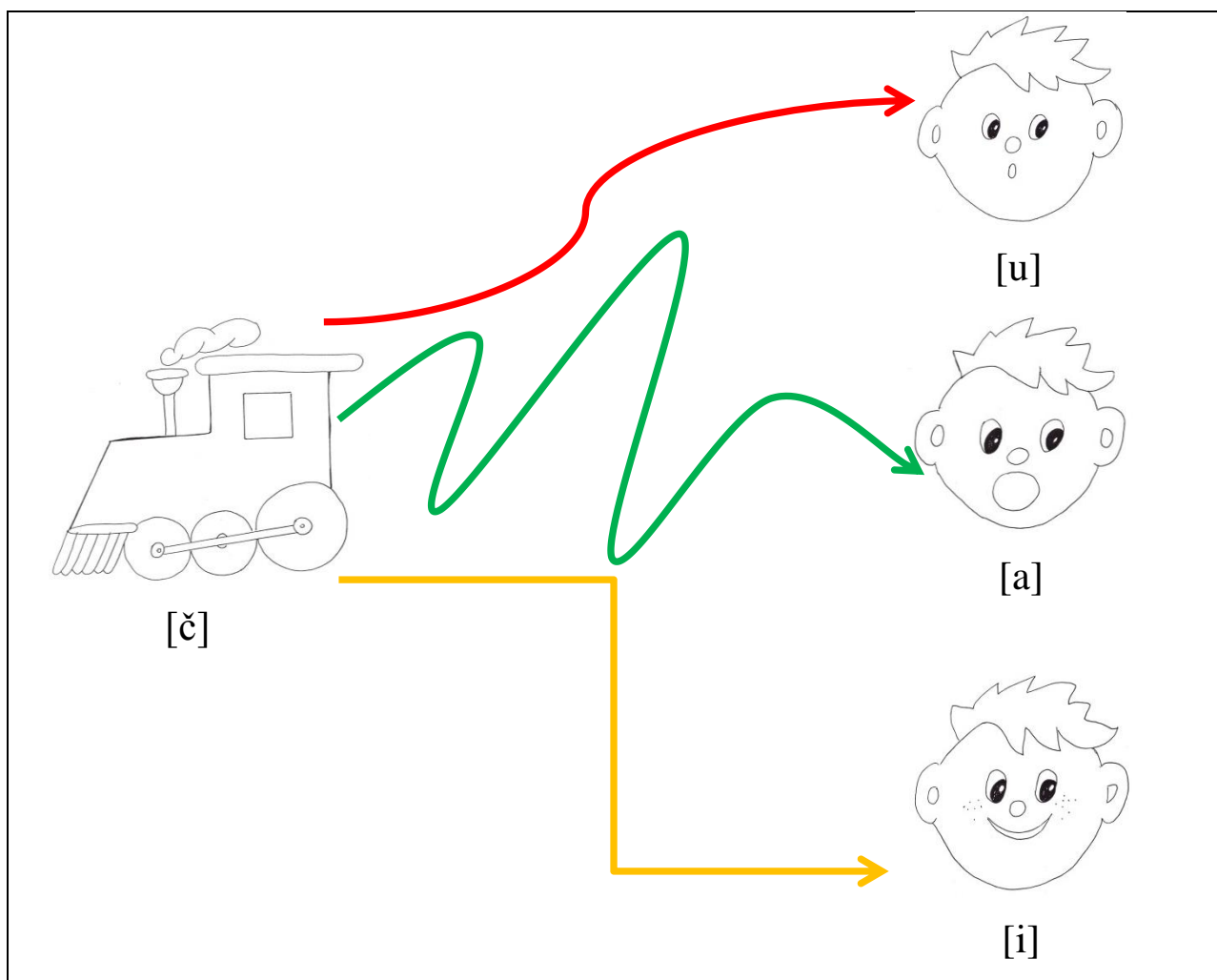
ČAU – ČAU – ČAU

ČAI – ČAI – ČAI

ČIE – ČIE – ČIE

ČEI – ČEI – ČEI

Zilbju celiņš – Bērns velk ar pirkstu vai ar kādu spēles kauliņu pa zilbju celiņu, vienā elpas vilcienā izrunājot skaņu [č], līdz satiek nākamo skaņu un izveidojas zilbe, piemēram, č – č – č – č – a → ča.

11.2. pielikums. Vingrinājumi skaņas [č] izrunas nostiprināšanai vārdos

Skaņa [č] vārda sākumā pirms patskaņa:

Čala – čabēt – čāpot – čakli – čaboņa – čamdīt – čaula – čaumala – čeki – četri – čelli – čempioni
– čemodāni – čība – čīgāt – čīgāni – čivināt – čupa – čubināt

Skaņa [č] vārda vidū starp patskaņiem:

Pačalot – iečāpot – buča – lāča – trača – pelēča – tēvoča – pačubināt – lāči – kabači – trači –
kalnrači

Skaņa [č] pēc līdzskaņa:

Runči – danči – kranči – franči – brunči – apčamdīt – apčubināt – ērču – mērču

Skaņa [č] vārda beigās:

čuč

Vārdi ar vairākām skaņām [č]

Čuču – čučēt – līču – loču – riču – raču

11.3. pielikums. Vingrinājumi skaņas [č] izrunas nostiprināšanai vārdu savienojumos

kluči	↗	lego kluči	četras čūskas
	→	koka kluči	čiekuru čalis
			Čīpa čības

11.4. pielikums. Vingrinājumi skaņas [č] izrunas nostiprināšanai teikumos

Čakla roka čakli dara.

Četri skrien, četri dzenas pakaļ. (Zirgs un rati)

Čūsku staipa, čūsku loka, čūska pirkstos nekož. (Matu pīnes)

11.5. *pielikums. Vingrinājumi skaņas [č] izrunas nostiprināšanai saistītajā runā*

Čibu, čabu čiekuriņi čab.

Četri čāponīši čāpo.

Čāponīši čalo, čāponīši čukst.

Čāponīšiem čības čīkst.

Čiekurs nokrita no zara,

Čunčiņš par to dikti baras.

Čigāns krūmos sēž un ausās.

Čūska ložņā lapās sausās.

Jauki burtu namiņā,

Čalo tur kā pasakā.

Čiečiņš stāsta: čiu, čiu, čiu!

Čaučiņš arī: čau, čau, čau!

Burtiņš č tik smejas vien.

Labi tagad, jā – nudien!

Čigu čagu zaķīts lēca

No krūmiņa krūmiņā,

Tā čagoja čigāniņi

No ciemiņa ciemiņā.

12. pielikums. Vingrinājumi skaņu [č] un [c] atšķiršanai

(Miltiņa, 2005, 121 – 122; Valmieras valodas terapijas centrs, 2018; Dubure, Lūse, 2014, 41 – 42; Baltvilks, 2000, 6; Stāraste, 2014; Locāne, 2013, 7; Baumanē, 2014, 145, 150 – 151)

12.1. pielikums. Vingrinājumi skaņu [č] un [c] atšķiršanai pēc artikulācijas un akustiskajām pazīmēm

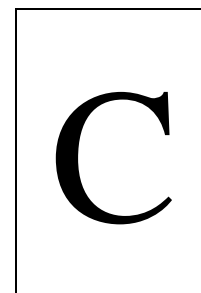
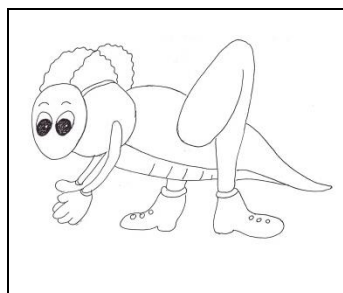
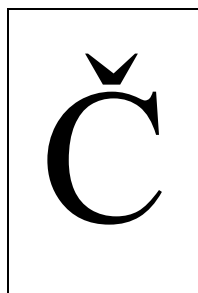
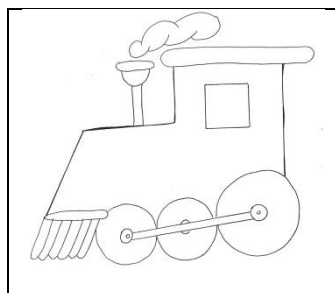
Pēc artikulācijas pazīmēm:

Logopēds pie spoguļa māca bērnu izrunāt un atšķirt pēc artikulācijas aparāta kustībām.

	[č]	[c]
Lūpas	Viegli pastieptas uz priekšu	pavērtas smaidā
Zobu rindas	nedaudz pavērtas	mazpavērtas
Mēle	Plats mēles gals veido slēgumu ar augšējo priekšzobu pamatu; mēles vidējā daļa vienlaikus pacelta; gaisam pārraujot slēgumu, mēles gals atvirzās no augšējiem priekšzobiem pie to alveolām, radot spraugu.	Darbojas mēles priekšējā daļa, mēles gals izrunas sākumā piekļaujas pie augšējiem priekšzobiem, pēc tam noslīd uz leju, ieņemot skaņu [s], [z] izrunas pozīciju;
Mīkstās aukslējas	paceltas	paceltas
Gaisa plūsma	Silta, īsa, spēcīga	grūdienvēdīgi virzās pa mēles vidu
Balss saites	nevibrē	nevibrē

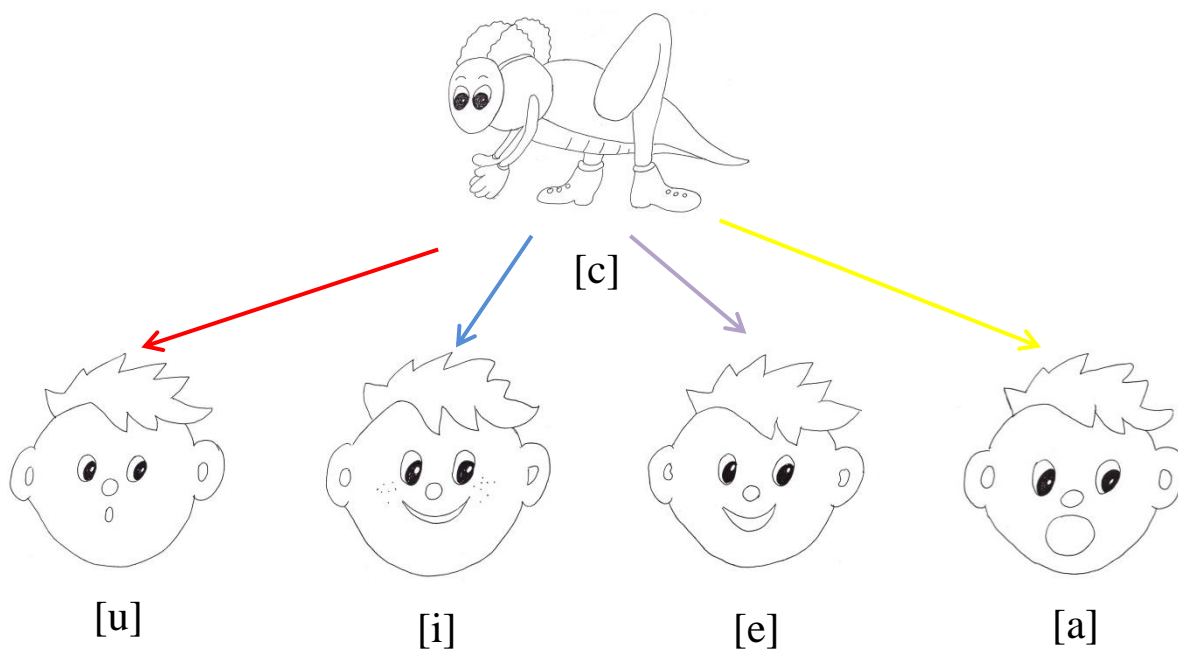
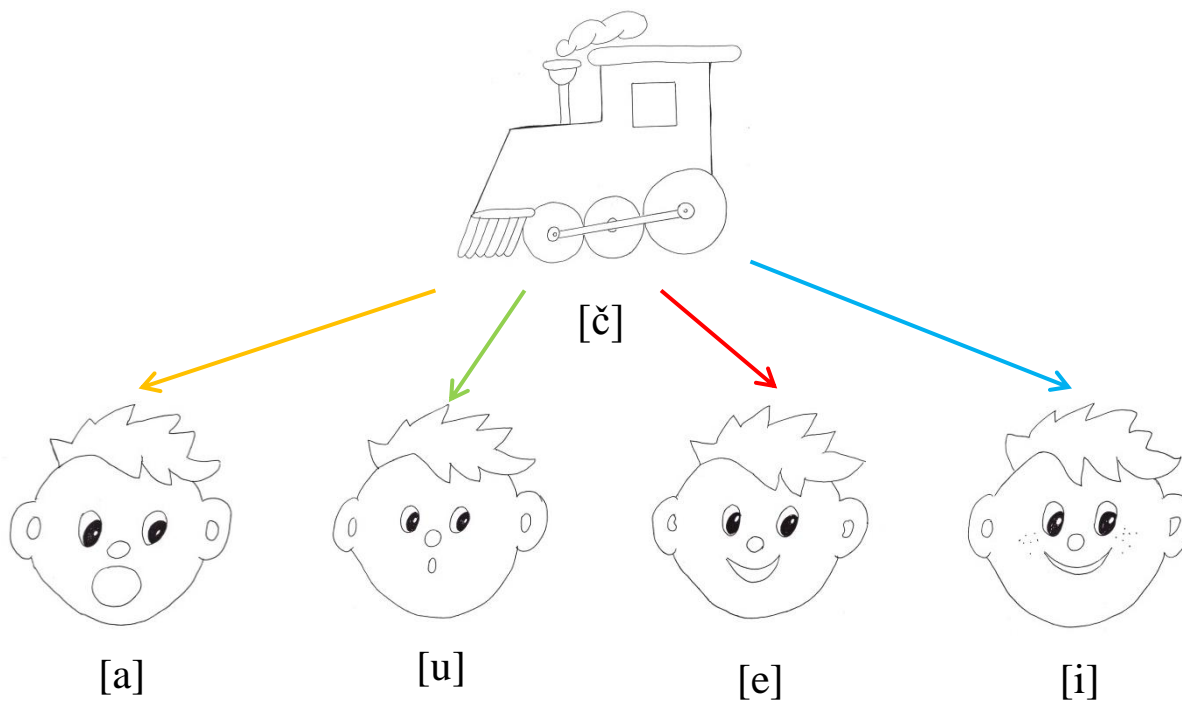
Pēc akustiskām pazīmēm:

Bērnam tiek dotas abu skaņu dzirdes tēlu kartītes vai burtu kartītes. Logopēds sauc izolētas skaņas, dzirdot skaņu [k] vai [č], bērns paceļ attiecīgo tēlu vai burtu kartīti.

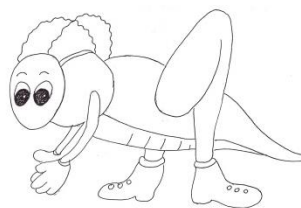
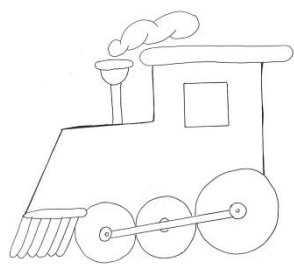

12.2. *pielikums. Vingrinājumi un rotaļas skaņu [č] un [c] atšķiršanai zilbēs*

Pēc artikulācijas pazīmēm (bērns lasa zilbes, izmantojot skaņu tēlu simbolus. Ja bērnam to ir grūti izdarīt, tad logopēds saka zilbi, bet bērns to pareizi atkārto).

Pēc akustiskām pazīmēm (logopēds sauc zilbes, bērns paceļ attiecīgo skaņu simbolu).

če, ce, či, ci

ci, či, cie, čie

12.3. pielikums. Vingrinājumi un rotaļas skaņu [č] un [c] atšķiršanai vārdos

Pēc artikulācijas pazīmēm (logopēds sauc vārdus, bērns nosauktos vārdus atkārti, pasaka kādu skaņu – [č] vai [c] - viņš saklausa vārdā).

cilpa, čabēt, cimdi, cirvis čāpot, cilpot, četri, čīgāt, cilvēki, cielava, čupa, čiekuri, cepumi, ceriņi, čība, cepure, čubināt, cūka, cukurs.c.

Pēc akustiskām pazīmēm

- ✓ Logopēds izsniedz kartītes ar skaņu simbolu, bērns nosauc kartītē redzamo, grupē kartītes pie noteiktā simbola.

Č	č			
C	C			

- ✓ Logopēds sauc vārdus. Dzirdot skaņu [č] vai [c], paceļ attiecīgo simbolu. Ja abas skaņas vārdā, paceļ abus simbolus.

12.4. *pielikums. Vingrinājumi un rotaļas skaņu [č] un [c] atšķiršanai vārdu savienojumos, teikumos, saistītā runā*

Pēc artikulācijas pazīmēm:

- ✓ Bērns atkārtō vārdu savienojumu, izrunā nesajaucot skaņas [č] un [c].
citi lāči
cālis čībā
circeņa riču – raču
pūču acis
- ✓ Bērns atkārtō teikumu, izrunā nesajaucot skaņas [č] un [c].
Čirkainajam cālim ir čaukstoši lapu cimdi.
Lāča bērnam Centim un runčukam Cipariņam patīk čabošā lapu kaudze.
Četri pūču dēli nesa cālim cienastu.
- ✓ Bērns no dotajiem vārdiem var izveidot loģisku teikumu.
trallina Četri gaisā cīruļi
(Četri cīruļi gaisā trallina.)
- ✓ Bērns teikumu var papildināt.

Cekulainais cīrulis agri...

Rakstainie cimdi...

Centīgais rūķis čakli...

Pēc akustiskām pazīmēm:

- ✓ Logopēds sauc vārdu savienojumus, bērnam jānosauc (vai jāparāda skaņu apzīmējuma kartītes) tas vārdu savienojums, kurā dzirdamas skaņas [č] un [c].

karavīri karo	četri runči	tēta tēvocis
čaugani čiekuri	citas cenas	runcis Caps
cirtu celmu	čaumalu čupa	palicis ciets
klusi kurnēt	līču loču	cirzdams cērt

- ✓ No dotajiem vārdu savienojumiem izveido teikumus!

Četras cūkas

Cālis čībā

Lāča cepure

Cieti čiekuri

- ✓ Nosaukt teikumā tos vārdus, kuros ir skaņas [č] un [c].

Acis vaļā, muti ciet.

Piņš ēd ķiršus.

Cālis čabina lapas.

Čaklam ir sēnes, sliņķim – kāti.

Cekulainais cīrulis agri ceļas.

Cip, cip, cālīti, tev cepure ir galvā.

Piņš novelk čības.

Čakste čakstina.

Čakla kā bitīte.

Cūka nāk pretī pa taciņu.

- ✓ Nosaukt kurus vārdus atceras no stāsta, kas sākas ar skaņu [č] un skaņu [c].

Uz galda olas, četri citroni, cukurs. Olu čaulas ir baltas. Cukurs ir salds, citroni – skābs. Uz galda ir arī cepumi un rieksti. Pie galda sēž visa ģimene – četri bērni un vecāki. Māte dod viņiem cepumus un riekstus. Bērni priecājas par saldajiem cepumiem. Riekstu čaumalas gan ir cietas, toties kodols gards.

13. pielikums. Vingrinājumi pareizas skaņas [dž] izrunas nostiprināšanai

(Miltiņa, 2005, 122 – 123; Valmieras valodas terapijas centrs, 2018; Dubure, Lūse, 2014, 43; autores izstrādne)

13.1. pielikums. Vingrinājumi skaņas [dž] izrunas nostiprināšanai zilbēs

valējās zilbes

DŽA – DŽA – DŽA

DŽU – DŽU – DŽU

DŽO – DŽO – DŽO

DŽE – DŽE – DŽE

DŽI – DŽI – DŽI

slēgtās zilbes

ADŽ – ADŽ – ADŽ

UDŽ – UDŽ – UDŽ

ODŽ – ODŽ – ODŽ

EDŽ – EDŽ – EDŽ

IDŽ – IDŽ – IDŽ

ar divskani

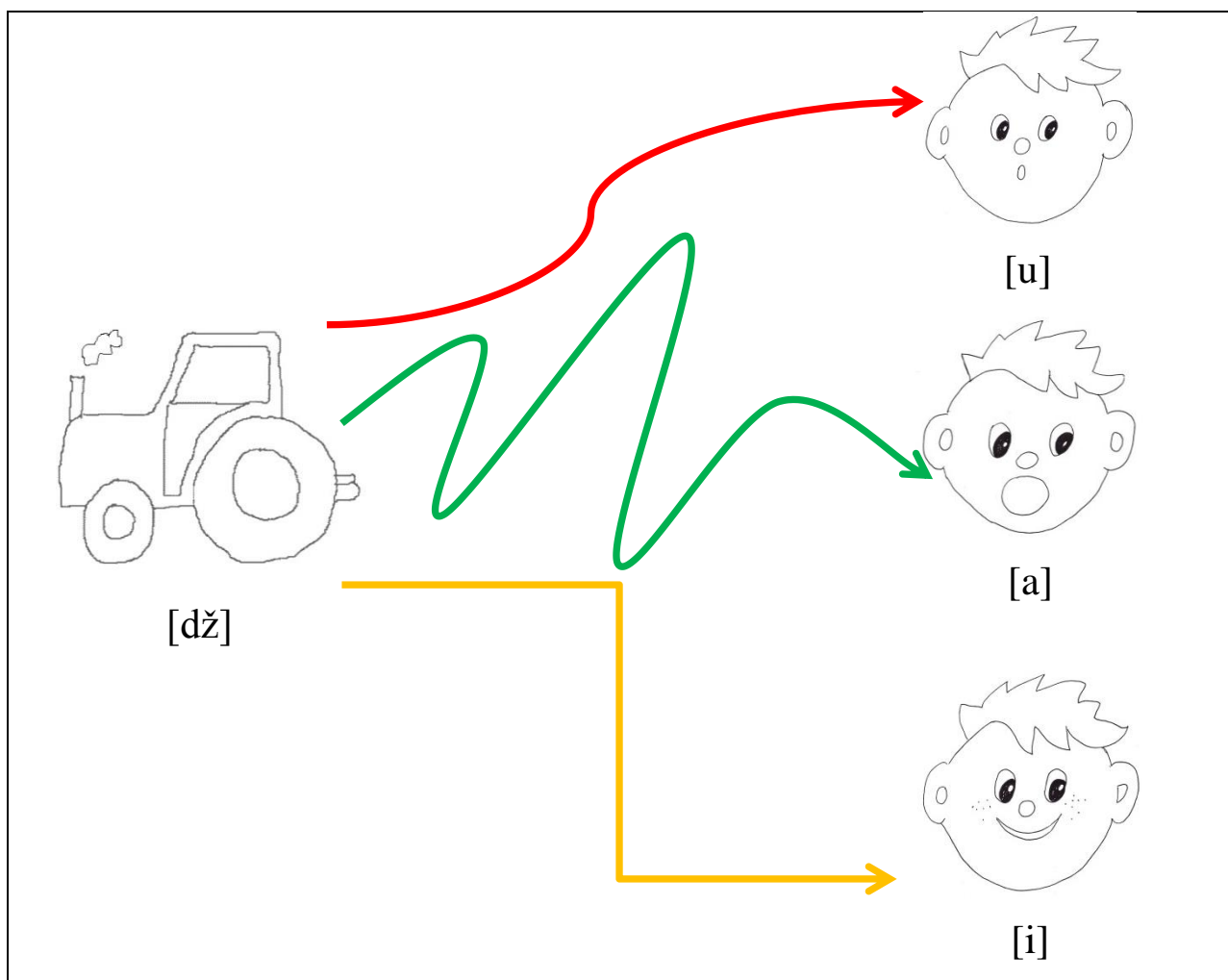
DŽAU – DŽAU – DŽAU

DŽAI – DŽAI – DŽAI

DŽIE – DŽIE – DŽIE

DŽEI – DŽEI – DŽEI

Zilbju celiņš – Bērns velk ar pirkstu vai ar kādu spēles kauliņu pa zilbju celiņu, vienā elpas vilcienā izrunājot skaņu [č], līdz satiek nākamo skaņu un izveidojas zilbe, piemēram, dž – dž – dž → dža.

13.2. pielikums. Vingrinājumi skaņas [dž] izrunas nostiprināšanai vārdos

Skaņa [dž] vārda sākumā

Džilda – džemperī – Džeks – džentlmenis – džungļi – Džons – džems

Skaņa [dž] vārda vidū starp patskaņiem:

Mudžināt – vidžināt – dadži – pīlādži – mudžēt – mudžeklis – odžu – jūdžu – vālodžu – pīlādžu
– audžumeita – audžumāte – pidžama – koledža

Skaņa [dž] pēc līdzskaņa:

Kundžu – bundžu – sardžu

Skaņa [dž] vārda beigās:

Mudž – vidž

Vārdi ar vairākām skaņām [dž]

Džordžija

13.3. pielikums. Vingrinājumi skaņas [dž] izrunas nostiprināšanai vārdu savienojumos

Džungļi mudž, pīlādžos vidž, pīlādžu džems.

13.4. pielikums. Vingrinājumi skaņas [dž] izrunas nostiprināšanai teikumos

Džildai džinkstēja ausīs.

Kaķēns Džims samudžināja dziļu džemperim.

Džindžala ir čigāna pātaga.

Džungļos daudz odžu.

Sādžā dzīvoja zēns Edžus.

13.5. pielikums. Vingrinājumi skaņas [dž] izrunas nostiprināšanai saistītajā runā

Kamēr māte viesus vada,

Tikmēr bērni gaļu cep,

Iztek tauki ugunī –

Vidžu, vidžu čirks!

Džimlai, mūsu pašu Rīgā,

Tā kā džungļos rēc un džīgā.

Džimlai, puikas džinkst kā spradži,

Džumpo tā kā degunradži.